

20

jaarverslag

21

INTRODUCTIE

In dit jaarverslag legt het bestuur verantwoording af over het in 2021 gevoerde beleid en de behaalde resultaten.

Het pensioenfonds en zijn omgeving zijn net als vorig jaar in dit verslagjaar sterk beïnvloed door de wereldwijde coronacrisis. De door vele landen opgelegde reis- en transportbeperkingen hadden ernstige gevolgen voor werkgever KLM. De bedrijfsactiviteiten van KLM zijn in het verslagjaar daardoor in 2021 nog steeds sterk verminderd, waardoor er veel minder omzet was en verdere bezuinigingsmaatregelen niet te voorkomen waren. Het bestuur is zich zeer bewust van de grote impact die dit alles heeft op alle bij KLM betrokkenen. De Nederlandse overheid heeft verschillende steunmaatregelen getroffen voor ondernemingen, waaronder KLM. De betaling van de verschuldigde pensioenpremies bleef voldoende gewaarborgd.

Door de coronacrisis werkten het bestuur, de pensioenfondsorganen en de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie ook in 2021 nagenoeg volledig thuis, en vonden bijeenkomsten en vergaderingen veelal digitaal doorgang. Het bestuur en de pensioenfondsorganen zijn in het afgelopen jaar sporadisch fysiek bijeengekomen.

Het pensioenfonds heeft per 1 januari 2021 geen indexatie toegekend. Per 1 januari 2022 heeft het pensioenfonds gedeeltelijke indexatie toegekend over de pensioenaanspraken van gewezen deelnemers en de pensioenuitkeringen van pensioengerechtigden. Voor actieve deelnemers geldt dat de algemene KLM loonrondes vanaf 2 januari 2021 tot en met 1 januari 2022 bepalend zijn of er indexatie kan worden toegekend. In deze periode hebben er bij KLM geen algemene loonrondes plaatsgevonden. Daarom is er over de pensioenaanspraken van actieve deelnemers per 1 januari 2022 geen indexatie is toegekend. Kortingen waren niet aan de orde.

Nieuwe pensioenregeling

In 2020 is een wijziging van de pensioenregeling in gang gezet en deze heeft in 2021 zijn beslag gekregen. Eind augustus 2020 had het bestuur het Onderhandelingsresultaat Pensioenregeling KLM Grondpersoneel 2021 ontvangen, met daarin de afspraken die in het arbeidsvoorwaardelijk overleg zijn overeengekomen over een nieuwe pensioenregeling. In november 2020 werd dit gevolgd door de definitieve afspraken en het verzoek tot opdrachtaanvaarding. Het fonds heeft een projectorganisatie opgezet en een bestuurlijke werkgroep ingericht, die de besluitvorming in het bestuur heeft voorbereid.

De pensioenregeling is gewijzigd van een defined benefit-regeling (DB) naar een regeling op basis van Collective Defined Contribution (CDC-regeling). Bij de DB-regeling was de ambitie t.a.v. de pensioenopbouw leidend. Bij tekorten in de financiering had KLM in specifieke situaties als werkgever een bijstortingsverplichting. Door de overgang naar een CDC-regeling is op collectief niveau de afgesproken premie leidend. Daarbinnen wordt gestreefd naar een overeengekomen pensioenambitie. Bij eventuele tekorten worden er geen extra middelen gestort, maar wordt de pensioenopbouw aangepast. De eventuele overschotten worden ook niet aan KLM teruggestort. Dit betekent dat KLM geen balansverplichting voor de pensioenregeling meer hoeft op te nemen.

In het kader van de opdrachtaanvaarding beoordeelt het pensioenfonds de financiële opzet, de evenwichtigheid en de uitvoerbaarheid van de afspraken. De doelstellingen van het pensioenfonds en de beleidsuitgangspunten, waaronder de risicohouding en de toeslagambitie, dienen daarvoor als basis. Het bestuur maakt vervolgens een eigen afweging of met de belangen van alle betrokken partijen op een evenwichtige manier rekening is gehouden. De wijziging van de pensioenregeling heeft niet alleen gevolgen voor actieve deelnemers, maar ook voor inactieven en gepensioneerden. Zij zijn niet direct vertegenwoordigd in het arbeidsvoorwaardenoverleg. In juni 2021 heeft het bestuur, met inachtneming

van het positieve advies van het Verantwoordingsorgaan, het besluit genomen om de pensioenregeling in uitvoering te nemen.

Nieuwe pensioenstelsel

Kabinet en sociale partners hebben in juni 2019 een principeakkoord gesloten over een toekomstbestendig en evenwichtig pensioenstelsel. Dit principeakkoord is inmiddels uitgewerkt in concept-wetgeving. Het kabinet wil het wettelijk kader voor het nieuwe pensioencontract in 2022 gereed hebben. Het wetsvoorstel is eind maart 2022 ingediend bij de Tweede Kamer. De gewenste invoering per 1 januari 2023 is ambitieus. Om zich tijdig te kunnen voorbereiden, volgde het pensioenfonds de ontwikkelingen rondom het nieuwe pensioencontract in 2021 op de voet en heeft het een projectstructuur ingericht en een projectmanager aangesteld.

Resultaten

Het pensioenfonds behaalde in 2021 een totaalrendement van 10,7% (in 2020 5,8%). Dit was inclusief het resultaat op derivaten ter afdekking van rente- en valutarisico's. Door het sterke economisch herstel zijn de koersen van zakelijke waarden flink gestegen. De oplopende rente had een negatieve impact op vastrentende waarde waardoor hier een negatief rendement is behaald.

Het belegd vermogen van het pensioenfonds bedroeg per 31 december 2021 in totaal EUR 11,3 miljard. De (beleids)dekkingsgraad steeg in 2021 van 97,9% naar 115,3%. Naast het gestegen vermogen daalden de verplichtingen, als gevolg van de stijgende marktrente. De gestegen (beleids)dekkingsgraad is nog steeds lager dan de vereiste (beleids)dekkingsgraad van 122,2%. Daardoor was het per 1 januari 2022 ondanks het goede beleggingsresultaat, wettelijk nog niet mogelijk om volledig te indexeren.

Eind 2020 lag de beleidsdekkingsgraad met 97,9% onder de vereiste dekkingsgraad van 121,3%. Eind 2021 was deze beleidsdekkingsgraad 115,3% en dus hoger dan de verwachte beleidsdekkingsgraad van 106,0% volgens het herstelplan en nog steeds lager dan de vereiste dekkingsgraad van 122,2%.

Bestuur en toezicht

De voor 2020 geplande herijking van de missie, visie en strategie van het pensioenfonds was in verband met COVID uitgesteld. Deze herijking heeft in 2021 plaatsgevonden. Daarnaast hebben in 2021 hebben meerdere bestuurswijzigingen plaatsgevonden. Het bestuur heeft afscheid genomen van Miriam Kartman, bestuurslid namens KLM en Paula Verhoef, bestuurslid namens de werknemers. Ook heeft het bestuur afscheid genomen van Arend de Jong, bestuurslid namens KLM. Het bestuur wil hen ook op deze plek bedanken voor hun jarenlange inspanningen voor het pensioenfonds.

Voor Miriam Kartman en Paula Verhoef zijn Charlotte Orlebeke en Leon Leisink benoemd als bestuurslid namens KLM, respectievelijk de werknemers. Voor Arend de Jong is John de Hollander als toevoerder aan het bestuur toegevoegd als voorbereiding op de benoeming die in de loop van 2022 zal plaatsvinden.

Daarnaast zijn Paul Jansen (namens KLM), Henk Bosscher (namens de deelnemers) en Hans de Roos (namens de pensioengerechtigden) herbenoemd en is Paul Loven voor een periode van vier jaar herbenoemd als onafhankelijk voorzitter.

De RvT is in samenstelling stabiel gebleven. Eind 2021 is de heer Nijland herbenoemd en eind 2020 is ook de heer Croll herbenoemd. In 2021 zijn er met de RvT goede, zinvolle discussies gevoerd. Ook heeft de RvT gesprekken gevoerd met individuele bestuursleden en heeft een lid van de RvT een bestuursvergadering en diverse commissievergaderingen bijgewoond.

In 2021 zijn door de sleutelfunctiehouder audit twee audits uitgevoerd, een audit op de beheersing en monitoring van het vermogensbeheer en een audit op het risicobeheer. De sleutelfunctiehouder risicobeheer heeft o.a. een risico-analyse opgesteld naar aanleiding van het datalek bij Blue Sky Group en heeft een eerste verkenning gedaan ten behoeve van een risicoanalyse op de uitbesteding van het pensioenfonds aan de uitvoeringsorganisatie. Tevens zijn de risicotaxonomie en risicobereidheid herijkt van de strategische risico's en de financiële risico's en heeft de sleutelfunctiehouder risicobeheer meerdere risico-opinies gegeven. De actuariële sleutelfunctiehouder heeft onder andere een beoordeling van de datakwaliteit uitgevoerd, heeft ieder kwartaal de betrouwbaarheid en adequaatheid van de berekening van de technische voorziening gecheckt en heeft een oordeel gegeven over de basisgegevens. De aanbevelingen van de sleutelfunctiehouders zijn in 2021 opgepakt.

OOB-status

Een pensioenfonds met een beheerd vermogen hoger dan EUR 10 miljard op twee opeenvolgende balansdata, kwalificeert als een groot pensioenfonds. Algemeen Pensioenfonds KLM had eind 2020 een beheerd vermogen van EUR 10,3 miljard, en eind 2021 een beheerd vermogen van EUR 11,3 miljard en heeft hiermee twee opeenvolgende balansdata een beheerd vermogen boven de EUR 10 miljard (totaal aan activa van het pensioenfonds) en kwalificeert daarmee per 1 januari 2022 als een groot pensioenfonds.

De wetgever heeft grote pensioenfondsen door middel van het besluit per 1 januari 2020 aangemerkt als Organisatie van Openbaar Belang (OOB). De status van OOB stelt met name strengere eisen ten aanzien van de kwaliteitsbeheersing en onafhankelijkheid van de accountant bij de controle van de jaarrekening van het pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft deze gevolgen geëvalueerd en voldoet reeds aan eisen die gesteld worden aan een OOB. Op dit moment heeft dit geen impact op de continuering van de dienstverlening van de huidige extern accountant en de inrichting van de jaarverslaggeving. Door de kwalificatie als groot pensioenfonds verandert ook de norm voor het tijdsbeslag dat het vervullen van een bestuursfunctie met zich mee brengt. Hoewel er geen acute wijziging in werkdruk is, heeft dit wel gevolgen voor de beoordeling of een bestuurslid voldoende tijd beschikbaar heeft voor het vervullen van zijn taak. Zie onderstaand overzicht:

Tijdsbelasting in VTE	Groot pensioenfonds	Klein pensioenfonds
Bestuurder	0.4	0.2

Voor toekomstige aanstellingen als bestuurslid zal getoetst worden aan de nieuwe norm. Ook voor bestaande bestuursleden heeft een check plaatsgevonden.

Beleggingsbeleid

Beleggingen

Het bestuur van het pensioenfonds heeft in 2021 de begrenzing van het rentecurverisico aangescherpt en de investment case voor private equity geactualiseerd. Daarnaast zijn de besluiten rondom de in 2020 uitgevoerde allocatiestudie vastgoed voor een groot deel geïmplementeerd.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Het pensioenfonds investeert in een goede toekomst voor huidige en toekomstige generaties. Daarbij hanteert het pensioenfonds het volgende investmentbelief over ESG: "Risico-rendementsverhoudingen verbeteren door het toepassen van ESG-criteria in het beleggingsproces."

Het pensioenfonds beschouwt het verbeteren van de rendement/risicoverhouding voor de langere termijn als belangrijkste criterium bij het nemen van beslissingen op het gebied van ESG. ESG mag dus niet ten koste gaan van rendement bij gelijkblijvend risico. In lijn met de doelstellingen van Parijs heeft het pensioenfonds een klimaatdoelstelling geformuleerd. Daarnaast is het ESG-beleid van het pensioenfonds aangepast in lijn met het IMVB-convenant.

Kosten

Blue Sky Group heeft een nieuw vergoedingenvoorstel voor 2022 voorgelegd. De aanleiding voor het nieuwe model is dat het bestaande kostenallocatiemodel ontwikkeld was voor de drie KLM pensioenfonds die alle diensten afnamen van BSG. Solidariteit stond centraal in de verdeling van de kosten. Nu BSG ook externe klanten heeft buiten de KLM pensioenfonds was er aanleiding het model te wijzigen. Het pensioenfonds heeft ingestemd met het nieuwe vergoedingenvoorstel.

Datalek

Eind juli 2021 heeft er een beveiligingsincident binnen Blue Sky Group plaatsgevonden. Het incident is gemeld bij de toezichthouders en de certificerende accountant. Naar aanleiding van dit incident heeft intensief contact plaatsgevonden tussen het pensioenfonds en Blue Sky Group. De uitvoeringsorganisatie heeft direct een aantal acties in gang gezet om herhaling te voorkomen.

Het bestuur heeft een crisisteam opgetuigd en een uitgebreide risico-analyse uitgevoerd. Aan de hand van de risico-analyse heeft het bestuur uitgebreid stilgestaan bij de bestaande en aanvullend te treffen beheersmaatregelen. In nauw overleg met de directie van Blue Sky Group is de aanpak van dit datalek, de daaruit voortvloeiende acties en bijbehorende prioritering vastgesteld. Het bestuur monitort de voortgang op de geformuleerde verbeteracties.

De deelnemers van het pensioenfonds zijn in een persoonlijke brief geïnformeerd over het datalek en er zijn nieuwsberichten op de website van het pensioenfonds geplaatst om deelnemers te waarschuwen. Tevens zijn de raad van toezicht en het Verantwoordingsorgaan en diverse leveranciers geïnformeerd en is aangifte gedaan bij de politie. Daarnaast is melding gedaan bij de Autoriteit Persoonsgegevens (AP) en zijn AFM en DNB als toezichthouders geïnformeerd.

In samenwerking met een gespecialiseerd onderzoeksbureau is een analyse gemaakt van de data die mogelijk gelekt kunnen zijn. Uit dit onderzoek blijkt dat vrijwel zeker persoonsgegevens van deelnemers gelekt zijn. Gezien de aard van de gelekte persoonsgegevens is de kans op identiteitsfraude beperkt. De deelnemers zijn hierover geïnformeerd in een persoonlijke brief. Dit heeft tot vragen en zorgen geleid bij enkele deelnemers, maar tot nu toe zijn er geen berichten ontvangen van deelnemers waarbij sprake was van concrete identiteitsfraude.

Conflict Rusland en Oekraïne

Eind februari 2022 is Rusland binnengevallen in Oekraïne. Deze oorlog heeft ook impact op de financiële markten. Het pensioenfonds heeft alle staatsleningen van Rusland al sinds 2014 op de uitsluitingenlijst staan, vanwege de inval in de Krim. Het pensioenfonds belegt niet in staatsobligaties, die zijn uitgegeven door de Russische overheid. Naar aanleiding van de inval in Oekraïne heeft het pensioenfonds ook gekeken naar de beleggingen in de private sector. Er is een grote verbondenheid tussen Russische staats- en private beleggingen. Het bestuur heeft daarom in maart besloten om zowel staats- als private beleggingen van Rusland en Wit-Rusland uit te sluiten. Bovendien is besloten om de huidige beleggingen te verkopen, wanneer mogelijk. Op het moment van deze besluiten op 7 maart 2022 was de waarde van het belegd vermogen in Rusland en Wit-Rusland circa 0,08% van het totaal belegd vermogen.

Het bestuur wil tot slot iedereen bedanken die zich in het verslagjaar voor het pensioenfonds heeft ingezet.

Amstelveen, 20 mei 2022

Het bestuur van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM

Paul Jansen
vicevoorzitter

Hans de Roos
vicevoorzitter

INHOUD

Introductie	I	6 Kosten	39
		6.1 Kosten pensioenuitvoering	39
Inhoud	VI	6.2 Kosten vermogensbeheer	40
		6.3 Transactiekosten	43
Kerncijfers 2021	VII	6.4 Vergelijking kosten pensioenuitvoering- en vermogensbeheer met andere pensioenfondsen	44
Bestuursverslag	IX	6.5 Verhouding rendement en kosten	46
1 Profiel pensioenfonds	1	7 Risicomanagement	47
1.1 Organisatie (situatie per ultimo 2021)	1	7.1 Strategie en beleid	47
1.2 Rechtsvorm en bestuursmodel	1	7.2 Risicobeheercyclus	53
1.3 Missie, visie en strategie	2	7.3 Ontwikkelingen risicomanagement	55
1.4 Doelgroep jaarverslag	3	8 Toekomstverwachting 2022	56
1.5 Pensioenregelingen	3	9 Ontwikkelingen na balansdatum	57
1.6 Risicohouding	4	10 Rapportage raad van toezicht Algemeen Pensioenfonds KLM 2021	59
2 Externe ontwikkelingen	6	11 Oordeel verantwoordingsorgaan KLM Algemeen 2021	65
2.1 Financiële markten in 2021	6	Jaarrekening 2021	68
2.2 Wetgeving en overheidsbeleid	7	Balans per 31 december	69
2.3 Toezicht in 2021	10	Rekening van baten en lasten	70
3 Interne ontwikkelingen	12	Kasstroomoverzicht	71
3.1 Financiële positie pensioenfonds	12	Toelichting algemeen	72
3.2 Pensioenregeling en uitvoering	14	Toelichting op de balans	83
4 Beleid	17	Risicobeheer	100
4.1 Ontwikkeling beleggingsbeleid	17	Toelichting rekening van baten en lasten	110
4.2 Financieel beleid	25	Overige gegevens	127
4.3 Communicatiebeleid	27	Bestemming van het resultaat	127
5 Governance	29	Actuariële verklaring	128
5.1 Inrichting van de governance	29	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	130
5.2 Geschiktheid en evaluatie	32	Bijlagen	139
5.3 Uitvoering en uitbesteding	32	Personalia (stand per 20 mei 2022)	140
5.4 Aandeelhouderschap	33	Functionies en nevenfunctionies bestuur en raad van toezicht	141
5.5 Externe relaties	34	Deelnemersbestand	145
5.6 Gedragsregelingen	34	Ontwikkelingen 2012-2021	147
5.7 Melding onregelmatigheden	35		
5.8 Privacybeleid	36		
5.9 Beheerst beloningsbeleid	37		
5.10 Sancties	38		

KERNCIJFERS 2021

(bedragen in miljoenen euro's)

	2021	2020
Deelnemers		
Aantal actieve deelnemers	11.738	12.418
Aantal gewezen deelnemers	9.598	9.268
Aantal pensioengerechtigden	11.570	11.337
Totaal	32.906	33.023
Pensioenactiviteiten		
Premie voor risico pensioenfonds	211,3	145,1
Premie voor risico deelnemers	0,5	0,8
Kostendekkende premie	275,7	276,5
Gedempte kostendekkende premie	156,2	131,8
Pensioenuitkeringen	204,4	183,7
Pensioenuitvoeringskosten	6,6	6,3
Vermogen		
Stichtingskapitaal en reserves	2.174,3	418,4
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	9.191,0	9.860,7
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	5,0	4,4
Dekkingsgraad		
Nominale dekkingsgraad	123,1%	104,2%
Beleidsdekkingsgraad	115,3%	97,9%
Vereiste dekkingsgraad volgens FTK	122,2%	121,3%
Reële dekkingsgraad	81,5%	78,6%
Wettelijke reële dekkingsgraad	93,4%	80,4%
Premiedekkingsgraad	69,0% ¹	64,0%
Indexering		
Pensioenrechten actieve deelnemers	0,00%	0,00%
Ingegane pensioenen en premievrije pensioenrechten	0,96%	0,00%
Beleggingen voor risico pensioenfonds		
Vastgoed	1.439,6	924,2
Aandelen	4.742,1	4.103,5
Vastrentende waarden	5.420,9	4.803,4
Overig	-229,4	424,1
Totaal	11.373,2	10.255,2

¹ Dit is exclusief de eenmalige koopsom, inclusief deze koopsom zou de premiedekkingsgraad 91% bedragen.

	2021	2020
Beleggingen voor risico deelnemers		
Vastgoed	0,4	0,3
Aandelen	2,0	1,7
Vastrentende waarden	2,5	2,2
Overig	0,1	0,2
Totaal	5,0	4,4

Rendement beleggingen voor risico pensioenfonds

Rendement vastgoed	18,0%	-3,5%
Rendement aandelen	25,2%	9,6%
Rendement vastrentende waarden	-1,4%	4,4%
Totaalrendement	10,7%	5,8%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	7,4%	7,2%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	7,8%	7,2%

Rendement beleggingen voor risico deelnemers

Rendement vastgoed	30,3%	-14,6%
Rendement aandelen	26,7%	5,1%
Rendement vastrentende waarden	2,5%	3,5%
Totaalrendement	11,7%	3,0%

Kostenratio's

Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	281	262
Kosten vermogensbeheer/gemiddeld belegd vermogen	0,44%	0,46%
Transactiekosten/gemiddeld belegd vermogen	0,12%	0,25%

Meer informatie?

Meer informatie over het pensioenfonds vindt u op www.klmgrondfonds.nl. Hier kunt u ook een begrippenlijst bekijken met een toelichting op technische termen uit dit jaarverslag. Vragen over het pensioenfonds of het gevoerde beleid kunt u stellen aan het bestuur met een e-mail naar bestuur@klmgrondfonds.nl.

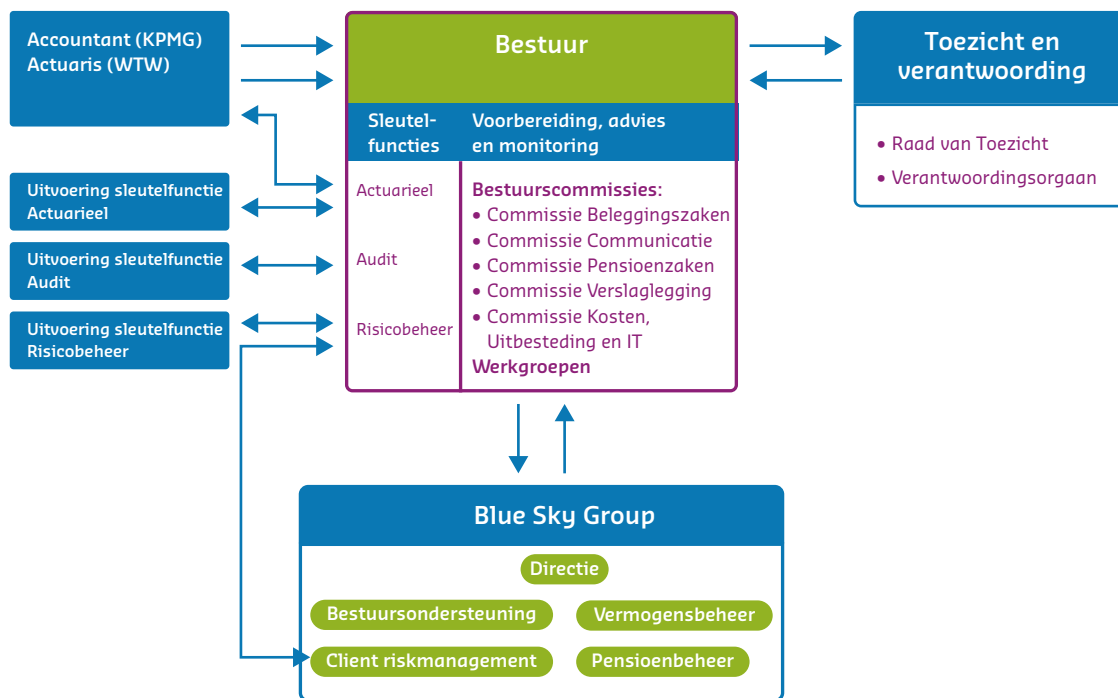
20

bestuursverslag

20

1 PROFIEL PENSIOENFONDS

1.1 Organisatie (situatie per ultimo 2021)

1.2 Rechtsvorm en bestuursmodel

Juridische vorm

De Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM is een onafhankelijke rechtspersoon die los staat van KLM N.V. Voor de bescherming van de belangen van de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden is het wettelijk verplicht dat het pensioenfonds het pensioenvermogen afgescheiden van de verbonden onderneming beheert. Het pensioenfonds is een ondernemingspensioenfonds en is opgericht in 1932.

Bestuursmodel

Het pensioenfonds kent een zogeheten paritair plus bestuursmodel. Het bestuur van het pensioenfonds bestaat uit vertegenwoordigers van de werknemers, de pensioengerechtigden en de werkgever. Daarnaast zijn twee bestuursleden met specifieke expertise aan het bestuur toegevoegd. Deze bestuursleden zijn niet voorgedragen door de belanghebbenden. Een onafhankelijke voorzitter zonder stemrecht leidt de bestuursvergaderingen. Het pensioenfonds kent drie sleutelfuncties: actuariel, risicobeheer en audit. De sleutelfuncties hebben een controlerende en in voorkomende gevallen adviserende rol. De verantwoordelijkheid (het houderschap) voor de risicobeheerfunctie en de auditfunctie is belegd in het bestuur. Het houderschap van de actuariële sleutelfunctie wordt uitgevoerd door de certificerend actuaris.

Het bestuur legt verantwoording af over het gevoerde beleid aan het verantwoordingsorgaan. Dat bestaat uit twaalf vertegenwoordigers van werknemers, pensioengerechtigden en de werkgever. Het interne toezicht wordt uitgeoefend door een raad van toezicht (RvT), die bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen.

Het pensioenfonds heeft het pensioen- en vermogensbeheer en de bestuursondersteuning uitbesteed aan uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group (BSG). Een actuaire van Blue Sky Group is adviserend actuaire van het pensioenfonds. Verder fungeert een cliënt risk manager van Blue Sky Group als sleutelfunctie vervuller risicobeheer. Deze cliënt risk manager heeft een directe rapportagelijijn naar de sleutelfunctiehouder risicobeheer in het bestuur. De vervuller van de sleutelfunctie audit is belegd bij BDO en van sleutelfunctie actuariael bij Willis Towers Watson.

Het bestuur heeft KPMG Accountants N.V. aangesteld als accountant van het fonds en Willis Towers Watson Netherlands B.V. als certificerend actuaire. De compliance functie is belegd bij Holland van Gijzen Law LLP (HVG).

In de bijlage Personalia is de personele samenstelling van de organen van het pensioenfonds opgenomen.

1.3 Missie, visie en strategie

In 2021 heeft het pensioenfonds de missie, visie en strategie herijkt en vastgelegd in een strategiedocument.

Missie

De missie van het pensioenfonds luidt:

Het uitvoeren van de pensioenregelingen, overeengekomen tussen KLM en de werknemersorganisaties voor KLM-grondpersoneel. Een en ander met zo veel mogelijk koopkrachtbehoud, tegen aanvaardbare kosten en met een evenwichtige afweging van de belangen van alle bij de pensioenregelingen betrokkenen.

Doelstelling en ambities

De statutaire doelstelling van het pensioenfonds is het verzekeren van ouderdoms-, nabestaanden- en invaliditeitspensioen voor het grondpersoneel van KLM. Het pensioenfonds heeft dit uitgewerkt in ambities voor onder meer koopkrachtbehoud, acceptabele risico's en aanvaardbare kosten.

Visie

De toekomstvisie luidt:

Het KLM Algemeen Pensioenfonds voert een complete portfolio van pensioenproducten voor grondpersoneel van de KLM Groep. De producten zijn toekomstbestendig qua serviceniveau, beleggingsresultaten, maatschappelijke verantwoordelijkheid, kostenniveau, en communicatie met deelnemers. Het pensioenfonds zorgt ervoor dat deelnemers voldoende inzicht hebben in hun te bereiken pensioeninkomen en in staat zijn zelf verantwoordelijkheid te nemen voor aanvullende maatregelen indien ze dat nodig vinden. Ondernemingen in de KLM Groep brengen de uitvoering van alle pensioenregelingen voor grondpersoneel onder bij het Algemeen Pensioenfonds KLM. Voor alle pensioenregelingen is deelnemerstevredenheid van groot belang. Bij regelingen waar keuzevrijheid voor deelnemers bestaat, kiezen medewerkers vrijwel zonder uitzondering voor de producten van het pensioenfonds. Het fonds streeft naar vergaande synergiestappen met pensioenfondsen voor andere personeelscategorieën in de KLM Groep.

Strategie

Het bestuur ziet voor de komende jaren de volgende strategische thema's en heeft daar concrete acties aan gekoppeld:

- *Klaar zijn voor het nieuwe pensioenstelsel.* Onderdelen van dit thema zijn het vergroten van kennis binnen bestuur en bij partijen in het arbeidsvoorwaardelijk overleg, nauw contact houden met deze partijen en zorgdragen dat tijdig besluitvorming plaatsvindt. Maar ook afstemming met de uitvoeringsorganisatie of het de bestuurskeuzes kan uitvoeren op het gebied van de pensioenadministratie, pensioenuitvoering en IT.
- *Communicatie als speerpunt behandelen.* Onderdelen van dit thema zijn de blik naar buiten richten en voldoen aan de toenemende communicatie-eisen vanuit de wetgeving. Hierbij is het van belang te onderzoeken welke informatie de deelnemers in het algemeen willen ontvangen en op welke wijze de dialoog met de deelnemers het beste kan worden gevoerd. Daarnaast wil het pensioenfonds verder digitaliseren om de kostenefficiëntie te verhogen.
- *De strategische relatie met Blue Sky Group is zakelijk en met korte lijnen.* Het bestuur werkt met de uitvoeringsorganisatie aan een zakelijke relatie. Het fonds zal de voortgang van de implementatie van de door Blue Sky Group geformuleerde strategie nauwlettend volgen, inclusief de ontwikkeling in serviceniveau en kosten. Het kostenniveau van het aan Blue Sky Group uitbestede werk moet concurrerend zijn en zal worden gebenchmarkt. Ook wordt de fiduciaire rol van de uitvoeringsorganisatie verder geprofessionaliseerd.
- *ESG naar een volgend niveau tillen.* Dit betreft met name de verdere ontwikkeling van het ESG-beleid met ambitieuze klimaatdoelstellingen en de implementatie van deze doelstellingen. Een ander onderdeel van dit thema is het vergroten van de transparantie over ESG.
- *Versterken verandervermogen en beschikbare capaciteit.* Onderdelen van dit thema zijn het adresseren van relevante externe ontwikkelingen, het vergroten van deskundigheid en het zorgdragen voor een opvolgingsplan.

1.4 Doelgroep jaarverslag

Met dit jaarverslag informeert het pensioenfonds de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden en hun nabestaanden KLM N.V., de interne en externe toezichthouders en andere belanghebbenden van het pensioenfonds over het gevoerde beleid en de financiële resultaten. Dit verslag betreft de formele, wettelijk vereiste verantwoording. Het pensioenfonds informeert deelnemers en pensioengerechtigden ook via andere communicatiemiddelen over het gevoerde beleid en de gerealiseerde resultaten.

1.5 Pensioenregelingen

Het pensioenfonds voert de pensioenregeling uit voor het grondpersoneel van KLM en het personeel van KLM Flight Academy, en een afzonderlijke pensioenregeling voor het personeel van KLM Health Services.

De basispensioenregeling van het pensioenfonds is een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling.

Daarnaast biedt het pensioenfonds een netto pensioenregeling aan voor werknemers met een pensioengevend salaris boven de aftoppingsgrens.

Basispensioenregeling

De basispensioenregeling heeft vanaf 1 januari 2021 het karakter van een collectieve toegezegde bijdrageregeling (Collective Defined Contribution oftewel CDC-regeling). Dit houdt in dat er pensioenopbouw wordt nagestreefd met een vaste premie voor de werkgever. Wanneer de premie in een bepaald jaar ontoereikend is, wordt de pensioenopbouw zodanig verlaagd dat de premie weer toereikend is.

De basispensioenregeling is een uitkeringsovereenkomst. In de basispensioenregeling bouwen deelnemers over een pensioengevend loon van maximaal EUR 112.189 (niveau 2021) ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen op. Het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen bedraagt (behoudens in geval van een ontoereikende premie) 1,875%. Het nabestaandenpensioen op opbouwbasis bedraagt 70% van het ouderdomspensioen.

Daarnaast is er een facultatief nabestaandenpensioen over toekomstige diensttijd, verzekerd op risicobasis. Dit nabestaandenpensioen bedraagt 70% van de toekomstige opbouw van het ouderdomspensioen. De deelnemer kan afzien van deze risicoverzekering.

Verder voorziet de basispensioenregeling in een:

- wezenpensioen;
- Anw-hiaatverzekering;
- arbeidsongeschiktheidspensioen en premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid.

Netto pensioenregeling

De netto pensioenregeling is een premieregeling. Deelnemers met een pensioengevend loon boven EUR 112.189 (niveau 2021) sparen op vrijwillige basis voor een aanvullend pensioenkapitaal. De premie die het pensioenfonds hiervoor op het nettoloon (boven de aftoppingsgrens) laat inhouden, is leeftijdsafhankelijk. Het pensioenfonds belegt de ontvangen premies volgens het 'life cycle'-principe: naarmate de pensioendatum dichterbij komt, verlaagt het pensioenfonds het risicoprofiel van de beleggingen. De deelnemer koopt met het netto pensioenkapitaal op de pensioendatum een netto pensioenuitkering bij een verzekeraar. De netto pensioenregeling is gedeeltelijk ook een uitkeringsovereenkomst. Voor de partner en kinderen van de deelnemer heeft het pensioenfonds een netto nabestaandenpensioen en een netto wezenpensioen verzekerd. Het pensioenfonds brengt hiervoor een overlijdensrisicopremie in mindering op de premie-inleg. Bij overlijden van de deelnemer keert het pensioenfonds het netto nabestaandenpensioen en het netto wezenpensioen uit aan de achterblijvende partner en kinderen.

1.6 Risicohouding

Op grond van het financiële toetsingskader (FTK) moet ieder pensioenfonds zijn risicohouding bepalen en vastleggen. Daarmee geven het pensioenfonds en zijn belanghebbenden aan in hoeverre ze risico's willen lopen bij de pensioenuitvoering.

Het bestuur heeft de risicohouding van het pensioenfonds bepaald na afstemming met de arbeidsvoorwaardelijke partijen en het horen van het verantwoordingsorgaan. Allereerst gaat het om de kwalitatieve risicohouding. De belanghebbenden van het pensioenfonds delen de langetermijndoelstelling van het pensioenfonds. Voor de kortere termijn hebben de premiebetalers (werkgever en werknemers) voorkeur voor een stabiele pensioenpremie, passend bij de pensioenambitie. De deelnemers (actieven, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige aanspraakgerechtigden) willen graag een waardevast pensioen. Daarnaast is er een kwantitatieve lange- en kortetermijnrisicohouding. De risicohouding voor de korte termijn komt tot uitdrukking in het vereist eigen vermogen (VEV) inclusief bandbreedte. De bandbreedte is vastgesteld op +/- 2,5%-punt om het strategisch VEV.

Voor de lange termijn hangt de kwantitatieve risicohouding samen met de door het bestuur vastgestelde ondergrenzen van de haalbaarheidstoets. Deze ondergrenzen zijn:

- mediaan scenario: pensioenresultaat: 90%;
- relatieve maximale afwijking verwacht pensioenresultaat in slechtweersscenario: 35%;
- mediaan scenario vanuit dekkingsgraad die voldoet aan VEV: pensioenresultaat: 90%.

Voor de netto pensioenregeling komt de risicohouding tijdens de opbouwfase tot uitdrukking in een door het bestuur vastgestelde maximaal aanvaardbare afwijking van het pensioen in een pessimistisch scenario (5% percentiel) ten opzichte van het verwachte pensioen in een verwacht scenario (mediaan). De risicohouding is daarbij getoetst op basis van de regeling tot vaststelling van de rekenmethodieken voor weergave van het ouderdomspensioen in scenario's (URM) en de uniforme set die DNB beschikbaar stelt.

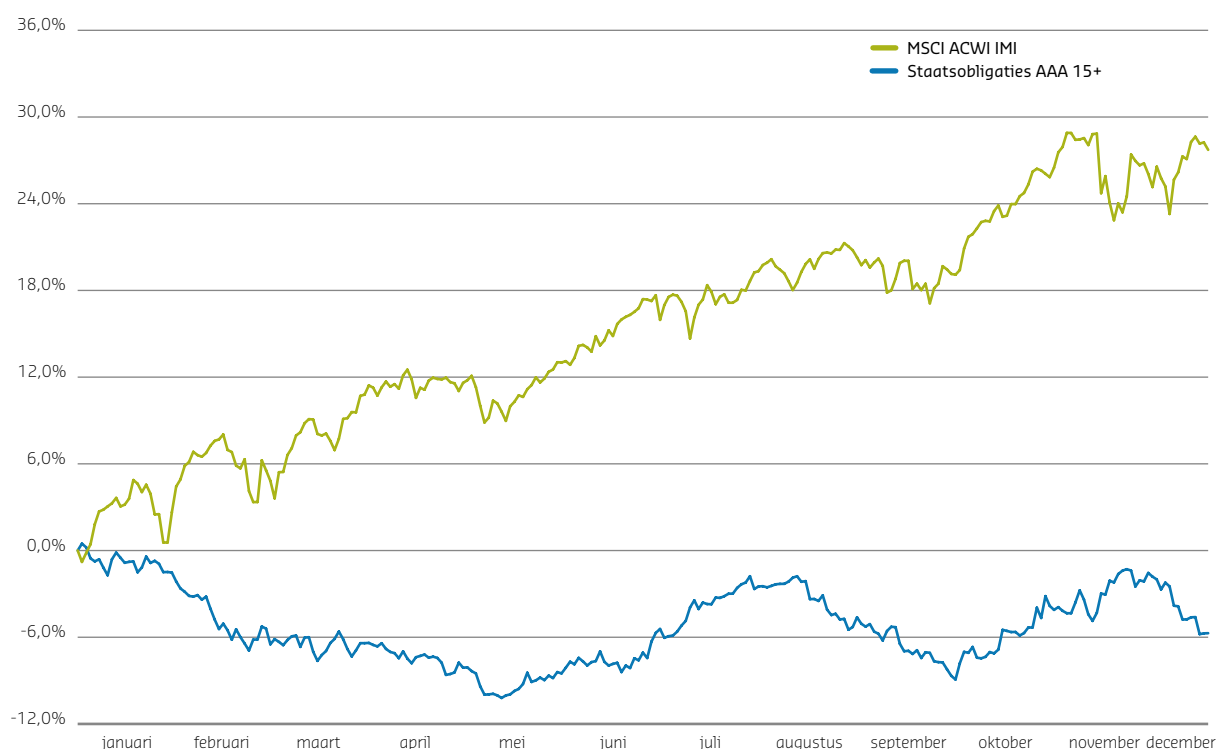
Het nemen van risico is in de visie van het pensioenfonds inherent aan het behalen van rendement. Voldoende rendement is een voorwaarde voor het realiseren van de ambitie om de pensioenen en opgebouwde aanspraken te kunnen indexeren. Over het algemeen heeft het pensioenfonds daarom een licht offensieve 'risk appetite'. Dit is de mate van risico die het pensioenfonds bereid is te accepteren zonder dat de realisatie van zijn doelstellingen in gevaar komt.

2 EXTERNE ONTWIKKELINGEN

2.1 Financiële markten in 2021

Na een tumultueus 2020 kwam de stemming op de financiële markten in 2021 steeds meer in het teken te staan van het herstel. Vaccins kwamen, in ieder geval in de ontwikkelde wereld, spoedig beschikbaar en vaccinatieprogramma's werden uitgerold. Daardoor kon een deel van de coronabeperkingen worden opgeheven. De figuur hieronder geeft een overzicht van het rendement op de brede aandelenindex en langlopende staatsobligaties in 2021.

Figuur: Verloop van de MSCI ACWI IMI Index en staatsobligaties AAA 15+

Het verwachte herstel trad in het voorjaar van 2021 in, met hoge economische groei en sterke winstgroei voor de bedrijven. De stemming op de financiële markten was heel positief. Helaas kreeg de wereld te maken met nieuwe coronagolven. Die werden veroorzaakt door meer besmettelijke varianten, zoals de Deltavariant en daarna, tegen het einde van het jaar, de Omikronvariant. Toch hadden deze twee besmettingsgolven lang niet de negatieve impact (op de markten) van de eerste coronagolf. Een groot deel van de bevolking was gevaccineerd, met name de Omikronbesmettingen waren veel minder ernstig was en grote delen van de economie draaiden ondanks hernieuwde lockdowns op volle toeren. 2021 was een zeer goed jaar voor aandelen, vastgoed en andere risicovolle beleggingen.

Het herstel joeg de vraag naar goederen sterk aan. Dat leidde tot verstoring van aanbodketens en vervolgens uiteindelijk tot een oplopende inflatie. Gedurende het jaar blijkt de mix van sterk verruimend monetair en fiscaal beleid enerzijds en aanbodverstoringen anderzijds tot meer persistente prijsstijgingen te leiden.

Opvallend genoeg zijn de obligatie- en swaprentes in 2021 laag gebleven, ondanks de toename van de economische groei en de oplopende inflatie. Door de sterke stijging van overheidsinvesteringen werden veel obligaties uitgegeven, maar deze werden opgekocht door de centrale banken. De voor inflatie

gecorrigeerde reële rente is door het oplopen van inflatieverwachtingen en de laag blijvende nominale rente op een dieptepunt beland van -1,6%. Gedurende een groot deel van het jaar bewoog de 20-jaarsswaprente zich in range tussen de 0,2%-0,6%.

De klimaatconferentie in Glasgow, in november 2021, bracht niet de doorbraak waarop was gehoopt, maar was ook geen complete mislukking. Er is afgesproken dat het gebruik van steenkool wordt verminderd en er komt een wereldwijde markt voor CO₂-emissierechten. China was als grootste CO₂-uitstoter ter wereld niet aanwezig, maar China kondigde wel aan geen nieuwe kolencentrales in het buitenland meer te financieren. In oktober 2021 heeft de EU de eerste green bond uitgegeven. Deze was een groot succes.

2.2 Wetgeving en overheidsbeleid

Nieuw pensioenstelsel

Pensioenakkoord

Op 22 juni 2020 verscheen de Hoofdpijnennotitie, zowel een uitwerking als een aanpassing van het in juni 2019 gepresenteerde Pensioenakkoord. De uitwerking van de Hoofdpijnennotitie heeft geleid tot een voorstel voor het nieuwe pensioencontract.

Hoofdpijnennotitie & consultatiedocument Wet toekomst pensioenen

In het pensioenakkoord zijn twee contractvormen opgenomen, het zogeheten Nieuwe pensioencontract (inmiddels solidaire premieregeling gedoopt) en anderzijds de Verbeterde premieregeling, nu aangeduid als de flexibele premieregeling. Het is aan de sociale partners om een keuze te maken welke contractvorm de voorkeur krijgt.

Solidaire premieregeling

De solidaire premieregeling is een premieovereenkomst met solidariteitselementen. Sociale partners spreken een pensioendoelstelling (de ambitie) af, leggen deze vast en spreken de premie af die naar verwachting nodig is om die doelstelling te realiseren. De deelnemers krijgen een premie toegezegd. In de opbouwfase wordt de premie toegevoegd aan een voor de uitkering gereserveerd vermogen. In de uitkeringsfase wordt steeds een stukje aan het vermogen onttrokken op basis van een projectierendement.

Het vermogen wordt collectief belegd. Pensioenfondsen en sociale partners bepalen samen hoe ze deelnemersgroepen willen beschermen tegen renterisico en hoe rendementen worden toebedeeld. Er komt een verplichte collectieve solidariteitsreserve. Dit is een collectief vermogen dat wordt gevuld uit premies en/of overrendement. De reserve moet een bijdrage leveren aan de intergenerationele risicodeling en de stabiliteit.

Flexibele premieregeling

Daarnaast kunnen sociale partners kiezen voor de flexibele premieregeling. De opbouwfase en uitkeringsfase blijven gescheiden, en optioneel kan een risicodelingsreserve worden aangehouden. De deelnemer bouwt een individueel pensioenvermogen op. De risicodelingsreserve kan bijdragen aan het delen van langlevensrisico's.

De transitie naar het nieuwe stelsel

Het wetgevingsproces is inmiddels van start gegaan. De transitie moet plaatsvinden tussen de beoogde afronding van het wetgevingsproces op 1 januari 2023 en de uiterste invoeringsdatum van 1 januari 2027.

Planning

Eind november 2021 is het wetsvoorstel ter advisering aan de Raad van State toegestuurd. Het wetsvoorstel met het advies van de Raad van State is in het voorjaar van 2022 naar de Tweede Kamer wordt gestuurd. De nieuwe wetgeving wordt naar verwachting per 1 januari 2023 van kracht. De eerstvolgende stap is dat sociale partners een voorgenomen besluit nemen over de keuze voor het type contract, de eventuele compensatie van deelnemers die een onevenredig nadeel ondervinden van de transitie naar het nieuwe contract en het invaren van opgebouwde rechten in de nieuwe pensioenregeling. De AVO-partijen hebben de intentie uitgesproken om uiterlijk 1 juli 2022 te komen tot voorlopige besluitvorming over de contractkeuze. Dit besluit wordt uiterlijk 1 januari 2025 definitief, waarna implementatie- en communicatieplannen worden opgesteld. 1 januari 2027 is het uiterste transitiemoment.

Transitieplan

De werkgever moet een transitieplan opstellen en hierin alle overwegingen en berekeningen opnemen die ten grondslag liggen aan de afspraken die hij in het arbeidsvoorwaardelijk overleg zijn gemaakt. Ook geeft de werkgever hierin aan hoe wordt omgegaan met de reeds opgebouwde aanspraken. De concept-wet schrijft een transitiepad voor waarin bestaande rechten in beginsel worden omgezet naar het nieuwe contract ("invaren").

Implementatie- en communicatieplan

De pensioenuitvoerder moet in een implementatieplan vastleggen hoe de uitvoering wordt voorbereid en hoe de transitie wordt uitgevoerd. Daarnaast dient de pensioenuitvoerder een communicatieplan op te stellen waarin minimaal is opgenomen dat de deelnemers persoonlijk inzicht krijgen in de hoogte van hun pensioen dat zij vóór en na de overstap mogen verwachten.

Financiële compensatie

Als er sprake is van achteruitgang voor een deelnemer of een groep deelnemers, moet daarvoor een adequate compensatie worden aangeboden. Het begrip "adequaat" moet nog door de AVO partijen worden ingevuld.

Transitie-ftk

In het transitie-ftk dat in het kader van de invoering van de Wet toekomst pensioenen geldt tussen 2023 en uiterlijk 2027, is geregeld dat onder bepaalde voorwaarden pensioenen niet hoeven te worden verlaagd. Voorts is in het transitie-ftk bepaald dat indien een pensioenfonds een dekkingsgraad van 105 procent of hoger heeft, indexatie van de pensioenen is toegestaan. De minister heeft toegezegd om eerder indexeren al in 2022 (per 1 juli met terugwerkende kracht tot 1 januari 2022) mogelijk te maken.

Voorkomen pensioenuverlagings in voorgaande jaren

Eind 2019, 2020 en 2021 heeft de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, telkens voor de duur van één jaar, conform het transitie-ftk maatregelen getroffen om kortingen van de pensioenen te voorkomen. Daarnaast heeft de minister de pensioenfondsen langer de tijd gegeven om aan de vermogensvragen te voldoen. De hersteltermijn tot het vereist eigen vermogen is verlengd van 10 naar 12 jaar.

Temporiseringsverhoging AOW-leeftijd

De Wet temporisering AOW-leeftijd is op 1 januari 2020 in werking is getreden. De AOW-leeftijd gaat daardoor minder snel stijgen dan voorheen. In 2022 stijgt de AOW-leeftijd naar 66 jaar en 7 maanden, in 2023 naar 66 jaar en 10 maanden en in 2024 komt de AOW-leeftijd uit op 67 jaar. Vanaf 2025 is de stijging van de AOW-leeftijd gekoppeld aan de stijging van de levensverwachting. Voor elk jaar extra levensverwachting stijgt de AOW-leeftijd met acht maanden. Op grond daarvan is nu al bekend dat de AOW-leeftijd in 2025 en 2026 ongewijzigd 67 jaar blijft. Op grond van de Wet op de loonbelasting 1964 blijft de pensioenrichtleeftijd in 2022 en 2023 ongewijzigd 68 jaar.

Bedrag ineens

De Eerste Kamer heeft op 12 januari 2021 met het wetsvoorstel 'Bedrag ineens, Regeling Vervroegde Uittreding (RVU) en Verlofsparen' ingestemd. Onderdeel hiervan is de mogelijkheid van een uitkering van een bedrag ineens bij pensioeningang. In oktober 2021 heeft de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid voorstellen aan de Tweede kamer gedaan om de complexiteit van het wetsvoorstel 'Bedrag ineens' te beperken. De indiening bij de Tweede Kamer van het aangepaste wetsvoorstel 'Bedrag ineens' zal pas in 2022 (mogelijk in het tweede kwartaal) plaatsvinden. Onzeker is nog of de wet, mede gezien de complexiteit die de uitvoering van dit onderdeel van de wet nog steeds met zich brengt, op 1 januari 2023 in werking kan treden.

Nabestaandenpensioen

Nagenoeg gelijktijdig met het verschijnen van de Hoofdpijnennotitie over het nieuwe pensioencontract heeft de Stichting van de Arbeid (STAR) een advies uitgebracht over het nabestaandenpensioen. Dit zal eenvoudiger en uniformer worden. De overlegpartijen hebben in het pensioenakkoord afgesproken dat ze het advies van de STAR voor de nieuwe opzet van het nabestaandenpensioen zullen volgen. De wijziging van het nabestaandenpensioen is onderdeel van de Wet Toekomst Pensioenen.

Pensioenverdeling bij scheiding

In september 2019 is het wetsvoorstel "Pensioenverdeling bij scheiding 2021" ingediend bij de Tweede Kamer. Het wetsvoorstel wijkt fundamenteel af van de huidige situatie. In de nieuwe situatie krijgt de ex-partner automatisch een eigen aanspraak op een deel van het ouderdomspensioen van de deelnemer (conversie), tenzij betrokkenen andere afspraken maken. Het wetsvoorstel bevat ook nieuwe regels voor de verdeling van het partnerpensioen.

Medio 2021 heeft de minister in de Tweede Kamer aangekondigd dat de beoogde datum van inwerkingtreding wordt verschoven naar 1 juli 2022. De behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer zal echter niet eerder dan in de eerste helft van 2022 plaatsvinden. Daarmee is het onzeker of de wet op 1 juli 2022 in werking kan treden.

Wetsvoorstel automatische waardeoverdracht klein pensioen

Door dit wetsvoorstel wordt het voor pensioenuitvoerders onder andere mogelijk om de waarde van alle kleine (bruto) ouderdomspensioenen (tweede pijler) over te dragen.

URM

Op 30 september 2021 heeft de minister van SZW een brief aan de Tweede Kamer gestuurd waarin een aantal besluiten over de uniforme rekenmethodiek (URM) staan genoemd. Ongewijzigd blijft dat pensioenfondsen ook in 2022 voor het uniform pensioenoverzicht (UPO) en voor aanlevering aan het Nationaal Pensioen Register (NPR) mogen uitgaan van 2.000 scenario's. Nieuw is dat vanaf 2022 bij een URM berekening de meest recente scenarioset moet worden gebruikt en dat de uitkomsten die op het UPO worden getoond gebaseerd moeten zijn op de Q1 scenarioset. Concreet betekent dit voor pensioenfondsen dat zij naast de reguliere haalbaarheidstoets additioneel vier maal per jaar een haalbaarheidstoets licht moeten uitvoeren om te komen tot vereiste actualisatie.

2.3 Toezicht in 2021

Intern toezicht

Naast extern toezicht kent het pensioenfonds ook intern toezicht. Sinds 1 januari 2019 heeft het pensioenfonds een raad van toezicht (RvT). De RvT richt zich op de algemene gang van zaken, het beleid en de processen van het pensioenfonds, met bijzondere aandacht voor het risicobeheer en de evenwichtige belangenafweging. De RvT is een orgaan van het pensioenfonds en houdt continu toezicht. Daarnaast heeft de RvT verdergaande bevoegdheden, zoals goedkeuring van een aantal wettelijk bepaalde bestuursbesluiten. Daarbij gaat het onder meer om vaststelling jaarverslag, profielschets bestuur, beloningsbeleid en collectieve waardeoverdracht. Ook heeft de RvT de bevoegdheid om het bestuur of bestuursleden te schorsen of te ontslaan, en kan de RvT de benoeming van een bestuurder beletten indien deze naar het oordeel van de RvT niet aan de profielschets voldoet. In hoofdstuk 5 (Governance) wordt vanuit bestuursperspectief nader ingegaan op de werkzaamheden van de RvT. In dit verslag is voorts een samenvatting van de rapportage van de RvT over 2021 opgenomen.

Extern toezicht

Pensioenfondsen staan onder toezicht van verschillende toezichthoudende instanties. In de praktijk heeft het pensioenfonds vooral te maken met De Nederlandsche Bank (DNB) en de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Andere toezichthouders zijn de Autoriteit Persoonsgegevens (AP) en de Autoriteit Consument en Markt (ACM).

DNB

In 2021 vond een overleg plaats tussen een delegatie van het bestuur en DNB over de nieuwe CDC-pensioenregeling. Meer in het bijzonder ging het overleg over onder andere de beleidsuitgangspunten en doelstellingen waaraan de nieuwe regeling is getoetst, de risicohouding, de betrokkenheid van het Verantwoordingsorgaan (VO) en de RvT, de overschotten- en tekortenregeling en de uitvoerbaarheid van de nieuwe regeling. Het overleg vond vanwege de coronacrisis in digitale vorm plaats.

Daarnaast heeft een overleg plaatsgevonden met de bestuurder risicomanagement en de bestuurder vermogensbeheer. Aanleiding was het onderzoek van DNB naar de inbedding van ESG-risico's in het risicobeheer. Met dit gesprek wilde DNB beter inzicht krijgen in de integratie van ESG-factoren in de risicobeheercyclus, om meer duiding te krijgen bij de antwoorden op de vragenlijst en om beelden en inzichten daaruit te toetsen en te verdiepen.

Daarnaast hebben de volgende uitvragen in 2021 plaatsgevonden:

- Een uitvraag bij de pensioenuitvoeringsorganisatie van het pensioenfonds (Blue Sky Group) over kritieke of belangrijke uitbesteding- en onderuitbestedingsrelaties. De uitvraag is gericht op het verkrijgen van inzicht in de beheersing van uitbestedingen bij een selectie van instellingen, een beeld van concentratierisico's en inzicht in de naleving van de wet- en regelgeving op het gebied van uitbestedingen.
- Een uitvraag over de inbeddingen van ESG-risico's in het risicobeheer bij pensioenfondsen. Met dit onderzoek wil DNB beter inzicht krijgen in de integratie van ESG-factoren in de risicobeheercyclus van het pensioenfonds. DNB heeft de bevindingen gedeeld in een overleg met het pensioenfonds (zie hierboven).
- Een uitvraag over klimaatrisico's van vastgoedexposures, als onderdeel van een DNB-onderzoek naar de impact van klimaatrisico's op de financiële stabiliteit.
- Een uitvraag over de ontwikkeling van de pensioenpremie en de indexatie van pensioenen. Dit onderzoek wordt uitgevoerd op verzoek van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het Centraal Planbureau.
- Een uitvraag over woninghypotheken.
- Een uitvraag over de compliancefunctie (deze uitvraag had in 2020 geen doorgang gevonden).

Daarnaast heeft DNB aanvullende vragen gesteld naar aanleiding van het onderzoek naar liquiditeitsrisico in 2020 en heeft DNB in het kader van de eindverantwoordelijkheid van het pensioenfonds voor de beheerste en integere bedrijfsvoering bij de uitvoeringsorganisatie vragen gesteld naar aanleiding van het datalek bij Blue Sky Group.

Verder participeerde het pensioenfonds in een aantal sectorbrede uitvragen:

- Een uitvraag over (niet) financiële risico's, de uitvraag integriteit als onderdeel van de uitvraag (niet) financiële risico's.
- Een eerste uitvraag over de transitie naar een nieuwe pensioenregeling. Via de vragenlijst wil DNB de inspanningen van pensioenfondsen monitoren en mogelijke risico's identificeren. Tevens worden de uitkomsten gebenchmarkt met de rest van de sector.

AFM

Sinds 2018 vraagt de AFM bij een deel van de pensioenuitvoerders jaarlijks een rapportage op over de kapitaal- en premieovereenkomsten die zij uitvoeren. Net als in 2020 heeft in 2021 het Algemeen Pensioenfonds KLM deze uitvraag ontvangen. De uitkomsten van het onderzoek worden in een generieke rapportage gepubliceerd. De AFM gebruikt de inzichten uit deze rapportage om het pensioenlandschap in kaart te brengen en haar toezichtactiviteiten te prioriteren.

AP

Als gevolg van het beveiligingsincident bij Blue Sky Group heeft het pensioenfonds een melding van een datalek bij de AP ingediend. Inmiddels heeft de AP aangegeven geen vragen te hebben naar aanleiding van deze melding.

3 INTERNE ONTWIKKELINGEN

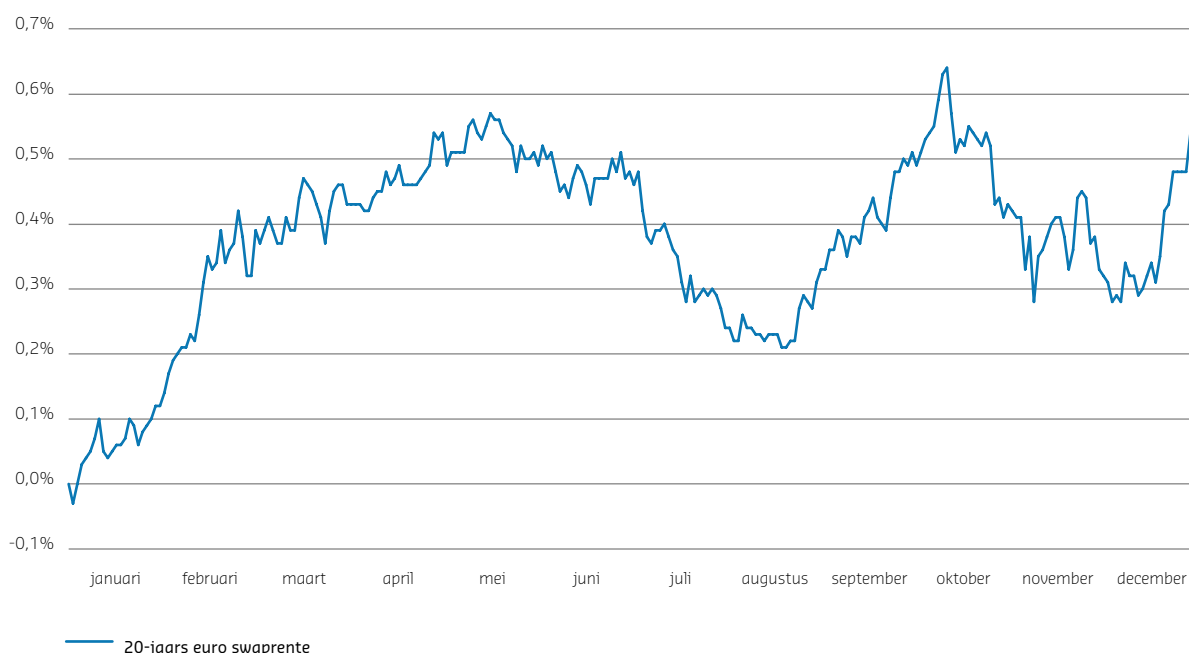
3.1 Financiële positie pensioenfonds

Vermogensontwikkeling

Het pensioenfonds behaalde in 2021 een totaalrendement van 10,7%². Het positieve effect van het rendement op het vermogen en het positieve effect van de gestegen rente zorgden voor een stijging van de dekkingsgraad in 2021.

Door de gestegen rente nam de waarde van de verplichtingen af. In het algemeen geldt: hoe lager de rente, hoe hoger (omgerekend) de boekwaarde van de verplichtingen. De verandering in waarde van de verplichtingen als gevolg van een verandering van de rente is een risico voor het pensioenfonds. De figuur hieronder laat zien hoe de 20-jaarsswaprente³ zich in 2021 ontwikkelde.

Figuur: renteontwikkeling over 2021

(Beleids)dekkingsgraad

De dekkingsgraad geeft de financiële gezondheid van een pensioenfonds weer.

- De *nominale dekkingsgraad* laat de verhouding zien tussen het vermogen van het pensioenfonds aan de ene kant en de waarde van alle toegezegde pensioenen exclusief toekomstige indexatie (de verplichtingen) aan de andere kant.
- De *beleidsdekkingsgraad* is het gemiddelde van de laatste 12 maandelijkse nominale dekkingsgraden en moet worden gebruikt voor beleidsbeslissingen.

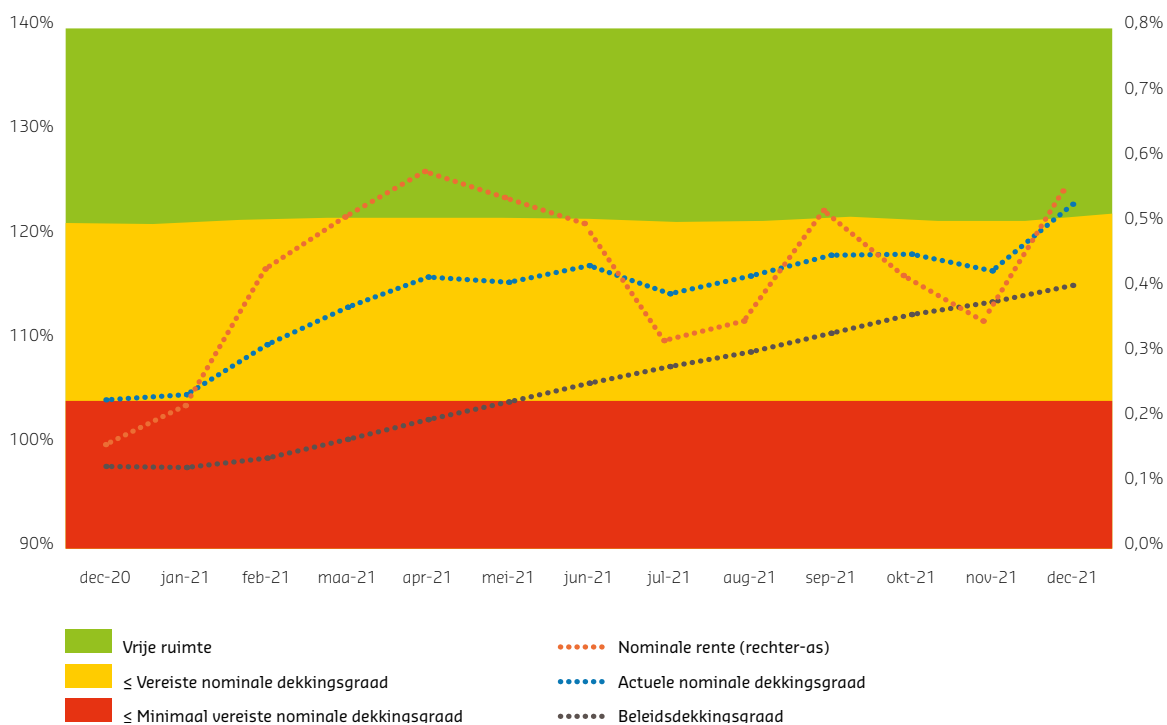
Het pensioenfonds stelt de waarde van de verplichtingen vast met de door DNB gepubliceerde rente.

² Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 6 Kosten.

³ Als benadering voor de gemiddelde rente die wordt gebruikt voor berekening van de verplichtingen.

De vereiste dekkingsgraad geeft aan hoe hoog de beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds wettelijk moet zijn. Deze vereiste buffer vangt de schommelingen in de waarde van de beleggingen en de verplichtingen op. De hoogte van de vereiste dekkingsgraad verschilt per pensioenfonds en is onder andere afhankelijk van het beleggingsbeleid. Als de beleidsdekkingsgraad onder de vereiste dekkingsgraad komt, heeft het pensioenfonds onvoldoende reserves in kas. Er is dan sprake van een reservetekort. Onderstaande figuur vertoont het verloop van de dekkingsgraad afgezet tegen de vereiste dekkingsgraad. De rechter-as toont de rente waartegen de verplichtingen worden gewaardeerd.

Figuur: ontwikkeling dekkingsgraad en rente

Gezien de wettelijk vereiste dekkingsgraad voor het pensioenfonds van 121,3% had het pensioenfonds begin 2021 een reservetekort. Het pensioenfonds diende daarom vóór 1 april 2021 een geactualiseerd herstelplan in bij DNB, die het plan kort daarna goedkeurde. Het plan voorziet in een herstel binnen de gestelde wettelijke termijn van tien jaar.

Het herstelplan toont voor de komende tien jaar hoe verschillende factoren positief dan wel negatief bijdragen aan de ontwikkeling van de dekkingsgraad naar het vereiste niveau. De uitgangspunten die daaraan ten grondslag liggen, worden weergegeven in het herstelplan. Het verwachte herstel komt met name voort uit verwachte toekomstige beleggingsrendementen. Eén van de uitgangspunten in het herstelplan 2021 is de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur zoals die geldt op 31 december 2020. In het herstelplan wordt de toekomstige renteontwikkeling hieruit afgeleid. Het effect van de voortschrijdende middeling van de rente over 120 maanden, die sinds 15 juli 2015 onderdeel is van de UFR-methode en die weer onderdeel is van de DNB rentetermijnstructuur, wordt hierbij op aanwijzing van DNB genegeerd. Hetzelfde geldt voor de vanaf 1 januari 2021 geldende gewijzigde methode van vaststellen van de DNB-rentetermijnstructuur. Het bestuur van het pensioenfonds heeft echter geconstateerd dat ook met toepassing van beide effecten naar verwachting herstel van de dekkingsgraad binnen 10 jaar plaatsvindt. De beleidsdekkingsgraad ontwikkelde zich als gevolg van toegenomen rente en hogere beleggingsrendementen in 2021 uiteindelijk 9,3 procentpunten beter dan verwacht in het herstelplan. Eind 2020 lag de beleidsdekkingsgraad met 97,9% onder de vereiste dekkingsgraad van 121,3%. Eind 2021 was deze beleidsdekkingsgraad 115,3% en dus hoger dan de

verwachte beleidsdekkingsgraad van 106,0% volgens het herstelplan en nog steeds lager dan de vereiste dekkingsgraad van 122,2%.

Premiedekkingsgraad

De premiedekkingsgraad geeft aan hoeveel premie wordt betaald voor de nieuwe pensioenopbouw. Door de eenmalige storting in verband met de overgang naar CDC is de premiedekkingsgraad in 2021 gelijk aan 91%. Zonder deze eenmalige storting is de premiedekkingsgraad in 2021 gelijk aan 69% (2020: 64%).

Indexatie

Bij het indexeren van pensioenen moet het pensioenfonds zich aan de wettelijke regels houden. Het pensioenfonds mag gedeeltelijk indexeren als de beleidsdekkingsgraad hoger is dan 110% en mag volledig indexeren vanaf een beleidsdekkingsgraad van ongeveer 125% (eind 2021).

Indexatie 2021 en 2022

Het peilmoment voor besluitvorming over de indexatie is eind november en de grenswaarde is 110%. In 2020 en 2021 was de beleidsdekkingsgraad op dat moment respectievelijk 98,4% en 113,7%. Daarom kende het pensioenfonds per 1 januari 2021 geen en per 1 januari 2022 gedeeltelijke indexatie (toeslag) toe over de pensioenaanspraken van actieve en gewezen deelnemers en de pensioenuitkeringen van pensioengerechtigden.

(Aanvangs)haalbaarheidstoets

In verband met de wijziging naar een CDC-regeling heeft het pensioenfonds in 2021 een aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd. Met DNB is afgestemd dat deze aanvangshaalbaarheidstoets in de plaats kon komen van de jaarlijkse haalbaarheidstoets. Het bestuur en de partijen van het arbeidsvoorwaardelijk overleg beoordelen hiermee hoe de gemaakte beleidskeuzes en gekozen ondergrenzen (zie paragraaf 1.6 Risicohouding) zich verhouden tot de geformuleerde pensioenambitie. Ze nemen daarbij een horizon van 60 jaar en ongewijzigd pensioenbeleid in ogenschouw. Een pensioenfonds is wettelijk verplicht jaarlijks een haalbaarheidstoets uit te voeren. Bij een significante wijziging is een aanvangshaalbaarheidstoets verplicht.

De haalbaarheidstoets maakt de afweging expliciet tussen het streven naar beleggingsrendement en de daarbij horende risico's enerzijds en het pensioenresultaat anderzijds. Het resultaat van de toets kan ertoe leiden dat het pensioenfonds met KLM en de werknemersverenigingen overlegt over een aanpassing van de pensioenambities.

Met de aanvangshaalbaarheidstoets toonde het pensioenfonds aan dat het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau voldoende aansloot bij de door het bestuur in overleg met betrokken partijen gekozen ambitie en risicohouding (zie paragraaf 1.6). Bij de aanvangshaalbaarheidstoets vanuit de financiële situatie van het pensioenfonds en vanuit het vereist eigen vermogen per 1 januari 2021 werden de ondergrenzen niet overschreden.

3.2 Pensioenregeling en uitvoering

Nieuwe pensioenregeling per 1 januari 2021

Eind 2020 ontving het pensioenfonds het onderhandelingsakkoord van KLM en de werknemersverenigingen over de aanpassing van de pensioenovereenkomst per 1 januari 2021 in een collectieve toegezegde bijdrageregeling (Collective Defined Contribution oftewel CDC-regeling). Op hoofdlijnen kwamen deze afspraken op het volgende neer:

- de pensioenpremie wordt verhoogd van 19,9% naar 25,0% van de premiegrondslag (exclusief termijnopslag van 0,5%);
- de opbouw van het ouderdomspensioen gaat van 1,895% naar 1,875% van de pensioengrondslag;

- de franchise wordt verlaagd van EUR 15.451 naar EUR 14.544 (niveau 2021). Hierdoor gaat de jaarlijkse pensioenopbouw omhoog;
- de overschotten- en tekortenregeling komt te vervallen. Dat betekent dat de werkgever geen bijstortingen meer doet, en dat er geen premie wordt teruggestort naar de werkgever;
- vanuit de arbeidsvoorwaardelijke middelen die zijn ontstaan uit eerdere fiscale versoberingen van de pensioenregeling wordt een premiereserve gevormd. Het positieve verschil tussen de feitelijke en (gedempt) kostendekkende premie wordt jaarlijks gedoteerd aan deze premiereserve. Voor zover de premiereserve daarvoor toereikend is, wordt de premiereserve ingezet ter voorkoming van een verlaging van de pensioenopbouw in situaties dat de premie niet kostendekkend is.

Het pensioenfonds heeft besloten om de arbeidsvoorwaardelijke afspraken in het kader van de CDC-regeling in uitvoering te nemen. In verband hiermee zijn de uitvoeringsovereenkomst en het basispensioenreglement in de loop van 2021 aangepast, met terugwerkende kracht tot en met 1 januari 2021.

Pensioenregeling KLM Health Services

Per 1 januari 2021 zijn de wijzigingen in de pensioenregeling voor het KLM-grondpersoneel met betrekking tot opbouwpercentage en franchise ook doorgevoerd in de pensioenregeling voor de werknemers van KLM Health Services. Ook de financiering van de KHS-regeling is per 1 januari 2021 aangepast in lijn met de afspraken die KLM heeft gemaakt. De KHS-premie is in dezelfde mate verhoogd als de premieverzwaarings bij KLM.

Arbeitsvoorwaardelijke bijdrage en aanpassing pensioengrondslagen

Als gevolg van een organisatiebreed herstructureringsplan en mede in het kader van de steunmaatregelen van de overheid, heeft het arbeidsvoorwaardelijk overleg KLM-Grondpersoneel begin 2021 een aantal (tijdelijke) arbeidsvoorwaardelijke afspraken gemaakt. Een van de elementen is dat bij KLM-ers met een inkomen boven 1x modaal met terugwerkende kracht per 1 januari 2021 en ook per 1 januari 2022 een arbeidsvoorwaardelijke bijdrage op het salaris wordt ingehouden. Hierdoor is het pensioengevend loon voor deze groep KLM-deelnemers verlaagd, waardoor er tijdelijk minder ouderdomspensioen wordt opgebouwd. De verlaging geldt alleen voor het (te bereiken) ouderdomspensioen en niet voor de verzekeringen voor overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico's. De pensioenregeling is hierop in 2021 aangepast.

Deeltijdwerken en deeltijdpensioen

De regeling "deeltijd voorafgaand aan pensioen" kent een optie waarbij deelnemers in de jaren voor hun pensioen minder kunnen gaan werken terwijl de pensioenopbouw toch volledig wordt voortgezet. Vanaf 1 januari 2021 is deze regeling uitgebreid met de mogelijkheid voor deelnemers om voor het deel dat ze minder zijn gaan werken deeltijdpensioen op te nemen.

Vergoedingsregeling bij uitzending naar het buitenland

De vergoedingsregeling voor deelnemers die naar het buitenland worden uitgezonden is aangepast. Tot 1 januari 2021 hadden uitgezonden deelnemers voor elk jaar dat de uitzending duurde recht op een vergoeding van het pensioenfonds in de vorm van aanvullend ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Deze vergoedingsregeling is komen te vervallen voor uitzendingen die op of na 1 januari 2021 beginnen.

Geschillen en klachten

De regeling geschillen en klachten van het pensioenfonds geeft regels voor het indienen van geschillen of klachten door belanghebbenden en de behandeling hiervan door het pensioenfonds.

Een geschil of klacht wordt in eerste instantie behandeld door de uitvoeringsorganisatie, waarna beroep bij het bestuur openstaat. Een belanghebbende die het niet eens is met het oordeel van het bestuur over

de uitleg van het pensioenreglement, kan zich vervolgens wenden tot de Ombudsman Pensioenen. Daarnaast is een gang naar de rechter mogelijk.

In 2021 behandelde het bestuur vier klachten (2020: negen klachten). Hiervan werden er drie gegrond verklaard. Deze gingen onder andere over het recht op en de uitbetaling van arbeidsongeschiktheidspensioen en de verrekening van een pensioenuitkering uit een andere dienstbetrekking in het kader van het sociaal plan voor het KLM-grondpersoneel uit 2003. De Ombudsman Pensioenen deed in 2021 geen uitspraken over klachten van belanghebbenden.

Geschil over omrekenfactoren

In 2018 zijn twee klachten afgehandeld over gewijzigde omrekenfactoren. Deze klachten waren destijds door het bestuur afgewezen. Beide pensioengerechtigden hebben de zaak aanhangig gemaakt bij de kantonrechter. Deze heeft het pensioenfonds in het gelijk gesteld. Beide deelnemers hebben hoger beroep ingesteld bij het Gerechtshof. Ook in hoger beroep (arresten van het Gerechtshof Amsterdam d.d. 15 februari 2022) is komen vast te staan dat het pensioenfonds de omrekenfactoren correct heeft toegepast en de pensioenen van betrokkenen juist zijn berekend en hierover tijdig en voldoende had gecommuniceerd.

Ontwikkeling aantal deelnemers

Als gevolg van de voortdurende impact van corona was KLM genoodzaakt zijn organisatie aan te passen. Dit had de volgende gevolgen voor de ontwikkeling van het deelnemersbestand van het pensioenfonds.

- In 2021 zijn 692 deelnemers uit dienst gegaan (in 2020 waren dat 1350 deelnemers), van wie er circa 170 gebruik hebben gemaakt van een vrijwillige vertrekregeling.
- In 2021 zijn in totaal 435 deelnemers met pensioen gegaan (in 2020 waren dat er 908 van wie circa 365 met vervroegd pensioen aansluitend op de vrijwillige vertrekregeling). Het aantal van 435 betreft zowel actieve deelnemers als gewezen deelnemers van het pensioenfonds die met pensioen zijn gegaan.
- In 2021 was er sprake van één zeer klein pensioen dat is vervallen.

4 BELEID

4.1 Ontwikkeling beleggingsbeleid

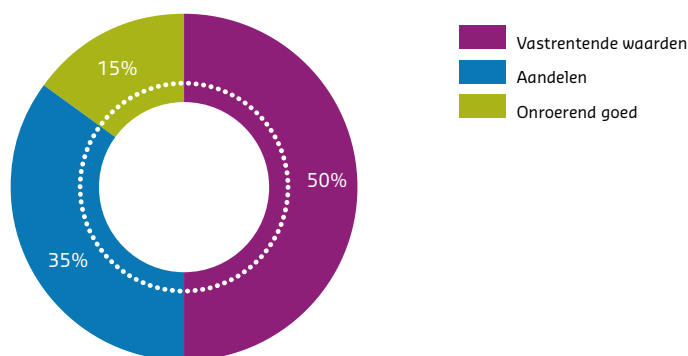
Algemeen

Het pensioenfonds belegt vermogen om zijn doelstellingen op lange termijn te kunnen halen. Met beleggingsrendementen kan het pensioenfonds de pensioenafspraken nakomen en de premies betaalbaar houden. Wanneer de dekkingsgraad het toestaat, kunnen pensioenen worden geïndexeerd.

Jaarlijks maakt het pensioenfonds een beleggingsplan. Daarbij kijkt het naar de risicohouding van het pensioenfonds, de economische omstandigheden en de wettelijke kaders waarbinnen het moet opereren.

Het pensioenfonds spreidt de beleggingen over drie hoofdbeleggingscategorieën: aandelen, vastrentende waarden en vastgoed. De verdeling daarvan in 2021 is te zien in onderstaande figuur. Deze categorieën zijn vervolgens weer onderverdeeld in regio's, beleggingsstijlen en subcategorieën. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om wereldwijd large & midcap en opkomende markten en staats- en bedrijfsobligaties. Bij het beleggingsbeleid houdt het pensioenfonds rekening met onder andere het valutarisico, het renterisico en het vastgoed- en aandelenrisico (zie hoofdstuk 7 over risicomanagement).

Figuur: strategische mix hoofdcategorieën 2021

Strategisch beleid: beleggingsbeginselen

Voor zijn beleggingen hanteerde het pensioenfonds in 2021 de volgende beleggingsbeginselen (investment beliefs):

1. Om betaalbare pensioenen voor de deelnemer te realiseren heeft het pensioenfonds rendement nodig. Beleggingen zijn noodzakelijk om dit rendement te genereren. Beleggingsrendement nastreven betekent ook risico's accepteren.
2. Het pensioenfonds neemt niet meer beleggingsrisico dan nodig is om zijn doelstellingen te realiseren.
3. Het pensioenfonds heeft een langetermijnbeleid dat alleen wijzigt als de achterliggende aannames fundamenteel wijzigen. Hetzij door evolutie, hetzij door disruptie. De wijzigingen moeten zodanig zijn dat daardoor de doelstellingen van het pensioenfonds niet meer met voldoende zekerheid gehaald kunnen worden.
4. De strategische assetallocatie (thans: aandelen, vastrentend en vastgoed) is een van de belangrijkste rendementskeuzes die het pensioenfonds kan maken. Over en binnen subcategorieën wordt gespreid belegd op basis van allocatiestudies.
5. Het verslaan van efficiënte markten door actief beheer is op langere termijn zeer moeilijk.
6. Het verwachte nettorendement en risicoverbetering zijn belangrijker dan alleen de kosten van een beleggingskeuze.
7. Risico-rendementsverhoudingen verbeteren door het toepassen van ESG-criteria (Environmental, Social en Governance) in het beleggingsproces.

8. Het sturen op langetermijnrisico's is belangrijker dan het sturen op kortetermijnrisico's.
9. Het beleggingsbeleid dient bij voorkeur eenvoudig en zeker uitlegbaar te zijn.
10. Vertrouwen van belanghebbenden vormt de 'license to operate' van het pensioenfonds, daarmee zijn inzicht in de portefeuille, de beslissingen, de kosten en de resultaten cruciaal.

Beleggingsrendementen 2021

Het pensioenfonds behaalde in 2021 een totaalrendement van 10,7%⁴. Dit was inclusief het resultaat op derivaten ter afdekking van rente- en valutarisico's. Door het sterke economisch herstel zijn de koersen van zakelijke waarden zoals aandelen en vastgoed in 2021 flink gestegen. De oplopende rente had een negatieve impact op vastrentende waarden waardoor deze categorie uitkwam op een rendement van -1,4%.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de rendementen.

Totaalrendement 2021

in % (afgerond)

	Pensioenfonds	Benchmark
Vastrentende waarden	-1,4	-1,2
Aandelen	25,2	23,9
Vastgoed	18,0	18,0
Totaal	10,7	10,2

In 2021 presteerde het pensioenfonds met de beleggingen in aandelen beter dan de benchmark en met vastrentende waarden slechter dan de benchmark.

Het rendement van de beleggingen is een netto rendement, na aftrek van kosten. Binnen aandelen presteerde met name wereldwijd small cap beter dan de benchmark, dankzij aandelensectie. Het negatieve relatieve rendement binnen vastrentende waarden kwam van wereldwijd high yield en wereldwijd leveraged loans.

De tabel hieronder geeft de waarde en de feitelijke verdeling van de beleggingen weer per categorie. De wegingen per beleggingscategorie in de feitelijke portefeuille kunnen gedurende het jaar iets afwijken van de strategische mix als gevolg van ontwikkelingen van de markten en valuta's.

Beleggingsportefeuille naar categorieën 2021

(bedragen in miljoenen euro's)

	EUR	Percentage
Vastrentende waarden	5.419	47,6
waarvan premiereserve	50	0,4
Aandelen	4.742	41,7
Vastgoed	1.440	12,7
Nominale renteswaps	5	0,0
Overig	-229	-2,0
Totaal	11.376	100,0

⁴ Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 6 Kosten.

Beleggingsonderwerpen in 2021

Het bestuur van het pensioenfonds heeft in 2021 diverse beleggingsonderwerpen behandeld. Ook hebben er diverse wijzigingen in de portefeuille plaatsgevonden. Zo heeft het bestuur in 2021:

- de begrenzing van het rentecurverisico aangescherpt;
- een onderzoek gestart naar klimaatbenchmarks (Climate Transition Benchmarks) voor de aandelenportefeuille;
- de investment case voor private equity geactualiseerd;
- besluiten rondom de allocatiestudie vastgoed voor een groot deel geïmplementeerd, inclusief de uitwerking van de investment case private infrastructuur;
- het ESG-beleid verder uitgewerkt.

Hieronder lichten we de besproken onderwerpen nader toe.

Begrenzing curverisico

In 2021 heeft het pensioenfonds extreme niet-parallelle rentecurvebewegingen (stress-scenario's) doorgerekend om de totale impact op de dekkingsgraad te beoordelen. Dit heeft geleid tot aanscherping van het beleid rondom het curverisico. Het pensioenfonds heeft besloten om de dekkingsgraadimpact te toetsen over de gehele curve aan de hand van een standaardset van niet-parallelle en parallelle scenario's. De dekkingsgraadimpact als gevolg van het curverisico op de totale curve is begrensd op 1%-punt.

Aandelen: Onderzoek klimaatbenchmarks (Climate Transition Benchmarks)

In 2021 heeft het pensioenfonds een onderzoek gestart om de CO₂-uitstoot in de aandelenportefeuille te reduceren en in lijn te brengen met het Parijs-akkoord en met de richtlijnen van de Climate Transition Benchmarks van de Europese Unie. De Commissie beleggingzaken (CBZ) heeft zich een beeld gevormd over de mogelijkheden en MSCI bevestigd als voorkeursindexprovider. Daarbij heeft de CBZ de voorkeur gegeven voor een maatwerkbenchmark. Het onderzoek zal in 2022 verder worden uitgewerkt, te beginnen met een voorstel over een klimaatbenchmark voor de passieve portefeuille wereldwijd large- en midcap. Daarna zal er gekeken worden naar de mogelijkheden in de andere aandelenportefeuilles.

Private equity: actualisatie investment case

In 2021 is de investment case private equity geactualiseerd, door middel van een reeks interactieve presentaties in de CBZ. Respectievelijk hebben een kennissessie, marktverkenning, kaderstelling en uitwerking van de kaderstelling plaatsgevonden. Begin 2022 is de investment case uitgeschreven en voorgelegd aan het bestuur samen met een voorstel tot aanpassing van de richtlijnen. De positieve bijdrage van private equity aan het rendement en risicoprofiel van het pensioenfonds is in de investment case herbevestigd. Omdat er, met uitzondering van co-investments, overwegend in fondsen wordt belegd zijn de mogelijkheden beperkt om het ESG-beleid te implementeren in de private-equity-portefeuille. Wel kan de uitsluitingenlijst worden toegepast en worden alleen private equity fondsen geselecteerd die een gedegen ESG-beleid hebben geïntegreerd in hun investeringsproces. Als het pensioenfonds in de toekomst invulling wil geven aan impact beleggen, biedt private equity hiervoor mogelijkheden.

Vastgoed: besluiten rondom de allocatiestudie vastgoed voor een groot deel geïmplementeerd

In 2021 heeft het pensioenfonds de besluiten rondom de allocatiestudie vastgoed voor een groot deel geïmplementeerd, met uitzondering van private infrastructuur. Naar aanleiding van de allocatiestudie vastgoed is de publieke vastgoedportefeuille in 2021 aangepast en getransformeerd van regio's naar een wereldwijde publieke vastgoedportefeuille. Er is voor deze portefeuille een search uitgevoerd en afgerond naar een externe vermogensbeheerder om het passieve wereldwijde beursgenoteerde vastgoedmandaat uit te voeren. Voor private infrastructuur is de investment case in 2021 opgesteld en besproken, en uitgewerkt door de Commissie Beleggingzaken (CBZ). De investment case is begin 2022 vastgelegd.

In de jaren 2022 en 2023 wordt het strategisch gewicht van de categorie vastgoed opgehoogd van 10% naar 15% ten laste van het percentage aandelen. Daarbij is gekozen om dit te realiseren in privaat vastgoed (niet beursgenoteerd). Daardoor kost het enige tijd alvorens de gewenste allocatie van 15% gerealiseerd is. De nog niet opgevraagde investeringen worden tijdelijk in de liquide aandelenportefeuille belegd, totdat het strategische gewicht van private infrastructuur is bereikt. Daarna zullen deze niet opgevraagde investeringen in de publieke vastgoedcategorie worden belegd.

ESG-beleid

Het pensioenfonds investeert in een goede toekomst voor huidige en toekomstige generaties. ESG-factoren spelen in de besluitvorming steeds vaker een belangrijke rol. Dit is in lijn met het investment belief van het pensioenfonds over ESG, te weten: "Risico-rendementsverhoudingen verbeteren door het toepassen van ESG-criteria in het beleggingsproces."

In 2021 hebben het bestuur en de CBZ op verschillende momenten over het ESG-beleid en de uitvoering daarvan gesproken. De belangrijkste onderwerpen in 2021 waren het vervolg van het klimaatonderzoek inclusief data- en benchmarkprovider, de engagementrapportages en portefeuillescan van Hermes, het aanpassen van de contracten met externe vermogensbeheerders in lijn met het IMVB-convenant en het formuleren van een klimaatambitie in lijn met de doelstellingen van Parijs. De ambitie is een CO₂-neutrale beleggingsportefeuille in 2050, met gebruikmaking van de EU Climate Transition Benchmark.

Naar aanleiding van de klimaatambitie en -doelstelling en het IMVB-convenant is het ESG-beleid van het pensioenfonds aangepast. Op de website van pensioenfonds is een pagina over stemmen en over engagement ingericht. Ook zijn de teksten over ESG op de website uitgebreid, zodat het pensioenfonds voldoet aan de Europese Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) en de taxonomiewetgeving. Daarnaast is er een podcast opgenomen over verantwoord beleggen met deelnemers van het pensioenfonds.

Vanuit het bestuur is Jeroen van der Put aangesteld als trekker van het ESG-beleid van het pensioenfonds.

Criteria voor ESG

Het pensioenfonds beschouwt het verbeteren van de rendement/risicoverhouding voor de langere termijn als belangrijkste criterium bij het nemen van beslissingen op het gebied van ESG. ESG mag dus niet ten koste gaan van rendement bij gelijkblijvend risico. Daarnaast hecht het pensioenfonds in dit kader ook belang aan het creëren van impact, aan reputatiemanagement en aan het verhogen van de deelnemerstevredenheid.

Rendement uit maatschappelijk verwerpelijke beleggingen is niet acceptabel. Het expliciet meenemen van niet-financiële aspecten in het beleggingsproces maakt het mogelijk om risico's beter in kaart te brengen en te vermijden.

Het beleid heeft betrekking op de hele portefeuille, waarbij het pensioenfonds per vermogenscategorie de best passende uitwerking kiest.

Leidende principes

Het pensioenfonds hanteerde de volgende standaarden, principes en guidelines:

- UN Global Compact
- UN Principles for Responsible Investment (PRI)
- UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPR)
- OECD Guidelines for Multinational Enterprises (OESO-richtlijnen)
- International Corporate Governance Network (ICGN)
- Global Stewardship Principles

- Global Governance Principles
- Lokale best practices richtlijnen en codes zoals de Nederlandse Stewardship Code
- Impact op UN Sustainable Development Goals (SDG's) wordt waar mogelijk meegewogen

Thema's

Het pensioenfonds gebruikt de SDG's om ESG-risico's en -kansen te signaleren. Het pensioenfonds hecht extra belang aan de volgende thema's:

- Klimaat en schone energie (SDG 13 en 7)
- Waardig werk en economische groei (SDG 8)
- Verantwoorde consumptie en productie (SDG 12)
- Industrialisatie, innovatie en infrastructuur (SDG 9)

Deze selectie is onder andere tot stand gekomen door middel van een deelnemersonderzoek. Het pensioenfonds streeft naar een concrete invulling van het betrokkenheidsbeleid op deze thema's.

Het pensioenfonds heeft het thema klimaat als speerpunt benoemd, vanuit de overtuiging dat klimaatrisico's van belang zijn voor beheersing van het risico-rendementsprofiel van de portefeuille.

Vanuit deze argumentatie hecht het pensioenfonds er belang aan om aan te sluiten bij de doelstellingen van Parijs. Daarom heeft het pensioenfonds de volgende klimaatambitie en -doelstelling vastgesteld:

- Onze klimaatambitie is een CO₂-neutrale beleggingsportefeuille in 2050.
- Onze klimaatdoelstelling is het verminderen van de CO₂-uitstoot van de gehele beleggingsportefeuille conform de doelstelling van de EU Climate Transition Benchmark (scope 1, 2 en op termijn ook scope 3) ten opzichte van ultimo 2019.

In de beleidsuitvoering prefereert het pensioenfonds extra CO₂-reducties realiseren, boven extra restricties met betrekking tot andere ESG-thema's. Diversificatie is belangrijk en er worden op voorhand geen sectoren uitgesloten⁵. Dat stelt het pensioenfonds in staat om juist bedrijven in CO₂-intensievere sectoren te stimuleren om te verduurzamen, en concrete verbetering te laten zien. De volgorde van maatregelen die het pensioenfonds hanteert is als volgt:

1. uitsluitingsbeleid
2. CO₂-reductie door over/onderwegingen
3. verbetering SDG-scores door positieve selectie en betrokken aandeelhouderschap
4. verbetering ESG-ratings door betrokken aandeelhouderschap

Nieuwe inzichten kunnen in de toekomst leiden tot aanpassing van de klimaat- en ESG-ambitie en -doelstellingen.

IMVB-convenant

Het pensioenfonds heeft het IMVB-convenant ondertekend; de afkorting staat voor Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen. In het convenant werkt de pensioensector samen met onder meer maatschappelijke organisaties en vakbonden om op het gebied van mensenrechten en milieu de situatie te verbeteren en gezamenlijk oplossingen te bieden. Pensioenfondsen hebben afspraken gemaakt over de implementatie van de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Het pensioenfonds heeft deze richtlijnen opgenomen in het ESG-beleid en in de contracten met externe vermogensbeheerders.

⁵ Met uitzondering van de sectoren tabak en controversiële wapens.

Uitsluitingen

Het pensioenfonds sluit per 31 december 2021 in totaal 210 bedrijven uit van beleggingen. Van bedrijven die zijn uitgesloten houdt het pensioenfonds geen aandelen of bedrijfsobligaties in de portefeuille. Hiervoor had het pensioenfonds verschillende redenen:

- 114 bedrijven werden uitgesloten wegens betrokkenheid bij controversiële wapens. Het pensioenfonds sluit dergelijke bedrijven uit, met uitzondering van bedrijven die betrokken zijn bij kernwapens indien zij gevestigd zijn in een land waar die betrokkenheid is toegestaan conform het non-proliferatieverdrag.
- 104 bedrijven werden uitgesloten omdat ze zich niet houden aan UN Global Compact. UN Global Compact omvat mensenrechten, arbeidsrechten, het voorzorgsprincipe qua milieu en anti-corruptie. Bedrijven die één of meer zaken hiervan met voeten treden, worden door het pensioenfonds uitgesloten.
- Het pensioenfonds sluit 30 bedrijven uit – dit betreft tabaksfabrikanten – die betrokken zijn bij de productie en/of handel van producten die bij bedoeld gebruik leiden tot overlijden of persoonlijke schade en waarbij engagement evident niet succesvol is.

Tot slot kiest het pensioenfonds ervoor om niet in obligaties van vijftien overheden te beleggen. Hiervoor hanteert het pensioenfonds EU- en VN-sancties als criterium. Uitsluitingen gelden automatisch ook voor bijbehorende lagere overheden. Bedrijven die actief zijn in gebieden van uitgesloten overheden worden niet uitgesloten door het pensioenfonds.

Uitsluitingsgronden en aantallen

(sommige bedrijven worden op meerdere gronden uitgesloten)

	Aantal uitsluitingen
Uitsluitingsgronden en aantallen	
Bedrijven – Totaal aantal uitsluitingen	210
Bedrijven – Uitsluitingen o.b.v. controversiële wapens	114
Bedrijven – Uitsluitingen o.b.v. UN Global Compact	104
Bedrijven – Uitsluitingen o.b.v. schadelijke producten (m.n. tabak)	30
Overheden – Totaal aantal uitsluitingen	15

Betrokken aandeelhouderschap

Het pensioenfonds is direct of indirect aandeelhouder van circa 3.500 bedrijven wereldwijd. Als mede-eigenaar heeft het pensioenfonds invloed op het handelen van deze bedrijven. Het fonds geeft invulling aan betrokken aandeelhouderschap door:

- te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen;
- de dialoog aan te gaan met bedrijven (engagement);
- transparant te zijn over beleggingen en betrokkenheidsactiviteiten;
- toe te treden tot samenwerkingsverbanden zoals de PRI en het IMVB-convenant.

De leidende principes en thema's vormen de basis voor het stem- en engagementbeleid.

Het pensioenfonds voert de hiervoor genoemde activiteiten niet uit met betrekking tot Air France KLM en dochterondernemingen, om de schijn van belangenverstrengeling te voorkomen.

Stemmen

In 2021 heeft het pensioenfonds veelvuldig gebruik gemaakt van het stemrecht op aandeelhoudersvergaderingen. In totaal stemde het pensioenfonds op 2.880 vergaderingen over 33.582 voorstellen. Hierbij stelt het pensioenfonds zich op als een positief-kritische, betrokken aandeelhouder.

In 32% van de gevallen stemde het pensioenfonds tegen het advies van het management op een voorstel. Dit waren meestal voorstellen over het benoemen van leden voor de raad van bestuur en excessieve beloningen. Het pensioenfonds steunde 68% van de voorstellen van het management van de ondernemingen. 2.092 voorstellen gingen over aandeelhoudersrechten en 234 voorstellen waren gerelateerd aan duurzaamheid. In onderstaande tabel staat een samenvatting van het stemgedrag.

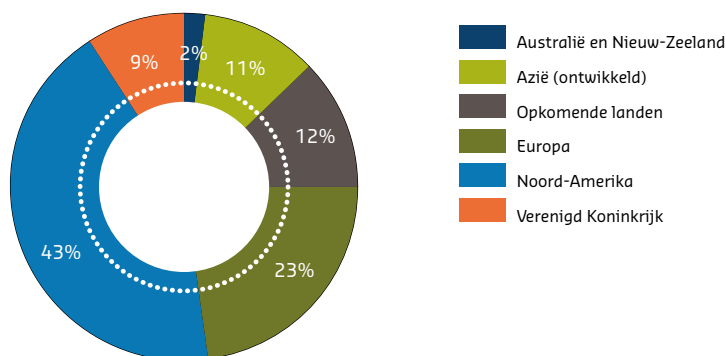
Samenvatting stemgedrag

Aantal aandeelhoudersvergaderingen	2.880
Aantal agendapunten	33.582
Agendapunten waar voor het advies van het management gestemd is	22.920
Agendapunten waar tegen het advies van het management gestemd is	10.662
Onderwerpen waar het meest tegen het advies van het management is gestemd	het benoemen van leden voor de raad van bestuur en excessieve beloningen
Agendapunten gerelateerd aan aandeelhoudersrechten	2.092
Agendapunten gerelateerd aan duurzaamheid	234

Engagement

In 2021 zijn gesprekken gevoerd met 1.433 bedrijven over 4.323 milieugerelateerde, sociale en bestuurlijke kwesties en doelstellingen. Bij 50% van de engagements is tenminste één doelstelling bereikt. Het figuur hieronder geeft de geografische verdeling weer van de engagements.

Figuur: geografische verdeling van gevoerde engagements

De meest voorkomende onderwerpen waren milieu en goed bestuur. Onderstaande tabel geeft aan welk onderwerp het meest besproken is binnen de vier engagementthema's: milieu, governance, sociaal en ethisch en strategie, risico en communicatie.

Meest voorkomende onderwerpen binnen de vier engagementthema's

Thema	Meest voorkomend onderwerp
Milieu	Klimaatverandering
Governance	Beloningen
Sociaal en ethisch	Mensenrechten
Strategie, risico en communicatie	Bedrijfsstrategie

Portefeuillescan

In het derde kwartaal van 2020 is Hermes aangesteld als dialoogmanager. Als aanvullende dienst voert Hermes sinds het eerste kwartaal van 2021 elk kwartaal een portefeuillescan uit. De portefeuillescan van Hermes geeft informatie over ESG-, CO₂- en engagementdata van de aandelen en bedrijfsobligatieportefeuilles.

De portefeuillescan van de aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles geeft het volgende beeld:

- De portefeuillescores zijn vrijwel identiek aan de benchmark:
 - CO₂ iets hoger
 - ESG-scores gelijk
 - ESG-controverses veelal minder
- De actieve categorieën geven conform verwachting een divers beeld. De scores hangen hier nauw samen met de stijl van de managers.

Beleggingen netto pensioenregeling

Het pensioenfonds biedt een netto pensioenregeling aan, waarbij de beleggingen voor risico van de deelnemer zijn. Daarbij stemt het pensioenfonds het risicoprofiel van de beleggingen af op de pensioendatum van de individuele deelnemer. Naarmate de pensioendatum dichterbij komt, past het pensioenfonds het risicoprofiel van de beleggingen aan. Bij dit lifecycle-beleggen maakt het pensioenfonds gebruik van een mixfonds en twee matchingfondsen.

Het mixfonds bestaat uit beleggingen in een combinatie van aandelen, beursgenoteerd vastgoed, bedrijfsobligaties en staatsobligaties van opkomende landen. Het mixfonds richt zich op vermogensgroei tegen een acceptabel risicoprofiel. In matchingfonds 1 belegt het fonds in langlopende AAA-staatsobligaties uit Duitsland en Nederland met een resterende looptijd van ten minste vijftien jaar. Matchingfonds 2 bevat beleggingen in AAA-AA-staatsobligaties uit België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Luxemburg, Oostenrijk en Nederland met een resterende looptijd van ten minste tien en ten hoogste vijftien jaar. De waardeontwikkeling van de twee matchingfondsen komt overeen met de prijsontwikkeling van een netto pensioenuitkering, die deelnemers op hun pensioendatum aan moeten kopen.

Het bestuur van het pensioenfonds beoordeelt periodiek of de samenstelling van het mixfonds en de twee matchingfondsen nog optimaal is. Hierbij beoordeelt het bestuur de rendementsverwachtingen van de verschillende categorieën en de bijbehorende risico's.

In 2021 was het totaalrendement van de netto pensioenregeling 11,7%. Het rendement van het mixfonds bedroeg 16,9%. Het mixfonds belegt in beleggingsfondsen, waarbij actief risico wordt genomen. Hierdoor wijkt het rendement van het mixfonds af van het rendement van de benchmark. Matchingfonds 1 kende een rendement van -5,8% en matchingfonds 2 had een rendement van -4,6%. Beide rendementen waren negatief door de gestegen rente.

Waarde, rendementen en benchmarks netto pensioenregeling 2021

(bedragen in 1.000 euro's)⁶

	Waarde ultimo 2021	Rendement 2021	Benchmark 2021
Matchingfonds 1	377,4	-5,8%	-5,7%
Matchingfonds 2	609,5	-4,6%	-4,6%
Mixfonds	3.929,0	16,9%	16,4%
Totaal	4.915,9	11,7%	11,4%

⁶ Het genoemde rendement is het netto rendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 6 Kosten.

4.2 Financieel beleid

Algemeen

Met ingang van 1 januari 2021 is de pensioenregeling van het pensioenfonds gewijzigd in een CDC-regeling. Vanaf deze datum is sprake van een vaste premie en is de overschotten- en tekortenregeling van het pensioenfonds komen te vervallen. In verband met de invoering van de CDC-regeling heeft een aanvullende storting in het pensioenfonds plaatsgevonden. Daarmee is een premiereserve gevormd.

Premiebeleid en uitgevoerde analyse op het premiebeleid

De pensioenpremie wordt grotendeels betaald door KLM en voor een kleiner deel door de werknemers. Het pensioenfonds hanteert een vast premiepercentage. De vaste premie is alleen bedoeld voor pensioenopbouw in het kalenderjaar en bevat geen retrospectieve elementen. De vaste premie is inclusief kosten- en risico-opslagen. De arbeidsvoorwaardelijke partijen hebben dit percentage vastgesteld. Jaarlijks voert het pensioenfonds een wettelijke toets uit op de mate waarin deze premie toereikend is.

Als de door de werkgever betaalde vaste premie exclusief termijnopslag en verhoogd met de deelnemersbijdrage hoger is dan de kostendeekkende premie, zal het pensioenfonds het verschil tussen de betaalde premies en de vastgestelde kostendeekkende premies toevoegen aan de premiereserve.

De door het pensioenfonds gestelde ondergrens aan de premiedekkingsgraad is 69%. Als de ex-ante vastgestelde premiedekkingsgraad lager is dan deze gestelde ondergrens, zal het pensioenfonds middelen uit de premiereserve aanwenden om deze ondergrens te bereiken, totdat de premiereserve is uitgeput.

Feitelijke premie

Voor de financiering van de pensioenen uit Pensioenreglement wordt uitgegaan van een vaste premie van 25,0% van de premiegrondslag (exclusief opslag termijnbetaling).

De feitelijke premie bevat opslagen voor arbeidsongeschiktheid, wezenpensioen, uitzending en administratiekosten. Deze opslagen bedragen in totaal 2,1%. Het pensioenfonds verhoogt de premie met een deelnemersbijdrage van 1% van de bijdragegrondslag bij verzekering van het facultatief nabestaandenpensioen. De premie wordt ook verhoogd wanneer de deelnemer ervoor kiest het Anw-hiaat mee te verzekeren.

De premie voor de pensioenregeling van de KHS-medewerkers is gelijk aan 20,6% van het jaarsalaris (exclusief opslag termijnbetaling). Het pensioenfonds verhoogt deze premie met een deelnemersbijdrage van 1,6% van de bijdragegrondslag bij verzekering van het facultatief nabestaandenpensioen.

Het volgende overzicht toont de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de verschillende premiecomponenten.

Premiecomponenten	KLM-regeling		KHS-regeling		Totaal
	%	Bedrag	%	Bedrag	
Ouderdoms- en nabestaandenpensioen	22,9%	141,5	18,1%	1,5	143,0
Arbeidsongeschiktheidsrisico	1,3%	8,0	1,2%	0,1	8,1
Uitzending buitenland	0,1%	0,6			0,6
Wezenpensioen	0,1%	0,6	0,1%	0,0	0,6
Administratiekosten	0,6%	3,7	1,2%	0,1	3,8
Risicopremie overlijden		6,1		0,1	6,2
Eenmalige storting		49,0			49,0
Totaal voor risico pensioenfonds	25,0%	209,5	20,6%	1,8	211,3
Premie voor risico deelnemers		0,5			0,5
Totaal		210,1		1,8	211,8

Feitelijke en (gedempte) kostendeekkende premie

In 2021 bedroeg de kostendeekkende premie volgens de Pensioenwet EUR 276,2 miljoen. Bij de vaststelling van deze kostendeekkende premie is rekening gehouden met de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2020. De gedempte kostendeekkende premie op basis van de Pensioenwet was EUR 156,7 miljoen. Volgens het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen is het mogelijk jaarlijkse schommelingen in de kostendeekkende premie, veroorzaakt door fluctuerende markttrentes, te dempen. Deze zogeheten gedempte kostendeekkende premie stelt het pensioenfonds vast op basis van een verwacht rendement. Eind 2020 is de nieuwe rendementscurve voor een periode van 5 jaar vastgesteld. Bij het vaststellen van de rendementscurve is rekening gehouden met de rentetermijnstructuur per 30 september 2020 en met het ingroeipad voor loon- en prijsinflatie zoals dat op 1 oktober 2020 geldt. Het verschil tussen de kostendeekkende en de gedempte kostendeekkende premies wordt voornamelijk veroorzaakt door het verschil in gehanteerde rente. De premiebedragen in 2021 luiden als volgt:

Premie 2021

(bedragen in miljoenen euro's)

	Kosten-dekkende premie	Gedempte kosten-dekkende premie
Pensioenopbouw voor risico pensioenfonds	211,4	79,7
Premie voor risico deelnemers	0,5	0,5
Risicopremies overlijden en arbeidsongeschiktheid	14,4	12,0
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten	1,7	1,7
Solvabiliteitsopslag	48,2	19,6
Voorwaardelijke toekomstige indexering		43,2
Totaal	276,2	156,7

Indexatie

Het pensioenfonds kent indexatieachterstanden. De tabel hieronder geeft een overzicht van de beoogde indexatie, de feitelijk toegekende indexatie en de cumulatieve indexatieachterstand. Vanaf 1 januari 2018 worden de indexcijfers op 2 decimalen afgerond.

(in %)

	Actieve deelnemers			Premievrije en pensioen-gerechtigde deelnemers		
	Beoogde	Feitelijk	Cumulatieve	Beoogde	Feitelijk	Cumulatieve
	loonindex	toegekende loonindex	achterstand loonindex	prijsindex	toegekende prijsindex	achterstand prijsindex
1 januari 2012	3,0	1,5	1,5	2,3	1,2	1,1
1 januari 2013	0,0	0,0	1,5	2,0	1,0	2,1
1 januari 2014	0,0	0,0	1,5	0,9	0,5	2,5
1 januari 2015	0,0	0,0	1,5	0,7	0,4	2,8
1 januari 2016	0,0	0,0	1,5	0,4	0,0	3,2
1 januari 2017	0,0	0,0	1,5	0,4	0,0	3,6
1 januari 2018	1,00	0,35	2,16	1,30	0,45	4,50
1 januari 2019	1,50	0,80	2,87	1,70	0,91	5,32
1 januari 2020	4,57	0,00	7,57	1,70	0,00	7,11
1 januari 2021	0,00	0,00	7,57	1,10	0,00	8,29
1 januari 2022	0,00	0,00	7,57	3,30	0,96	10,80

Solvabiliteitstoets

Met de solvabiliteitstoets bepaalt het pensioenfonds of het voldoende eigen vermogen heeft om risico's te kunnen opvangen. De maatstaf is: het pensioenfonds moet voldoende (eigen) vermogen hebben om de kans op onderdekking binnen een jaar kleiner of gelijk te laten zijn aan 2,5%. Naast het Vereist Eigen Vermogen (VEV) geldt ook een Minimaal Vereist Eigen Vermogen (MVEV). Voor het vaststellen van het VEV gebruikt het fonds de door het bestuur als toereikend vastgestelde standaardtoets. Uit deze toets bleek ultimo 2021 dat de vereiste solvabiliteit op basis van de strategische beleggingsportefeuille EUR 2.041,8 miljoen bedroeg. Het feitelijke eigen vermogen van het pensioenfonds exclusief de bestemmingsreserves eind 2021 was EUR 2.120,8 miljoen. Het lag daarmee zowel boven de grens van het vereist eigen vermogen als van het minimaal vereist eigen vermogen van EUR 383,2 miljoen.

4.3 Communicatiebeleid

In 2021 is verder gewerkt aan het pensioenbewust maken van de deelnemer en aan het versterken van zijn/haar vertrouwen in het pensioenfonds. Hierbij lag de nadruk op het bieden van goed overzicht en inzicht, en het helpen van deelnemers om in actie te komen wanneer dit nodig is. Bij de uitvoering worden de volgende drie bouwstenen gehanteerd:

- **Klantbediening:** deelnemers helpen bewuste pensioenkeuzes te maken door een persoonlijke benadering en eenvoudig overzicht en inzicht te bieden;
- **Activatie:** deelnemers een duwtje in de goede richting geven om zelf aan de slag te gaan;
- **Reputatiemanagement:** deelnemers vormen samen het pensioenfonds, ze zijn deelnemer.

Klantbediening

De deelnemer heeft behoefte aan begrijpelijke, relevante en persoonlijke informatie. In brieven, e-mails en online zorgen we voor makkelijke taal en eenvoudige processen.

Nieuw design website en MijnKLMPensioen

Na gebruikersonderzoek is afgelopen jaar een nieuwe design voor de website en de mijnomgeving ontwikkeld en geïmplementeerd. De menu-items zijn verplaatst en vereenvoudigd, vanaf elke pagina is de zoekfunctie en de inlog-knop is altijd zichtbaar. Daarnaast staat in MijnKLMPensioen nu een overzichtelijk dashboard met directe toegang tot onder andere Mijn documenten, Mijn gegevens, Mijn pensioen, en Mijn planner. Op deze manier krijgen deelnemers makkelijker inzicht in hun pensioen.

Deelnemersonderzoek

Om onze dienstverlening te verbeteren toetst het pensioenfonds continue bij deelnemers hoe zij geholpen zijn en houdt het pensioenfonds eens in de drie jaar een uitgebreid deelnemersonderzoek. Dit uitgebreide onderzoek is in 2021 gehouden bij alle deelnemersgroepen. Zo weet het pensioenfonds welke communicatiemiddelen de voorkeur hebben, over welke onderwerpen deelnemers meer willen weten en wat er beter kan. Bij de inzet van middelen volgt het pensioenfonds de wens van deelnemers en gaan het meer informatie online aanbieden.

Activatie

Met activerende en overtuigende communicatie wil het pensioenfonds de deelnemer stimuleren om met pensioen bezig te zijn.

Webinars en video's

In 2021 zijn er veelvuldig webinars georganiseerd die gericht zijn op actieve deelnemers die nog pensioen opbouwen of bijna met pensioen gaan. Daarnaast heeft het pensioenfonds verschillende video's gemaakt waarin kort en visueel belangrijke onderdelen van de pensioenregeling worden toegelicht. Deze video's worden in verschillende middelen ingezet.

Nieuwe pensioenregeling

Halverwege het jaar werd de nieuwe pensioenregeling geïntroduceerd. Deelnemers hebben hierover niet alleen een brief ontvangen, maar kregen ook uitleg over nieuwe pensioenregeling via een video en een uitgebreide Q&A op de website, samen met ondersteunende communicatie via digitale nieuwsbrieven en Facebook.

Reputatiemanagement

De laatste bouwsteen betreft het betrekken van de deelnemers bij het pensioenfonds in het kader van reputatiemanagement.

Verantwoord beleggen

Het pensioenfonds heeft in 2021 laten zien hoe het inzet op verantwoord beleggen door in verschillende communicatiemiddelen sprekende voorbeelden uit te lichten. Bijvoorbeeld door te delen hoe het pensioenfonds heeft gestemd op aandeelhoudersvergaderingen van bedrijven waarin wordt belegd. Daarnaast is er een podcast gemaakt over verantwoord beleggen. In deze podcast spreekt het pensioenfonds met deelnemers over zijn inzet op het gebied van verantwoord beleggen.

Persoonlijke pensioenverhalen

Deelnemers delen hun persoonlijke pensioenverhalen en de keuzes en afwegingen die zij hebben gemaakt rondom hun pensioen. Bestuursleden geven een kijkje in de keuken van het pensioenfondsbestuur via blogs op de website en artikelen in Focus.

5 GOVERNANCE

5.1 Inrichting van de governance

Het pensioenfonds voert de door de arbeidsvoorwaardelijke partijen overeengekomen pensioenafspraken uit, na toetsing op uitvoerbaarheid, evenwichtige belangenafweging en wettelijke voorschriften. Het bestuur is verantwoordelijk voor het prudent beleggen van de pensioengelden, het voeren van een solide financieel beleid, een juiste administratieve uitvoering van de pensioenregeling en effectieve communicatie met belanghebbenden.

Het pensioenfonds heeft een paritair bestuursmodel, waarbij werkgever, actieve deelnemers en gepensioneerden samen het bestuur vormen. Daarbij heeft het pensioenfonds gebruik gemaakt van de mogelijkheid om buiten de pariteit maximaal twee bestuurders met specifieke expertise aan te stellen: één op het gebied van het vermogensbeheer en één op het gebied van het risicomanagement.

Het bestuur bepaalt de strategie van het pensioenfonds en het te voeren beleid, geeft leiding aan de organisatie (inclusief de uitbestede activiteiten) en houdt toezicht op de uitvoering. Risicomanagement is een essentieel onderdeel van de bestuursfunctie. Het bestuur legt verantwoording af aan belanghebbenden via het verantwoordingsorgaan en in het jaarverslag. Het bestuur communiceert periodiek over de financiële positie van het pensioenfonds, het gevoerde beleid en de resultaten van dat beleid.

Wijzigingen in het bestuur

In 2021 hebben meerdere bestuurswijzigingen plaatsgevonden. Het bestuur heeft afscheid genomen van Miriam Kartman, bestuurslid namens KLM en Paula Verhoef, bestuurslid namens de werknemers. Het bestuurslidmaatschap was voor hen niet meer te combineren met de nieuwe functies die zij gedurende het jaar bij hun werkgever hebben aanvaard. Ook heeft het bestuur afscheid genomen van Arend de Jong, bestuurslid namens KLM, die na 12 bestuursjaren niet meer kon worden herbenoemd.

Voor Miriam Kartman en Paula Verhoef zijn Charlotte Orlebeke en Leon Leisink benoemd als bestuurslid namens KLM, respectievelijk de werknemers. Voor Arend de Jong is John de Hollander als toevoerder aan het bestuur toegevoegd als voorbereiding op de benoeming die in de loop van 2022 zal plaatsvinden.

Daarnaast zijn Paul Jansen (namens KLM), Henk Bosscher (namens de deelnemers) en Hans de Roos (namens de pensioengerechtigden) herbenoemd en is Paul Loven voor een periode van vier jaar herbenoemd als onafhankelijk voorzitter.

De werkzaamheden van het bestuur vinden voor een belangrijk deel plaats in vergaderingen van het bestuur en van commissies of werkgroepen. De commissies en werkgroepen bestaan uit bestuursleden. Daarnaast heeft zowel in de Commissie Beleggingszaken als de Communicatiecommissie een externe adviseur zitting.

In 2019 zijn drie sleutelfunctiehouders in het pensioenfonds benoemd. De sleutelfunctiehouders nemen geen deel aan beleidsvoorbereiding op het terrein van pensioen- en vermogensbeheer. Op deze wijze kunnen zij hun rol onafhankelijk uitvoeren. Sleutelfunctiehouders kunnen functioneel aanwezig zijn als toevoerder, maar leveren geen actieve bijdrage aan de oordeelsvorming. Wel kunnen zij in commissievergaderingen inbreng hebben vanuit hun eigen aandachtsgebied.

Het risicobeheeroverleg (RBO) vormt de periodieke overlegvorm van de risicobeheerfunctie. In het RBO worden de tweedelijns risicomanagementactiviteiten voorbereid op basis van een beoordeling van het risicoprofiel van het fonds en de jaarplanning. Al naar gelang de onderwerpen die spelen kan het overleg worden uitgebreid met een of meer (externe) materiedeskundigen en/of toevoerder(s) vanuit het bestuur. De RBO's zijn rondom de bestuursvergaderingen georganiseerd. Indien nodig vindt er tussentijds (informele) afstemming plaats tussen betrokkenen.

Afgelopen jaar hebben de sleutelfunctiehouders en –vervullers onder andere de volgende activiteiten opgepakt.

- De risicobeheerfunctie: de sleutelfunctiehouder is als toevoerder aanwezig geweest bij vergaderingen van de CBZ, CPZ, CV, de werkgroep nieuw pensioenovereenkomst en de werkgroep nieuw pensioenstelsel. Bij bestuursbesluiten met een (mogelijke) substantiële impact op het risicoprofiel van het pensioenfonds schrijft de sleutelfunctiehouder risicobeheer een risico-opinie. In 2021 zijn de volgende risico-opinie gegeven bij de volgende bestuursbesluiten en/of gebeurtenissen:

- CDC opdrachtaanvaarding
- Wijziging van het valutabeleid
- Investment case Strategische allocatie vastgoedportefeuille

In 2021 heeft de sleutelfunctiehouder een risico-analyse opgesteld naar aanleiding van het datalek bij Blue Sky Group en heeft een eerste verkenning plaatsgevonden van een risicoanalyse op de uitbesteding van het pensioenfonds aan de uitvoeringsorganisatie. Tevens zijn de risicotaxonomie en risicobereidheid herijkt van de strategische risico's en de financiële risico's. De niet-financiële risico's volgen begin 2022. Onderdeel van de niet-financiële risico's zijn de IT-risico's die eerst separaat zijn uitgewerkt in een top-down en bottom-up-benadering. Zie voor verdere informatie over het risicomangement hoofdstuk 7.

- De actuariële functie: in 2021 heeft de sleutelfunctiehouder in kwartaalrapportages gerapporteerd aan het bestuur over zijn bevindingen. In 2021 heeft de sleutelfunctiehouder actuariel:
 - zijn eerste opvattingen over de contouren van de opdrachtaanvaarding met het bestuur gedeeld;
 - op verzoek van het bestuur een opinie gegeven over een specifiek aspect van de opdrachtaanvaarding, namelijk over het stellen van een ondergrens aan de premiedekkingsgraad;
 - een formele opinie geschreven over de opdrachtaanvaarding voor de overgang naar CDC met terugwerkende kracht per 1 januari 2021.
- De auditfunctie: de insteek is om per jaar twee audits uit te voeren, mede gebaseerd op de risico-inventarisatie van het pensioenfonds en de toezichtagenda van DNB. Het auditplan is voortrollend en kan jaarlijks worden aangepast aan de actualiteit of aan wensen van het bestuur. In 2021 vonden twee audits plaats:
 - een audit op de beheersing en monitoring van het vermogensbeheer. Doel van deze audit is het verkrijgen van inzicht in de beheersing en monitoring van het vermogensbeheer. De audits worden uitgevoerd vanuit het perspectief van het pensioenfonds, waarbij op verschillende aspecten is vastgesteld in welke mate het pensioenfonds zijn beleggingen en niet- financiële risico's beheerst;
 - een audit op het risicobeheer. Doel van deze audit is het verschaffen van inzicht in de kwaliteit van de inrichting en invulling van de risicobeheerfunctie en het risicomangementsysteem binnen het pensioenfonds in opzet, bestaan en werking.

De uitkomsten van de audit vermogensbeheer zijn in 2021 met het bestuur besproken, die van de audit op het risicobeheer in het eerste kwartaal van 2022. Het bestuur zal opvolging geven aan de aanbevelingen. Voor 2022 staan audits gepland op de werking van het governance systeem met focus op bestuurlijke effectiviteit, en op de opvolging van de bevindingen uit 2020 naar aanleiding van het onderzoek naar cybersecurity en IT.

Overleggen met verantwoordingsorgaan

Het bestuur bespreekt actuele ontwikkelingen, het beleid en de uitvoering daarvan in gezamenlijke vergaderingen en dialoogbijeenkomsten met het verantwoordingsorgaan (VO) en licht desgevraagd onderwerpen toe in autonome vergaderingen van het VO.

Intern toezicht

Sinds 2019 wordt het interne toezicht uitgeoefend door een RvT, bestaande uit drie onafhankelijke deskundigen. Op grond van de wet legt het bestuur bepaalde voorgenomen besluiten ter goedkeuring voor aan de RvT. Maar ook in andere gevallen kan het bestuur de RvT raadplegen of om commentaar vragen.

De RvT heeft, mede op basis van de integrale risico-inventarisatie en de toezichtagenda van DNB, aangegeven het toezicht te willen toespitsen op de volgende onderwerpen:

- a. pensioenakkoord
- b. missie, visie en strategie
- c. opdrachtaanvaarding van de nieuwe pensioenregeling
- d. ESG-beleid
- e. IT
- f. communicatie

Het toezicht heeft plaatsgevonden op basis van verstrekte documentatie, via overleggen met het voltallige bestuur en via gesprekken in kleiner verband. Na iedere bestuursvergadering geeft de onafhankelijke voorzitter een telefonische terugkoppeling aan de voorzitter van de RvT. In 2021 hebben (delegaties van) het bestuur en de RvT diverse keren overlegd over onder andere

- het toezichtplan 2021;
- de toezichtrapportage 2020;
- de opdrachtaanvaarding en meer specifiek de evenwichtige belangenafweging;
- de missie, visie en de strategie;
- ESG;
- de benchmarking van de vermogensbeheerkosten;
- het nieuwe pensioenstelsel.

De vice-voorzitters hebben met de raad van toezicht de vooruitblik op de tweede helft van 2021 besproken. Leden van de RvT hebben bestuurs-, commissie- en werkgroep vergaderingen bijgewoond, zoals vergaderingen van de Commissie Verslaggeving waarin de jaarstukken en rapportages van accountant en certificerend actuaris werden behandeld. Het bestuur heeft de inzichten van de RvT, de gegeven feedback en de gesprekken als constructief ervaren.

De RvT heeft verder overleg gevoerd met het VO.

Bestuurlijke en operationele continuïteit

Het bestuur heeft ondanks de lockdowns gedurende het jaar effectief kunnen opereren. Er is geen sprake geweest van ziekte of uitval. Alle bestuursleden hebben aan de bestuurlijke activiteiten kunnen deelnemen. Hierdoor was het niet nodig om beroep te doen op de noodprocedure voor besluitvorming. Overleg en besluitvorming heeft voornamelijk plaatsgevonden via telefonische- en videovergaderingen.

De directie van Blue Sky Group heeft begin maart 2020 een coronateam samengesteld om de continuïteit van alle activiteiten te coördineren en aan te sturen. Net als in 2020 zijn in 2021 nagenoeg alle werkzaamheden van de uitvoeringsorganisatie vanuit huis uitgevoerd. Alleen een beperkt aantal medewerkers van het call center en de IT-servicedesk maakte nog gebruik van het kantoor. In de zomerperiode, tijdens de versoepelingen, heeft een aantal bestuursvergaderingen op kantoor plaatsgevonden.

Herstelplan

Het pensioenfonds had begin 2021 een reservetekort en diende daarom in maart 2021 een geactualiseerd herstelplan per 1 januari 2021 in bij DNB. Bij het opstellen van dit herstelplan wordt uitgegaan van de dekkingsgraad per 1 januari 2021. Overeenkomstig de voorgeschreven systematiek is de negatieve ontwikkeling van de dekkingsgraad als gevolg van de wijziging van de UFR-methodiek vanaf 1 januari 2021 niet meegenomen. Uitgaande van de situatie per 1 januari 2021 toont het herstelplan aan dat het pensioenfonds binnen de afgesproken termijn van tien jaar herstelt uit het tekort. Vanwege de lagere startdekkingsgraad duurt het ten opzichte van het vorige herstelplan twee jaar langer voordat het herstel is bewerkstelligd. DNB heeft het herstelplan per 1 januari 2021 op 19 mei 2021 goedgekeurd.

5.2 Geschiktheid en evaluatie

Op grond van de wet moet een bestuur geschikt zijn voor de “uitoefening van het bedrijf van pensioenfonds”. Op basis daarvan moeten de individuele bestuurders voldoende kennis hebben, over de juiste vaardigheden en competenties beschikken en blijf geven van professioneel gedrag. Voorafgaande aan hun benoeming toetst DNB bestuursleden hierop. Het pensioenfonds heeft met het geschiktheidsplan en verschillende profielschetsen invulling gegeven aan het geschiktheidsvereiste. De profielschetsen voor bestuursfuncties bevatten de vereiste kennis en ervaring en de verlangde competenties. Daarnaast beschrijft het geschiktheidsplan op welke wijze de geschiktheid verder wordt ontwikkeld en geborgd. Onderdeel van het geschiktheidsplan is een matrix die per bestuurder het geschiktheidsniveau per beleidsterrein aangeeft. Tevens bevat het geschiktheidsplan de opzet van de bestuurlijke evaluatie.

Bestuurlijke zelfevaluatie

In 2021 heeft de jaarlijkse bestuurlijke zelfevaluatie plaatsgevonden. In de zelfevaluatie stond het functioneren van het bestuur als collectief centraal. Ter voorbereiding op de sessie is een aantal bestuursleden geïnterviewd en een aantal heeft een digitale vragenlijst ingevuld. Het algemene beeld is dat het goed gaat, de door het bestuur ingezette lijn is doorgezet. Op de beleidsmiddag zijn de volgende thema's onder leiding van een externe onafhankelijke besproken: de relatie met de raad van toezicht en het Verantwoordingsorgaan, de bestuursondersteuning en de relatie met Blue Sky Group en het bestuurlijke besluitvormingsproces. Naar aanleiding van de zelfevaluatie zijn actiepunten geformuleerd die in de loop van 2022 zullen worden opgepakt. De actiepunten met betrekking tot de bestuursondersteuning worden opgepakt door de werkgroep passende bestuursondersteuning.

5.3 Uitvoering en uitbesteding

Het pensioenfonds heeft de pensioenuitvoering, het (fiduciaire) vermogensbeheer, de communicatie met belanghebbenden en de bestuurlijke ondersteuning (bestuurssecretariaat, beleidsvoorbereiding en advies) uitbesteed aan Blue Sky Group. De integrale uitbesteding aan deze partij is uitkomst van een zakelijke afweging, maar heeft tevens een historische context. In 1999 werd de uitbestedingspartij, die tot dat moment deel uitmaakte van KLM N.V., omgevormd tot de zelfstandige onderneming Blue Sky Group (BSG). Belangrijk voordeel van deze constructie is dat de uitvoerder bekend is met de context en belangen van het pensioenfonds.

In het gekozen uitvoeringsmodel heeft het pensioenfonds een vertrouwde uitbestedingspartij ‘at arms length’. Het pensioenfonds kwalificeert de relatie met Blue Sky Group als een strategisch partnerschap. De keuze voor een strategische partnerrelatie betekent dat het pensioenfonds werkzaamheden in beginsel duurzaam, dus voor langere termijn, uitbesteed aan de partnerorganisatie. Hierbij moet de uitvoeringsorganisatie vanzelfsprekend voldoen aan de gestelde uitgangspunten en selectiecriteria in het uitbestedingsbeleid van het pensioenfonds zoals dat opnieuw is vastgesteld in september 2021. De uitbesteding vindt plaats op basis van overeenkomsten die marktconform zijn qua diensten, service en tarieven.

De langetermijnrelatie laat onverlet dat het bestuur bij nieuwe of gewijzigde uitbesteding steeds afweegt in hoeverre de Blue Sky Group de voor de hand liggende uitvoerder is en dat het bestuur de relatie periodiek evalueert. Het strategisch partnerschap vormt voorts onderdeel van de strategiecycclus van het pensioenfonds en wordt in dat kader eveneens periodiek heroverwogen.

Verzakelijking

De verzakelijking is in 2021 tot uiting gekomen in de herijking van de dienstverleningsovereenkomst vermogensbeheer, waarvoor het pensioenfonds externe juridische ondersteuning heeft ingehuurd. Ondertekening van deze dienstverleningsovereenkomst zal in 2022 plaatsvinden. Ook heeft Blue Sky Group in 2021 de product-dienstencatalogus van de verschillende diensten herijkt. Deze zal in 2022 worden betrokken bij het actualiseren van de dienstverleningsovereenkomst voor pensioenbeheer.

Onderdeel van de verzakelijking is ook een periodieke en gestructureerde beoordeling van de performance van de uitvoeringsorganisatie. Jaarlijks wordt de dienstverlening door en de relatie met de uitbestedingspartij beoordeeld. De diepgaande evaluatie waarbij de strategische relatie met een uitbestedingspartij heroverwogen vindt normaal gesproken elke drie jaar plaats. Voor Blue Sky Group wordt in afwijking daarvan elke vijf jaar een diepgaande evaluatie uitgevoerd.

In aanvulling op de bestaande periodieke rapportages is het pensioenfonds in 2019 gestart met een periodieke evaluatie van Blue Sky Group als fiduciair vermogensbeheerder door een externe partij. In 2020 heeft een vervolgonderzoek plaatsgevonden, met een iets lagere tevredenheidsscore dan in 2019. Het bestuur heeft geconstateerd dat de uitvoeringsorganisatie adequaat aan de slag is gegaan met de gedane aanbevelingen uit 2019 en 2020. In 2021 heeft geen externe evaluatie van Blue Sky Group als fiduciair vermogensbeheerder plaatsgevonden om de uitvoeringsorganisatie de tijd te geven aan de slag te gaan met de aanbevelingen uit 2020.

In 2021 heeft een externe partij een kostenbenchmark voor het pensioenfonds uitgevoerd. Dit onderzoek vond plaats van februari tot en met juli 2021 en heeft de geprognosticeerde vermogensbeheerkosten van het pensioenfonds voor het jaar 2021 als uitgangspunt genomen. De conclusie is dat de vermogensbeheerkosten als marktconform beschouwd kunnen worden.

Onderuitbesteding

Blue Sky Group besteedt, binnen de kaders van de dienstverleningsovereenkomst, bepaalde activiteiten of processen uit, zoals de ‘verloning’ van de pensioenuitkeringen, het beheer van de pensioenplanner, de website en het bestuursportaal, de productie van het UPO en IT. Op grond van de dienstverleningsovereenkomst geldt het volgende:

- Voor uitbesteding van de basis pensioenadministratie en de basis financiële administratie is expliciete toestemming van het bestuur vereist.
- Blue Sky Group moet overige uitbestedingen en onderuitbestedingen vooraf gemotiveerd melden, en daarbij ook aangeven of het een materiële uitbesteding betreft die aan DNB gemeld moet worden. Deze verplichting vloeit voort uit IORP II-wetgeving.

Onder andere door middel van de ISAE 3402-rapportage beoordeelt het bestuur of Blue Sky Group voldoende in control is ten aanzien van de uitbestede werkzaamheden.

5.4 Aandeelhouderschap

Het pensioenfonds is, samen met het Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel en Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM aandeelhouder van Blue Sky Group. Het pensioenfonds houdt 1/3 deel van de aandelen van BSG.

Strategie Blue Sky Group

Eind 2018 ontwikkelde Blue Sky Group de strategische oriëntatie 2025, met een visie en strategie voor de komende jaren. In zijn rol als aandeelhouder werd het pensioenfonds op verschillende momenten bij de strategievorming van zijn uitvoeringsorganisatie betrokken. Na bespreking van de strategische oriëntatie in de aandeelhoudersvergadering oordeelde het bestuur in september 2018 dat de strategie van Blue Sky Group aansluit op de strategie van het pensioenfonds, dat aan de voorwaarden wordt voldaan om de strategische relatie te continueren en dat de werkzaamheden van het pensioenfonds juist worden uitgevoerd, in lijn met de missie, visie, strategie en het beleid van het pensioenfonds. De doelstellingen zijn in 2020 integraal uitgewerkt in het Strategie Implementatie Plan (STiP) met de strategische accenten voor 2021-2025.

In 2021 heeft Blue Sky Group het pensioenfonds daarover geïnformeerd. Blue Sky Group werkt toe naar een sterke, toekomstbestendige en zelfstandige uitbestedingspartij, die continu voldoet aan de vraag van de klanten en zich sterk onderscheidt door een unieke combinatie van klantgerichte, moderne en

efficiënte dienstverlening voor zowel pensioenfondsen als individuen. Het bestuur heeft ingestemd met het strategische beleidsplan en de gezamenlijke realisatie hiervan.

5.5 Externe relaties

Het pensioenfonds is lid van de Pensioenfederatie. Functionarissen van de uitvoeringsorganisatie zijn namens het pensioenfonds lid van verschillende commissies van de Pensioenfederatie.

5.6 Gedragsregelingen

Code Pensioenfondsen

Voor het pensioenfonds geldt de Code Pensioenfondsen (Code), die nadere invulling geeft aan de wetgeving voor de besturing van pensioenfondsen. Op grond van artikel 33, lid twee van de Pensioenwet is de Code aangewezen als de principes voor goed pensioenfondsbestuur. Hieruit volgt dat pensioenfondsen de Code moeten uitvoeren.

De Code gaat uit van het zogenoemde ‘pas toe of leg uit’-beginsel. Dat betekent dat het pensioenfonds kan afwijken van de normen in de Code, maar deze afwijking dan moet motiveren en toelichten aan belanghebbenden. De Monitoringcommissie Code Pensioenfondsen (Monitoringscommissie), aangesteld door de sector beoordeeld de naleving van de Code door de pensioenfondsen en rapporteert daarover.

De Code is sinds 2019 opgezet aan de hand van acht thema’s:

1. vertrouwen waarmaken
2. verantwoordelijkheid nemen
3. integer handelen
4. kwaliteit nastreven
5. zorgvuldig benoemen
6. gepast belonen
7. toezicht houden en inspraak waarborgen en
8. transparantie bevorderen.

Het karakter van de normen in de Code verschilt. De naleving van sommige normen is duidelijk vast te stellen aan de hand van concrete beleidsdocumenten, publicaties of acties. Veel normen richten zich echter op gedrag en zijn minder eenvoudig objectief aantoonbaar. Naast het uitleggen van eventuele afwijkingen, is de bedoeling dat pensioenfondsen ook rapporteren over de wijze waarop ze invulling geven aan de verschillende normen.

Gemotiveerde afwijkingen

• *Zorgvuldig benoemen: diversiteit (norm 33)*

Het VO voldeed in 2020 nog niet aan de norm dat er ten minste één persoon jonger dan 40 jaar zitting heeft. Wel wordt voldaan aan de norm diversiteit naar geslacht. De leden van het VO worden benoemd door de verenigingen van deelnemers en pensioengerechtigden en door KLM. Deze partijen selecteren de kandidaten op basis van functie-informatie van het pensioenfonds. Het bestuur wil met het VO bezien op welke wijze het pensioenfonds eraan kan bijdragen dat de selectie tot de gewenste diversiteit leidt.

• *Zorgvuldig benoemen: zittingsduur (norm 34)*

Op grond van deze norm wordt een bestuurslid ten hoogste tweemaal herbenoemd. Dit is ook de hoofdregel in de statuten van het pensioenfonds. De statuten voorzien echter ook in de mogelijkheid van een extra herbenoeming in bijzondere gevallen. Hierdoor kan het pensioenfonds strikt genomen afwijken van de norm. Motivering van het bestuur is dat strikte handhaving van de maximumtermijn in strijd kan zijn met de continuïteit van het pensioenfonds. Indien dat in het belang van het pensioenfonds is, moet de mogelijkheid bestaan een geschikte bestuurder langer te binden.

Aandachtspunten

De Code bevat verschillende normen waarvan de naleving in de praktijk moet blijken. Advies van de Monitoringcommissie is om in het bestuursverslag belanghebbenden ook inzicht te geven in de invulling van normen die wel worden nageleefd. Naleving van de Code vormt voor veel normen een integraal onderdeel van de besturing en bedrijfsvoering en blijkt uit de verantwoording daarover in dit verslag. Het betreft passages over onder meer de relatie met arbeidsvoorwaardelijke partijen, de relatie met de uitvoeringsorganisatie, de risicohouding, het communicatiebeleid, de klachtafhandeling, de samenstelling van het bestuur, geschiktheidsbevordering, zelfevaluatie, het beloningsbeleid en maatschappelijk verantwoord beleggen. Het bestuur heeft er daarom voor gekozen deze paragraaf te beperken tot onderwerpen die niet elders al aan de orde komen.

- Voor het vaststellen of het beleid draagvlak heeft onder de belanghebbenden is het VO de primaire gesprekspartner van het bestuur. Dat geldt ook voor het beleid ten aanzien van maatschappelijk verantwoord beleggen. In 2021 is het draagvlak getoetst door middel van een draagvlakonderzoek onder de belanghebbenden. De resultaten uit dit onderzoek zijn vervolgens besproken met het VO.
- Voor het VO vloeit uit de Code voort dat een periodieke evaluatie van het functioneren invulling moet krijgen. Mede in dat kader stelt het VO een functieprofiel op. Het verantwoordingsorgaan heeft in 2021 onder begeleiding van een externe partij een zelfevaluatie uitgevoerd.

Gedragscode

Voor de leden van het bestuur, VO en RvT en enkele aangewezen personen van Blue Sky Group geldt een gedragscode, die belangenverstrengeling – inclusief de schijn daarvan – en ongeoorloofde handelingen moet voorkomen. Door de uitbesteding aan de uitvoeringsorganisatie hebben de leden van bestuur, VO en RvT geen directe betrokkenheid bij het aangaan van zakelijke relaties of (voorgenomen) beleggingstransacties. Ook beschikken zij hierdoor niet over vertrouwelijke marktinformatie.

Het pensioenfonds heeft een externe compliance officer, Holland Van Gijzen Law, aangesteld om toe te zien op de naleving van wet- en regelgeving binnen de organisatie.

In 2021 waren er geen situaties die aanleiding gaven tot acties van de compliance officer. Bestuursleden, leden VO en RvT hebben de jaarlijkse verklaring over de naleving van de gedragscode ondertekend en hun eventuele nevenactiviteiten gemeld. Deze zijn opgenomen in de bijlage Functies en nevenfuncties.

Mede vanuit de Wet op het financieel toezicht (Wft) geldt voor de medewerkers van Blue Sky Group een eigen gedragscode. De code omvat ook een insiderregeling voor het voorkomen van (de schijn van) handel met voorwetenschap. Naast de algemene gedragscode heeft de uitvoeringsorganisatie een code voor internetgebruik en e-mail, een klokkenluidersregeling en een incidentenregeling. De bij het pensioenfonds betrokken medewerkers van Blue Sky Group hebben de naleving van de gedragscode ondertekend.

5.7 Melding onregelmatigheden

In 2021 zijn er 35 incidenten aan het bestuur gerapporteerd op grond van de incidentenprocedure van Blue Sky Group, elk met een eigen impactclassificatie. De impactclassificatie is bepalend voor de wijze van afhandeling, communicatie en rapportage van het incident en of een incident meldingswaardig is richting de toezichthouder. De 35 incidenten zijn onder te verdelen in 1 incident met de classificatie ‘zeer hoog’, 9 incidenten met de classificatie ‘midden’ en 25 incidenten met de classificatie ‘laag’. Het gaat hierbij om incidenten die zich bij de uitvoeringsorganisatie voordeden met betrekking tot de dienstverlening aan het pensioenfonds en de deelnemers.

Beveiligingsincident

Het incident met de classificatie 'zeer hoog' betrof een beveiligingsincident binnen Blue Sky Group, eind juli 2021. Middels een phishing mail hebben onbevoegden toegang gekregen tot een e-mailbox waarbij een grote hoeveelheid gevoelige persoonsgegevens van onder meer deelnemers van pensioenfondsen KLM Algemeen is ontvreemd. Het incident is gemeld bij de toezichthouders en de certificerende accountant. Naar aanleiding van dit incident heeft intensief contact plaatsgevonden tussen het pensioenfonds en Blue Sky Group. De uitvoeringsorganisatie heeft direct een aantal acties in gang gezet om herhaling te voorkomen. Ook is versterkt toezicht ingesteld op activiteiten rond de uitvoering van het pensioen van de deelnemers.

Het bestuur heeft een crisisteam opgetuigd en een uitgebreide risico-analyse uitgevoerd. Aan de hand van de risico-analyse heeft het bestuur uitgebreid stilgestaan bij de bestaande en aanvullend te treffen beheersmaatregelen. In nauw overleg met de directie van Blue Sky Group is de aanpak van dit datalek, de daaruit voortvloeiende acties en bijbehorende prioritering vastgesteld. Het bestuur monitort de voortgang op de geformuleerde verbeteracties.

De deelnemers van het pensioenfonds zijn in een persoonlijke brief geïnformeerd over het datalek bij Blue Sky Group. Tevens zijn de pensioenfondsorganen (de raad van toezicht en het Verantwoordingsorgaan) en diverse leveranciers geïnformeerd en is aangifte gedaan bij de politie. Daarnaast is melding gedaan bij de Autoriteit Persoonsgegevens (AP) en zijn AFM en DNB als toezichthouders geïnformeerd.

In samenwerking met een gespecialiseerd onderzoeksbureau is een analyse gemaakt van de data die mogelijk gelekt zou kunnen zijn. Uit dit onderzoek blijkt dat vrijwel zeker persoonsgegevens van deelnemers gelekt zijn. Gezien de aard van de gelekte persoonsgegevens is de kans op identiteitsfraude beperkt. De deelnemers zijn hierover geïnformeerd in een persoonlijke brief en er zijn nieuwsberichten op de website van het pensioenfonds geplaatst om deelnemers te waarschuwen. In 2022 heeft Blue Sky Group haar IT-control framework verder aangescherpt, waarmee een volgende stap is gezet in de beheersing van de risico's op het vlak van IT, informatiebeveiliging, cybersecurity en privacy.

Naar aanleiding van de gemelde incidenten is, waar gewenst, de bedrijfsvoering van de uitvoeringsorganisatie aangescherpt.

Er waren in het verslagjaar geen meldingen op basis van de klokkenluidersregeling van het pensioenfonds.

5.8 Privacybeleid

Basis voor het privacybeleid en bijbehorende procedures is de in 2018 in werking getreden Algemene Verordening Gegevensbescherming (AGV). Het bestuur benoemde per 1 maart 2019 mevrouw mr. G. Somaroo tot privacy officer van het pensioenfonds. Eind 2021 zijn de verschillende privacydocumenten verder verfijnd.

In 2021 waren er vijf datalekken bij het pensioenfonds (2020: zes). In vier gevallen zijn persoonsgegevens naar de verkeerde ontvanger gestuurd. De risico-inschatting van deze datalekken was 'laag' tot 'beperkt'. Het vijfde datalek had betrekking op het datalek dat eind juli 2021 bij Blue Sky Group is ontstaan. Het datalek was het gevolg van een geslaagde phishingmail aan een medewerker van Blue Sky Group. De risicoschatting van dit datalek is 'beperkt', ondanks dat het een incident betrof met de classificatie 'zeer hoog'. Het pensioenfonds heeft geen signalen ontvangen dat betrokkenen daadwerkelijk schade hebben geleden die aan het datalek kan worden gerelateerd. Verder heeft de Autoriteit Persoonsgegevens (AP), naar aanleiding van de gedane meldingen over het datalek aan de privacy officer laten weten geen verdere vragen over het datalek te hebben. De Pensioenfederatie heeft in lijn met de AVG de Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfondsen (Gedragscode) opgesteld

voor pensioenfondsen die lid zijn van de Pensioenfederatie. De privacy officer van het pensioenfonds heeft in 2021 een privacy selfassessment over de naleving van de AVG door het pensioenfonds uitgevoerd. Hierin is de pensioenuitvoering door Blue Sky Group meegenomen. Het pensioenfonds voldoet hiermee aan de Gedragslijn, waarin het pensioenfonds wordt verplicht om verantwoording af te leggen over de naleving van de Gedragslijn.

Geconcludeerd kan worden dat het pensioenfonds en Blue Sky Group ten aanzien van pensioenuitvoering over beleid en procedures beschikken om naleving van de AVG voldoende te kunnen waarborgen. Het is echter van belang om binnen het pensioenfonds en Blue Sky Group de bewustwording ten aanzien van privacy en datalekken verder te bevorderen. De privacy officer zal zich daarom ook in 2022 inzetten voor het vergroten van het privacybewustzijn. Ook in het kader van thuiswerken (vanwege de coronacrisis en structureel) is dit van belang. Een privacy-awarenessplan zal hieraan meer structuur geven. Verder zal in 2022 extra focus worden gelegd op dataminimalisatie, 'privacy by design' en 'privacy by default' en zullen waar nodig privacy-gerelateerde processen worden aangescherpt.

5.9 Beheerst beloningsbeleid

Voor pensioenfondsen is een beloningsbeleid wettelijk verplicht. Doel is onder andere het voorkomen van te grote risico's vanwege beloningselementen, zoals bonussen.

Het pensioenfonds hanteert het volgende beloningsbeleid:

- *Beloning van het pensioenfondsbestuur*

Bestuurders kunnen aanspraak maken op een vergoeding als tegemoetkoming voor de tijd die ze besteden aan het pensioenfonds en de verantwoordelijkheid die ze dragen. Voor de paritaire bestuursleden bedraagt deze tegemoetkoming⁷ EUR 7.170 per jaar met de mogelijkheid van verhoging tot EUR 9.790 of, voor enkele specifieke functies, EUR 12.300 per jaar. Deze bedragen zijn afgeleid van de SER-regeling voor vacatiegelden. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen. Bestuursleden die in dienst zijn van KLM N.V. ontvangen geen vergoeding. Voor niet-paritaire bestuursleden die op grond van specifieke expertise worden aangetrokken, voor de voorzitter en leden van de RvT geldt dat de beloning wordt bepaald op basis van de met het pensioenfonds overeengekomen tijdsbesteding en een marktconform tarief. Als grondslag hanteert het pensioenfonds het salarisniveau van KLM voor senior management. Ook bij deze functionarissen is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen. Verder kunnen bestuursleden aanspraak maken op een vaste onkostenvergoeding van EUR 900 per jaar en hebben ze recht op een vergoeding van de reiskosten voor het bijwonen van pensioenfondsactiviteiten.

- *Beloning van externe deskundigen*

De externe deskundigen die door het pensioenfonds worden ingezet, krijgen een beloning op basis van een marktconform tarief en de overeengekomen tijdsbesteding. De externe, onafhankelijke voorzitter ontvangt een vaste vergoeding per maand, die is gebaseerd op een marktconform tarief. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoeding.

- *Beloning bij de uitvoeringsorganisatie*

Het pensioenfonds besteedt een belangrijk deel van zijn werkzaamheden uit aan Blue Sky Group, dat op onderdelen van de uitvoering ook gebruik maakt van derden. Het pensioenfonds zorgt ervoor dat het zicht heeft op het beloningsbeleid van Blue Sky Group. Het uitbestedingsbeleid van Blue Sky Group ziet vervolgens toe op het beloningsbeleid van partijen waaraan het werkzaamheden uitbesteedt. Het pensioenfonds hanteert de volgende uitgangspunten voor een prestatiegerichte ('variabele') beloning:

- er is een passende verhouding tussen de vaste en de variabele beloning;
- de variabele beloning staat in redelijke verhouding tot de geleverde prestatie;
- de variabele beloning is niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het pensioenfonds.

⁷ Bedragen per 2020.

Het pensioenfonds is met Blue Sky Group overeengekomen dat de uitvoeringsorganisatie informatie verstrekt over zijn beloningsbeleid en eventuele wijzigingen daarin. Het beloningsbeleid van Blue Sky Group kent naast een vaste beloning een variabele beloning. De variabele beloning is verbonden aan targets en bedraagt maximaal 10% van het vaste inkomen. Bij een aantal functies is dit maximaal 20%. De variabele beloning staat in redelijke verhouding tot de prestatie en de vaste beloning. De variabele beloning is niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het pensioenfonds of de beleggingspools waarin het pensioenfonds participeert. Blue Sky Group voldoet aan de Regeling beheerst beloningsbeleid Wft 2017.

In 2021 betaalde het pensioenfonds EUR 288.000 (2020: EUR 249.000) aan vergoedingen voor bestuursleden (inclusief de voorzitter) en EUR 56.000 (2020: EUR 73.000) aan externe deskundigen (RvT en adviseurs). Deze bedragen zijn, voor zover van toepassing, inclusief btw.

5.10 Sancties

In 2021 kreeg het pensioenfonds geen boetes of dwangsommen opgelegd. Evenmin was sprake van andere maatregelen, zoals een aanwijzing van de toezichthouder of het aanstellen van een bewindvoerder of curator.

6 KOSTEN

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de kosten van het pensioenfonds. Hiervoor hanteert het pensioenfonds de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. De kosten van het pensioenfonds bestaan uit de kosten voor de pensioenuitvoering, de kosten voor het vermogensbeheer en de transactiekosten van het vermogensbeheer. De kosten van bestuur en financieel beheer worden voor 60% toegerekend aan pensioenuitvoering (kosten per deelnemer) en voor 40% aan vermogensbeheer.

6.1 Kosten pensioenuitvoering

De uitvoeringskosten worden betaald door het pensioenfonds. Een deel van de uitvoeringskosten heeft direct te maken met zichtbare activiteiten. Denk daarbij aan het administreren en uitkeren van de pensioenen, de communicatie met deelnemers, het voorbereiden van vergaderingen en het maken van het jaarverslag. Op deze kosten heeft het bestuur invloed.

Daarnaast zijn er directe kosten die het bestuur niet kan beïnvloeden. Voorbeelden hiervan zijn de kosten van het externe toezicht: de jaarlijkse heffingen, de informatievoorziening aan toezichthouders en de medewerking aan toezichtonderzoeken.

Verder leidt nieuwe wetgeving of keuzes vanuit KLM c.q. sociale partners regelmatig tot wijziging van de pensioenregeling of aanpassingen van processen of procedures. De kosten daarvan kan het pensioenfonds maar beperkt beïnvloeden.

De totale directe kosten (beïnvloedbaar en niet-beïnvloedbaar) bedragen EUR 1.351 duizend, waarvan EUR 815 duizend wordt toegerekend aan pensioenuitvoering.

De volgende tabel geeft de uitvoeringskosten weer, uitgesplitst naar de verschillende functies in het pensioenfonds (bedragen in miljoenen euro's):

	2021	2020
Pensioenadministratie	4,7	4,4
Communicatie en Bestuursondersteuning	1,1	1,1
Bestuur en beheer pensioenfonds	0,2	0,2
Extern advies	0,2	0,1
Extern toezicht	0,3	0,4
Overig ⁸	0,1	0,1
Totale uitvoeringskosten	6,6	6,3

⁸ Betreft accountant, certificerend actuaaris en contributies en bijdragen.

De volgende tabel geeft een overzicht van de kosten van de pensioenuitvoering en de kosten per deelnemer. Het pensioenfonds past de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie over de wijze van bepalen van het aantal deelnemers toe. Daaruit volgt dat de gepresenteerde kosten inclusief btw en eventuele eenmalige activiteiten zijn. Deze worden hierna nader toegelicht.

	2021	2020
Kosten pensioenuitvoering (in miljoenen euro's)	6,6	6,3
Gemiddeld aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden	23.532	24.340
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (in euro's)	281	262
Btw pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (in euro's)	47	43
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer excl. btw (in euro's)	234	219
Eenmalige pensioenuitvoeringskosten per deelnemer excl. btw (in euro's)	23	4
Reguliere pensioenuitvoeringskosten per deelnemer excl. btw (in euro's)	211	215

Toelichting ontwikkeling uitvoeringskosten

Sinds 1 januari 2017 brengt Blue Sky Group btw in rekening over verschillende uitbestede diensten. Dit leidt tot structureel hogere uitvoeringskosten. In de totale kosten van de pensioenadministratie van EUR 4,7 miljoen zit EUR 813 duizend btw. In de andere kosten die worden toegerekend aan pensioenuitvoering van EUR 1,9 miljoen zit EUR 287 duizend btw. In totaal is dit EUR 1,1 miljoen btw, oftewel EUR 47 per deelnemer. Zonder btw zouden de kosten per deelnemer EUR 234 bedragen.

Het pensioenfonds is in 2017 gestart met een onderzoek naar de mogelijkheden om de btw-last te mitigeren. Sindsdien dient het pensioenfonds elk kwartaal een verzoek om teruggaaf voorbelasting in. De Belastingdienst verzet zich hiertegen, waardoor een procedure noodzakelijk is. Het geschil is op 11 april 2022 in eerste aanleg door de Rechtbank afgewezen. Het bestuur buigt zich momenteel over het voortzetten van de procedure in hoger beroep.

Eenmalige kosten

De totale kosten van de pensioenadministratie van EUR 4,7 miljoen (2020: EUR 4,4 miljoen) bevatten EUR 605 duizend eenmalige kosten. De andere kosten die worden toegerekend aan pensioenuitvoering van EUR 1,9 miljoen (2020: EUR 1,9 miljoen) bevatten EUR nihil (2020: EUR 93 duizend) ofwel EUR nihil per deelnemer (2020: EUR 4 per deelnemer) eenmalige kosten voor met name de corona- en CDC werkzaamheden.

6.2 Kosten vermogensbeheer

De volgende factoren bepalen in belangrijke mate de hoogte van de kosten voor vermogensbeheer:

- beleggingsmix;
- schaalgrootte;
- mate van actief of passief beheer;
- mate van directe of indirecte beleggingen.

Bij de besluitvorming over de beleggingsmix houdt het pensioenfonds wel rekening met de kosten, maar deze zijn daarvoor niet doorslaggevend. Het pensioenfonds kan schaalvoordelen realiseren door de beleggingsportefeuille met die van Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel en een aantal andere, kleinere partijen, samen te voegen in beleggingsfondsen (pools). Binnen de beleggingsportefeuille is sprake van zowel actief als passief beheer. De mate van actief beheer of passief beheer is stuurbaar. Verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat

uit directe beleggingen, vooral beursgenoteerde aandelen en beursgenoteerde obligaties. De portefeuilles niet-beursgenoteerd vastgoed, niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) en hypothecaire leningen betreffen indirecte beleggingen (fund-of-fundstructuren). Een klein deel van de portefeuilles beursgenoteerd vastgoed en beursgenoteerde aandelen bestaat eveneens uit indirecte beleggingen.

De kosten van vermogensbeheer worden berekend op basis van het zogenoemde look-through-principe. Dit wil zeggen dat de vermogensbeheerkosten van alle onderliggende structuren inzichtelijk worden gemaakt. Naast de aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten wordt dus ook het aandeel in de onderliggende vermogensbeheerkosten van beleggingsfondsen in aanmerking genomen.

De door de operationele managers in rekening gebrachte beheervergoedingen vormen de belangrijkste kostencategorie. Verreweg het grootste deel hiervan betreft een vaste fee op basis van het beheerde vermogen en is dus onafhankelijk van de prestatie van de vermogensbeheerder. Een klein deel van de beheervergoeding is wel prestatieafhankelijk. Andere vermogensbeheerkosten zijn onder meer kosten van fiduciair beheer, bewaarloon van de custodian, advieskosten, controlekosten, toezichtkosten, kosten van securities lending en (toegerekende) kosten van bestuur en financieel beheer.

De kosten voor vermogensbeheer bedroegen in 2021 in totaal EUR 47,3 miljoen (2020: EUR 44,2 miljoen):

	2021	2020
Vergoeding operationeel vermogensbeheer	33,4	30,6
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer Blue Sky Group	8,9	8,8
Overig	5,0	4,8
Totaal	47,3	44,2

In het volgende overzicht zijn de kosten vermogensbeheer per beleggingscategorie en gerelateerd aan het gemiddeld belegd vermogen weergegeven (bedragen in miljoenen euro's):

	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer- vergoeding	Prestatie- afhankelijk	Overig	Totaal kosten	Relatief (%)
2021						
Vastgoed						
Beursgenoteerd	486	0,2	–	0,6	0,8	0,14
Niet-beursgenoteerd	699	6,9	4,2	0,9	12,0	1,72
Totaal	1.185	7,1	4,2	1,5	12,8	1,07
Aandelen						
Beursgenoteerd	4.045	4,9	3,3	5,5	13,7	0,33
Niet-beursgenoteerd	438	6,0	1,0	1,3	8,3	1,89
Totaal	4.483	10,9	4,3	6,8	22,0	0,48
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	3.798	2,0	–	3,8	5,8	0,14
Onderhands	1.244	4,9	–	1,8	6,7	0,54
Totaal	5.042	6,9	–	5,6	12,5	0,23
Totaal	10.710	24,9	8,5	13,9	47,3	0,44%

	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer- vergoeding	Prestatie- afhankelijk	Overig	Totaal kosten	Relatief (%)
2020						
Vastgoed						
Beursgenoteerd	265	0,2	–	0,2	0,4	0,15
Niet-beursgenoteerd	643	6,8	0,2	2,2	9,2	1,43
Totaal	908	7,0	0,2	2,4	9,6	1,06
Aandelen						
Beursgenoteerd	3.396	4,1	4,2	3,8	12,1	0,36
Niet-beursgenoteerd	374	5,0	0,9	3,2	9,1	2,43
Totaal	3.770	9,1	5,1	7,0	21,2	0,56
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	3.490	4,2	–	2,2	6,4	0,18
Onderhands	1.432	5,1	–	1,9	7,0	0,49
Totaal	4.922	9,3	–	4,1	13,4	0,27
Totaal	9.600	25,4	5,3	13,5	44,2	0,46

De vermogensbeheerkosten zijn ten opzichte van vorig jaar met 3 basispunten gedaald. De beheervergoeding daalde met drie basispunten, voornamelijk door de hogere passieve allocatie binnen de vastrentendewaardenportefeuille. De prestatievergoedingen stegen met 2 basispunten, vanwege goede rendementen op actieve fondsen bij voornamelijk vastgoed. De overige kosten, waaronder de vergoeding voor fiduciair beheer, daalden met 2 basispunten.

6.3 Transactiekosten

De transactiekosten worden eveneens berekend op basis van het look-through-principe. Dit wil zeggen dat in geval van beleggingsfondsen, behalve de in- en uitstapvergoedingen, ook het aandeel in de door de beleggingsfondsen gemaakte aan- en verkoopkosten in aanmerking wordt genomen. Bij fund-of-fundstructuren worden de in- en uitstapvergoedingen hierin begrepen. De berekende kosten worden verlaagd met het aandeel in de in- en uitstapvergoedingen van de beleggingsfondsen, die voor het beleggingsfonds immers opbrengsten vormen.

De transactiekosten bedragen in 2021 totaal EUR 13,0 miljoen (2020: EUR 24,4 miljoen):

	2021			2020		
	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief (%)	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief (%)
Vastgoed	1.185	0,8	0,07	908	1,8	0,20
Aandelen	4.483	5,7	0,13	3.770	5,3	0,14
Vastrentende waarden	5.042	6,0	0,12	4.922	17,7	0,35
Totaal excl. derivaten	10.710	12,5	0,12	9.600	24,1	0,25
Derivaten		0,5	0,00		0,3	0,00
Totaal	10.710	13,0	0,12	9.600	24,4	0,25

De transactiekosten daalden ten opzichte van 2020 met 0,13% en waren in 2021 terug op het niveau van 2018. De transitie van de vastrentendewaardenportefeuille is in 2020 afgerond en leidde in dat jaar tot eenmalige hogere transactiekosten, 0,12%. Daarnaast was in 2020 sprake van hogere bied/laat koersen vanwege de start van de coronacrisis. Dit normaliseerde begin 2021 en verklaart de resterende daling van de transactiekosten met 1 basispunt.

6.4 Vergelijking kosten pensioenuitvoering- en vermogensbeheer met andere pensioenfondsen

Kosten van pensioenfondsen zijn van grote maatschappelijke betekenis

Kosten van pensioenfondsen zijn van grote maatschappelijke betekenis: een lager kostenniveau leidt tot een hoger collectief pensioenvermogen bij een gelijkblijvend rendements- en risicoprofiel. Het is dus van belang dat de kosten voor een pensioenfonds inzichtelijk zijn, bijvoorbeeld door deze te vergelijken met de kosten van andere, vergelijkbare, pensioenfondsen.

Vergelijking kosten met andere pensioenfondsen: benchmarking

Een benchmarkcijfer is de meest eenvoudige manier om de kosten in hun context te kunnen beoordelen, rekening houdend met de specifieke kenmerken van het pensioenfonds en het beleggingsbeleid. Hiertoe is een gespecialiseerd onderzoek nodig.

Het pensioenfonds heeft in 2020 niet aan een dergelijk onderzoek meegedaan. Om toch een beeld te krijgen van de hoogte van de pensioenuitvoeringskosten en vermogensbeheerkosten, wordt gebruik gemaakt van de inzichten uit het rapport "Werk in uitvoering bij pensioenfondsen 2021. Inzicht in de pensioenbeheer-, vermogensbeheer- en transactiekosten van Nederlandse pensioenfondsen" van LCP van 16 september 2021. Dit rapport geeft een kader voor de beoordeling van de vermogensbeheerkosten in 2020.

Resultaten van de vergelijking

In de volgende tabel staan de uitkomsten van de vergelijking. Het totaal aantal deelnemers (waarbij alleen actieven en pensioengerechtigden worden meegenomen) eind 2021 bedraagt 32.906. Hiermee kwalificeert het pensioenfonds als middelgroot (10.000 - 100.000) en zit daarmee aan de onderkant van het aantal deelnemers voor middelgroot. Met een gemiddeld belegd vermogen van EUR 10,7 miljard kwalificeert het pensioenfonds op de grens van middelgroot (EUR 1 miljard - EUR 10 miljard) en groot (EUR 10 miljard - EUR 100 miljard).

De pensioenuitvoeringskosten worden aangegeven in euro's per deelnemer. De vermogensbeheerkosten en transactiekosten worden aangegeven als percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

Kosten	Pensioenfonds (2021)	Pensioenfonds (2020)	LCP-benchmark (2020)
Pensioenuitvoeringskosten	281	262	190 (middelgroot) – 358 (kleiner)
Vermogensbeheerkosten	0,44%	0,46%	0,36% – 0,42%
Transactiekosten	0,12%	0,25%	0,11%

Toelichting

Gezien de spreiding van zowel de categorieën als de uitkomsten worden de pensioenuitvoeringskosten vergeleken met de categorie middelgroot en de categorie daaronder (tussen 1.000 en 10.000 deelnemers). De pensioenuitvoeringskosten voor middelgrote pensioenfondsden bedragen EUR 190 per deelnemers; voor kleinere pensioenfondsden (tot 10.000 deelnemers) is dit EUR 358. In 2021 bedroegen de kosten per deelnemer, inclusief eenmalige activiteiten en btw, EUR 281 (2020: EUR 262). Exclusief btw bedroegen de kosten EUR 234 per deelnemer (2020: EUR 219). Met dit bedrag liggen de kosten (exclusief btw) hoger dan het, in het verleden besproken, doelniveau van EUR 200. De kosten per deelnemer zijn met name toegenomen door de eenmalige kosten voor het pensioenakkoord.

Ook de vermogensbeheerkosten en de transactiekosten zijn hoger dan gemiddeld voor de categorie middelgroot. Het pensioenfonds heeft de afgelopen jaren meer vermogen belegd in hypotheek. Dit is een relatief duurdere categorie. Daarnaast is pensioenfonds incidenteel voor actieve mandaten prestatievergoedingen betaald in 2020 en 2021. Dit kan een oorzaak kan zijn van de iets hogere vermogensbeheerkosten.

Daarnaast heeft er in 2019 en 2020 een transitie van de aandelenportefeuille en de vastrentendewaardenportefeuille plaatsgevonden. Hierbij is het aantal beleggingscategorieën verminderd en wordt per saldo meer gealloceerd naar passief beheerde beleggingen. Dit zorgde in de jaren 2019 en 2020 voor relatief hoge transactiekosten. De transities zijn inmiddels afgerond; de transactiekosten in 2021 zijn fors lager en in lijn met de markt conform het LCP benchmark onderzoek.

6.5 Verhouding rendement en kosten

Het volgende overzicht geeft een indicatie van de verhouding tussen het totaalrendement, en zowel de vermogensbeheerkosten als de transactiekosten:

(in %)	2021	2020
Bruto totaalrendement	11,1	6,4
Kosten vermogensbeheer	-0,4	-0,5
• Vergoeding operationeel vermogensbeheer	-0,3	-0,4
• Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	-0,1	-0,1
Transactiekosten	-0,1	-0,3
Netto totaalrendement	10,6	5,7
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	0,1	0,1
Netto totaalrendement exclusief vergoeding fiduciair vermogensbeheer	10,7	5,8

In bovenstaand overzicht zijn de kosten vermogensbeheer opgesplitst in een vergoeding voor operationeel beheer en een vergoeding voor fiduciair beheer. Laatstgenoemde vergoeding wordt bij het netto rendement opgeteld om aan te sluiten bij de kerncijfers van het pensioenfonds, zoals weergegeven in het begin van dit jaarverslag.

7 RISICOMANAGEMENT

7.1 Strategie en beleid

Inleiding

Het bestuur is verantwoordelijk voor de risicomanagementorganisatie en de beheersing van de risico's waaraan het pensioenfonds is blootgesteld. Het pensioenfonds gaat op een integrale wijze om met risicomanagement.

Integraal risicomanagement (IRM) betekent voor het pensioenfonds dat het risicomanagement direct verband houdt met de missie, visie en strategie van het pensioenfonds en dat risico's in onderlinge samenhang worden beschouwd en beheerst.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vier stappen in de risicobeheercyclus:

- stap 1: opstellen strategie en beleid van de risicobeheercyclus
- stap 2: risico-identificatie en risicobeheersing;
- stap 3: monitoren en rapporteren;
- stap 4: evalueren en bijsturen.

In deze paragraaf wordt stil gestaan bij de eerste stap, die betrekking heeft op de belangrijkste aspecten van de inrichting van het integraal risicomanagementbeleid, zoals de risicostrategie, risicotaxonomie, risicobereidheid en de risico governance van het pensioenfonds.

In paragraaf 7.2 zal achtereenvolgens worden ingegaan op de volgende drie stappen uit de risicobeheercyclus. Paragraaf 7.3 behandelt vervolgens de belangrijkste ontwikkelingen van het afgelopen jaar op het gebied van risicomanagement en de speerpunten voor 2022.

Risicostrategie

De missie, visie en strategie en de hiermee verband houdende doelstellingen van het pensioenfonds bepalen op een hoger niveau (zowel kwalitatief als kwantitatief) al dan niet per (groepen van) doelstellingen de risicobereidheid van het pensioenfonds. De risicobereidheid op pensioenfondsniveau is richtinggevend voor het risicobeleid en de risicobereidheid per geïdentificeerd risico van het pensioenfonds.

Het pensioenfonds leidt uit zijn missie en visie de strategische doelstellingen af. Het bereiken van deze doelstellingen betekent enerzijds het nemen van risico's ('kansen') en anderzijds zorgdragen dat risico's ('bedreigingen') van strategische doelstellingen zo goed mogelijk worden beperkt of beheerst. Deze risico's moeten worden geïdentificeerd, beoordeeld en door het treffen van beheersmaatregelen geheel of gedeeltelijk worden gemitigeerd.

Het pensioenfonds heeft het integraal risicomanagement ingericht volgens de richtlijnen van toezichthouder DNB en artikel 143 Pensioenwet ('een pensioenfonds richt zijn organisatie zodanig in dat deze een beheerste en integere bedrijfsvoering waarborgt'). Daarnaast gaat het pensioenfonds uit van de beginselen van het COSO ERM-raamwerk (ERM: Enterprise Risk Management) voor het beoordelen en inrichten van risicomanagement, ISO-kwaliteitseisen en best practices.

Risicotaxonomie

De hiervoor opgenomen tabel met de weergave van de risicobereidheid maakt inzichtelijk welke risicodomeinen (strategisch, financieel en niet-financieel) het pensioenfonds heeft geïdentificeerd en welke onderliggende risico's het daarbij onderkent. Deze indeling wordt aangeduid als de risicotaxonomie en het pensioenfonds hanteert deze set van risico's als basis voor het vaststellen van zijn risicoprofiel.

De risicodomeinen zijn als volgt ingedeeld:

- De strategische risico's hebben betrekking op de strategie van het pensioenfonds en haar directe omgeving.
- De financiële risico's zijn de risico's die van invloed zijn op de financiële situatie. Financiële risico's zijn te kwantificeren op basis van eigen normen en FTK eisen.
- Niet-financiële risico's zijn de risico's die de operationele bedrijfsvoering in gevaar brengen. Niet-financiële risico's zijn deels te kwantificeren en deels kwalitatief te normeren. Binnen de categorie niet-financiële risico's is er speciale aandacht voor subrisico's die te maken hebben met integriteit. Het gaat daarbij om risico's die impact kunnen hebben op de financiële situatie als de reputatie impact en daarmee het voortbestaan van het pensioenfonds in gevaar brengen. Integriteitsrisico's zijn kwalitatief te normeren.

Hierna worden de risico's nader toegelicht.

Strategische risico's

Voor strategische risico's hanteert het pensioenfonds de volgende indeling:

1. *Afhankelijkheidsrisico*: het risico dat de invloed en ontwikkelingen van bij het pensioenfonds betrokken partijen resulteren in conflicterende belangen met het pensioenfonds en/of beïnvloeding van de financiële positie van het pensioenfonds. Het risico kan bijvoorbeeld optreden als het pensioenfonds bij nieuwe ontwikkelingen onvoldoende implementatietijd krijgt als gevolg van langdurige besluitvorming van het AVO, als leden van pensioenfondsgremia zich meer/te veel laten leiden door de belangen van de eigen achterban of als het pensioenfonds beschikt over onvoldoende expertise waardoor het te afhankelijk wordt van de uitvoeringsorganisatie of adviseurs.
2. *Politiek/concurrentie/omgevingsrisico*: het politiek/omgevingsrisico betreft het risico van veranderingen van buiten het pensioenfonds (zoals economie, beursklimaat, loon- en/of koopkrachtontwikkeling, maatschappij, politiek en/of technologie) die van negatieve invloed zijn op het pensioenfonds. Het concurrentierisico treedt op als de concurrentie- en marktpositie van het pensioenfonds wordt beïnvloed als gevolg van activiteiten, acties en/of besluiten van (nieuwe) concurrenten. Het risico hierbij is dat de basis en het draagvlak van het pensioenfonds daardoor bedreigd wordt door groei-ambities van andere partijen.
3. *Strategisch implementatierisico*: het risico dat het pensioenfonds niet snel genoeg kan inspelen op veranderingen in de omgeving en/of veranderende eisen door de toezichthouders en wetgeving. Dit kan ontstaan door beperkte verandercapaciteit bij (onder)uitbestedingspartijen, onvoldoende capaciteit bij bestuursleden en beperkte mogelijkheden voor kostenbeheersing.
4. *Reputatierisico*: het risico dat de marktpositie van het pensioenfonds verslechtert als gevolg van een negatieve perceptie van het imago van het pensioenfonds door belanghebbenden, tegenpartijen en/of regelgevende instanties. Ook kan de reputatie van het pensioenfonds of het vertrouwen van (potentiële) deelnemers in het pensioenfonds geschaad worden door negatieve berichtgeving in (sociale) media.
5. *Strategisch ESG-risico*: het risico op negatieve gevolgen voor de reputatie van het pensioenfonds of de mate waarin het pensioenfonds niet in staat is haar doelstellingen op gebied van ESG (de specifieke SDG's die het daarin heeft benoemd) te realiseren. Het risico kan optreden wanneer het beleggingsbeleid van het pensioenfonds negatieve gevolgen heeft voor mens, milieu of samenleving. Het financieel ESG-risico manifesteert zich – en vertaalt zich binnen het pensioenfonds – naar renterisico, inflatierisico, aandelen en vastgoedrisico, kredietrisico, valutarisico en concentratierisico en is daarom niet als apart risico in de taxonomie van het pensioenfonds opgenomen.

Financiële risico's

Voor financiële risico's hanteert het pensioenfonds de volgende indeling:

6. *Rente/matching risico*: het risico dat rentebewegingen leiden tot ongewenste effecten op de financiële positie van het pensioenfonds, als gevolg van ontoereikende afstemming tussen de beleggingen en de verplichtingen op het gebied van rentelooptijden en rentevoet. Dit kan onder andere worden veroorzaakt door een niet-parallelle verschuiving van de rentecurve.
7. *Inflatierisico*: het risico dat de werkelijke inflatie (sterk) hoger uitvalt dan verwacht en/of dat de inflatieverwachting (sterk) stijgt, waardoor de ambitiedoelstelling van het pensioenfonds in gevaar komt. Het streven naar een waardevast (reëel) pensioen geeft een risico dat de verandering van de pensioenvoorzieningen als gevolg van inflatie niet gecompenseerd wordt door een waardeverandering van de beleggingen.
8. *Aandelen- en vastgoedrisico (prijsvolatiliteit)*: het risico dat veranderingen in marktprijzen van beleggingen een negatieve invloed hebben op het rendement van de portefeuille van het pensioenfonds.
9. *Kredietrisico*: het risico dat een belegging in waarde daalt doordat een tegenpartij de contractuele verplichtingen niet kan nakomen, kredietwaardigheid verliest of failliet gaat.
10. *Valutarisico*: Dit risico treedt op als de waarde van de beleggingen in vreemde valuta verslechtert als gevolg van veranderingen in valutakoersen. De kans dat de wisselkoers van vreemde valuta verslechtert t.o.v. de euro betekent een risico voor een pensioenfonds omdat de verplichtingen veelal in euro luiden en de bezittingen (deels) in vreemde valuta.
11. *Actief beheer risico*: dit betreft de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nagestreefde portefeuille. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de (deel)portefeuille vastgelegde benchmark.
12. *Liquideitsrisico*: het risico dat het pensioenfonds onvoldoende liquide middelen heeft om op korte termijn aan zijn verplichtingen (het uitbetalen van pensioenuitkeringen en/of financieringsverplichtingen vanuit beleggingen) te voldoen. Dit kan gebeuren wanneer de vraag naar liquide middelen groter is dan de aanwezige allocatie naar liquide beleggingen. Het pensioenfonds kan in dit geval niet vrij over de middelen beschikken, of slechts door ze tegen een fors lagere prijs te verkopen dan waarvoor ze gewaardeerd worden.
13. *Tegenpartijrisico*: een specifieke vorm van kredietrisico waarbij het pensioenfonds verlies kan leiden doordat een tegenpartij niet aan zijn verplichtingen kan voldoen.
14. *Concentratierisico*: het risico dat, als gevolg van ontoereikende diversificatie binnen de portefeuille, een bepaalde ontwikkeling of gebeurtenis een bovengemiddeld effect heeft op de waarde van de portefeuille.
15. *Langlevenrisico (verzekeringstechnisch)*: het risico op een ongunstige verandering in de waarde van de technische voorziening door inadequate aannames over de vaststelling van de technische voorzieningen. Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is het langlevenrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer leven dan de verwachting op basis van de actuariële grondslagen.
16. *Actuariële premie risico*: het risico dat de dekkinggraad van het pensioenfonds wordt uitgehold, omdat de feitelijke premie in negatieve zin afwijkt van de zuivere kostendekkende premie met als gevolg een premiedekkinggraad die lager is dan de actuele dekkinggraad, waardoor er aanspraken met verlies worden ingekocht.

Niet-financiële risico's

Bij deze risico's is er geen rechtstreekse relatie tussen deze risico's en de financiële positie van het pensioenfonds, maar het betekent niet dat deze risico's geen financiële schade kunnen veroorzaken bij het pensioenfonds. Het pensioenfonds onderscheidt de volgende niet-financiële risico's:

17. *Operationeel risico*: het risico dat ontstaat als gevolg van het falen of tekortschieten van interne processen, menselijke en technische tekortkomingen, en onverwachte externe gebeurtenissen.
18. *Uitbestedingsrisico*: het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van uitbestede werkzaamheden wordt geschaad. Het pensioenfonds besteedt de pensioenuitvoering, de bestuursondersteuning en het vermogensbeheer uit aan Blue Sky Group. Het uitbestedingsrisico van het pensioenfonds is vooral het risico dat de uitvoeringsorganisatie niet handelt volgens het verstrekte mandaat.
19. *IT-risico*: het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, continu, wendbaar en/of beveiligd worden ondersteund door IT.
20. *Juridisch risico*: het risico dat (veranderingen in) wet- en regelgeving negatieve gevolgen hebben voor het pensioenfonds. Dit kan gebeuren wanneer interne en/of externe richtlijnen en regelgeving niet worden nageleefd, of wanneer contractuele bepalingen niet (correct) zijn vastgelegd of gedocumenteerd. Een belangrijk onderdeel van juridisch risico is het compliancerisico. Dat is het risico dat het pensioenfonds zich niet aan wet- en regelgeving en of aan de eigen voorgeschreven regels en procedures van het pensioenfonds houdt, met materieel, financieel of reputatieverlies als gevolg.
21. *Privacyrisico*: het risico op onvoldoende bescherming van persoonsgegevens van deelnemers en/of belanghebbenden waardoor het pensioenfonds niet voldoet aan de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Dit kan een negatieve impact hebben op reputatie en leiden tot een aanwijzing of boete van de externe toezichthouder.
22. *Integriteitsrisico*: het risico dat het pensioenfonds niet integer handelt. Het integriteitsrisico kent een serie subrisico's die in het IRM-beleid nader worden toegelicht. Een van deze sub-risico's is het frauderisico. Het frauderisico is in 2021 niet specifiek beschouwd door middel van een risicoanalyse, maar wordt in het SIRA-raamwerk en -proces betrokken. De SIRA wordt tweejaarlijks uitgevoerd; de SIRA is in 2020 voor het laatst uitgevoerd en is voor de tweede helft van 2022 gepland. Als onderdeel van het frauderisico heeft het pensioenfonds een set aan beheersmaatregelen vastgesteld die wel ten minste jaarlijks wordt getoetst.

Risicobereidheid

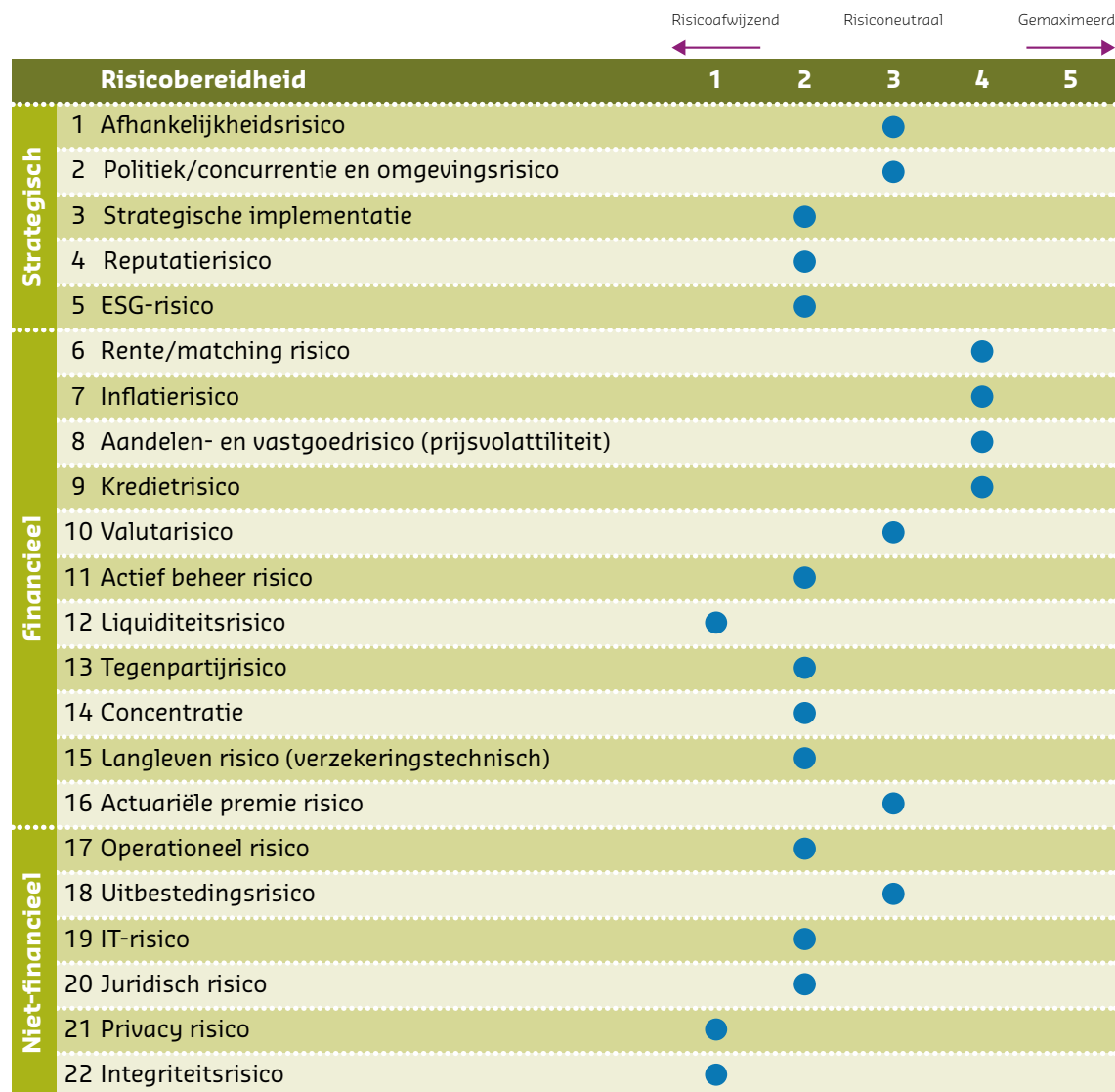
De risicobereidheid is de mate van risico die het pensioenfonds wenst te nemen om zijn doelstellingen te realiseren. De risicobereidheid wordt onder meer uitgedrukt in een zogenoemde 5-puntsschaal. Deze bepaalt wat het pensioenfonds op basis van zijn risicoperceptie al dan niet gaat doen (risk respons):

Figuur: 5-puntsschaal risicobereidheid

In de hierna volgende tabel wordt de risicobereidheid per risicocategorie uit de risicotaxonomie afgebeeld, zoals het algemeen bestuur van het pensioenfonds die heeft vastgesteld. Vervolgens worden de risico's uit de risicotaxonomie nader toegelicht.

Figuur: risicobereidheid op basis van de risicotaxonomie

Risicogovernance

Om IRM te laten slagen, moet ook de risicogovernance als een van de bouwstenen van risicomanagement in orde zijn. Bij IRM zijn het bestuur, de sleutelfunctiehouder risicobeheer, het risicobeheeroverleg (RBO), de sleutelfunctievervuller belegd bij de afdeling risicomanagement van Blue Sky Group en overige fondsorganen betrokken.

Daarnaast moet ook het systeem van 'checks and balances' kloppen. Voldoende functiescheiding (zie ook 'Lines of defence risk management') moet voorkomen dat een orgaan van het pensioenfonds zichzelf controleert. Aan de andere kant speelt proportionaliteit een rol. De werkverdeling binnen het pensioenfonds moet praktisch uitvoerbaar zijn, gelet op de omvang van het bestuur, de aanwezigheid van andere (al dan niet verplichte) fondsorganen en de vereiste tijdsbesteding die aan functies kan en mag worden gekoppeld.

De risicogovernance is als volgt ingericht:

- Het bestuur is eindverantwoordelijk en stelt de doelstellingen en de risicobereidheid vast. Op basis hiervan voert het pensioenfonds zijn risicomanagement uit. Voor de geïdentificeerde risico's treft het bestuur beheersmaatregelen. Het bestuur is en blijft 'eigenaar' van en eindverantwoordelijk voor de (integrale) risicobeheersing.
- Het pensioenfonds heeft een bestuurslid aangesteld voor het uitoefenen van de rol van sleutelfunctiehouder risicobeheer (SFH). De risicobeheerfunctie wordt gecomplementeerd met een sleutelfunctie vervuller (SFV). De rol van sleutelfunctie vervuller is uitbesteed aan Client risk van Blue Sky Group. De risicobeheerfunctie heeft als taak het risicobeheersysteem onafhankelijk te beoordelen, te monitoren en hierover te rapporteren. Uiteindelijk doel is dat het pensioenfonds een totaalbeeld heeft van de verschillende risico's waaraan het wordt blootgesteld, en de effectiviteit van het risicobeheer. Daarnaast heeft de risicobeheerfunctie een initiërende en adviserende rol bij het vormgeven van het risicobeheer. Een belangrijk instrument hiervoor is een onafhankelijke risico-opinie bij besluitvormingstrajecten. De SFH risicobeheer is bevoegd om in het ultieme geval te escaleren richting de RvT en DNB.
- Het RBO vormt de periodieke overlegvorm van de risicobeheerfunctie. Aan het overleg nemen in elk geval de SFH en de SFV deel. Al naar gelang de onderwerpen die spelen kan het overleg worden uitgebreid met een of meer (externe) materiedeskundigen en/of toehoorder(s) vanuit het bestuur. De RBO's zijn rondom de bestuursvergaderingen georganiseerd. Indien nodig vindt er tussentijds (informele) afstemming plaats tussen betrokkenen.
- De bestuurscommissies zijn primair verantwoordelijk voor het risicobeheer en leggen daarover verantwoording af aan het bestuur. De SFH rapporteert periodiek aan het bestuur over de status van de risico's en de werking van het risicobeheersysteem van het pensioenfonds. Op basis hiervan kan het bestuur het risicobeheer beoordelen en eventueel bijsturen. Ook rapporteert de SFH periodiek aan de raad van toezicht.

Het pensioenfonds hanteert binnen het risicobeheersysteem het zogenaamde 'three lines of defence' risk management model:

- Eerste lijn: het bestuur (cq. de commissies), is primair verantwoordelijk voor het voorkomen en beheersen van risico's (eerstelijns risicomanagement) van de eigen processen en ziet toe op de risico's ten aanzien van de uitbestede processen bij de uitvoeringsorganisaties ('risico-eigenaarschap'). De eerste lijn voert haar werkzaamheden uit conform vastgesteld beleid, jaarplannen en processen.
- Tweede lijn: bestaat uit de risicobeheerfunctie, compliance officer, privacy officer en de actuariële functie. De tweede lijn houdt onafhankelijk toezicht op de identificatie van risico's en de daarmee gemoeide inrichting ('opzet'), bestaan en werking van beheersingskaders. De tweede lijn ondersteunt daarnaast de eerste lijn door te adviseren over de interpretatie van beleid of beheersingskaders en de hiervoor te gebruiken grondslagen en methodieken.
- Derde lijn: betreft de interne auditfunctie. Deze evalueert of de opzet, bestaan en effectieve werking van de interne beheersmaatregelen en andere procedures ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering, in voorkomend geval met inbegrip van de uitbestede werkzaamheden, adequaat en doeltreffend zijn ingericht en werken. De interne auditfunctie beoordeelt tevens of het risicobeheersysteem als onderdeel van het governancestelsel alle risico's in beeld heeft gebracht en of het beheersingssysteem alle risico's zowel individueel als integraal doeltreffend afdekt ('mate van zekerheid over de risicobeheersing').

7.2 Risicobeheercyclus

Inleiding

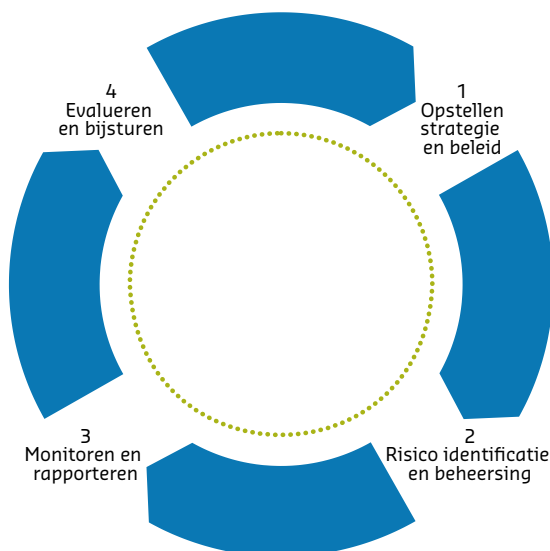
In de voorgaande paragrafen is er aandacht geweest voor de wijze waarop het integraal risicomanagement is ingericht (Stap 1: Opstellen strategie & beleid). In de vervolgstappen van de risicobeheercyclus draait het om de processtappen bij de uitvoering.

Het risicomanagementproces wordt continu doorlopen zodat het pensioenfonds:

- op het gebied van risicomanagement een zelflerende en zelfsturende organisatie blijft;
- bewust is van de impact van verschillende risico's en de onderlinge samenhang;
- bewust is van de verschillende opties voor beheersing, inclusief de consequenties;
- blijft anticiperen op veranderende omstandigheden.

De risicobeheercyclus van het pensioenfonds is weergegeven in onderstaande figuur.

Figuur: risicobeheercyclus

Stap 2: Risico-identificatie en -beheersing

Voor de risico-identificatie worden risico's geïdentificeerd vanuit verschillende invalshoeken. Op basis van de geïdentificeerde risico's wordt het beheersingskader opgesteld. De invalshoeken zijn als volgt.

a. Uitvoeren *Integrale Risico Inventarisatie (IRI)* door het bestuur

Minimaal elke twee jaar voert het bestuur een integrale risico inventarisatie uit. Doel van de periodieke risico-inventarisatie is vooral:

- identificeren en beoordelen van de risico's van het pensioenfonds;
- het vergroten van de bewustwording van integraal risicomanagement;
- aandacht voor de risicocultuur.

b. *Thematische beoordeling risico's*

In het jaarplan is een aantal thema's opgenomen. Voor deze thema's wordt een risico-inschatting gemaakt en worden de opzet, het bestaan en de werking van het beheersingskader beoordeeld.

c. *Risicoanalyse van incidenten*

Met deze analyse wordt achteraf bepaald of beheersmaatregelen adequaat zijn ingeregeld of dat andere beleidskeuzes wellicht beter zijn om een herhaling van het incident te voorkomen.

d. Risicoanalyse beleidsvoorstellen

Bij ieder beleidsvoorstel dient een gedegen risicoanalyse gemaakt te worden in de vorm van een risicoparagraaf. Dit geldt in het bijzonder voor beleidsvoorstellen met een relatief kleine impact. De risicoanalyse zal aangevuld worden met een risico-opinie door de sleutelfunctiehouder risicobeheer aan het bestuur indien er sprake is van een mogelijk significant risico en/of een fondsbrede impact op meerdere risico's (integraliteit).

Stap 3: Monitoren en rapporteren

Dit betreft de reguliere uitvoering, monitoring en terugkoppeling over risico's en beheersmaatregelen zoals die in de risicotaxonomie (zie paragraaf 7.1) zijn beschreven of overige relevante onderwerpen die op de bestuurlijke agenda komen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van:

a. Periodieke risicorapportages

- Kwartaalrapportage risicobeheer. Hiermee wordt integraal gekeken naar de risicoposities. Deze worden afgezet tegen de risicobereidheid, de risicotoleranties en de maximale risicocapaciteit. Ook wordt er een vergelijking gemaakt met de periode ervoor en stilgestaan bij toekomstige trends en ontwikkelingen.

b. Ad hoc risicorapportages

- Tussentijdse beoordelingen en toetsingen in de vorm van een risico-opinie of een specifieke risico-analyse.

c. Compliance

- Tweejaarlijkse compliance toets; de mate waarin het pensioenfonds voldoet aan wet- en regelgeving.
- Jaarlijkse rapportage privacy officer.
- Jaarlijkse rapportage compliance officer.

d. Risicoparagraaf en risico-opinie

Door het werken met een risicoparagraaf en risico-opinie wordt risicomanagement geïntegreerd en expliciet zichtbaar gemaakt in de bestuurlijke besluitvorming. Doel van de risicoparagraaf en de risico-opinie is het zichtbaar én bespreekbaar maken van de risico's in het voorliggende voorstel vanuit een eerstelijns en tweedelijns perspectief. De tweedelijns risico-opinie wordt opgesteld vanuit de sleutelfunctie risicobeheer. De eerstelijns risicoparagraaf wordt opgesteld onder verantwoordelijkheid van de bestuurder c.q. de commissie met desbetreffend aandachtsgebied in afstemming met de eerstelijns van Blue Sky Group.

Stap 4: Monitoren en rapporteren

De laatste stap van de risicobeheercyclus is de evaluatie van het risicoraamwerk zelf. Het regelmatig tegen het licht houden van de inrichting van dit raamwerk vormt een vast onderdeel van het risk jaarplan. Elementen van de evaluatie zijn:

- a. risicostrategie en beleid, waaronder de risicobereidheid
- b. risicocultuur
- c. deskundigheid en countervailing power bestuur
- d. beheersingskader

7.3 Ontwikkelingen risicomanagement

Terugblik

In 2021 vonden de volgende ontwikkelingen met betrekking tot risicomanagement plaats.

- **Nieuwe financiering:** De eerste helft van het jaar stond grotendeels in het teken van de overgang naar een nieuwe financiering van de regeling (CDC). De risicobeheerfunctie heeft gedurende dit traject steeds meegekeken en aandachtspunten geformuleerd in de risico-opinie om hiermee een zorgvuldig besluitvormingstraject van het bestuur te kunnen faciliteren.
- **Uitbesteding:** In 2021 is duidelijk geworden dat de druk op uitbestedingspartij Blue Sky Group om verschillende redenen is toegenomen. De risicobeheerfunctie heeft een risicoanalyse gemaakt voor de uitbesteding aan Blue Sky Group en zal de uitkomsten hiervan in 2022 opvolging geven.
- **ESG:** Het pensioenfonds zet diverse stappen bij de integratie van ESG in het beleggingsbeleid. Vanuit de risicobeheerfunctie zijn in 2021 de eerste stappen gezet voor de uitvoering van een risicoanalyse op ESG vanuit een meer integrale benadering en de ontwikkeling hierbij van een ESG-risicoraamwerk. In het eerste kwartaal van 2022 krijgt dit traject een vervolg.
- **IT:** Mede naar aanleiding van het ernstige datalek bij Blue Sky Group, eind juli 2021, zijn er diverse stappen gezet op het gebied van IT en de beheersing van het IT-risico. Met een gespecialiseerde consultancypartij is er een risicoanalyse uitgevoerd op dit risico. Dit heeft ook geresulteerd in de ontwikkeling van een IT-risicoraamwerk. De uitkomsten van de IT-risicoanalyse worden opgevolgd in gesprek met Blue Sky Group, aangezien de IT vrijwel in zijn geheel daar is ondergebracht.
- **Risicobereidheid:** In 2021 heeft het bestuur de risicobereidheid op alle strategische en financiële risico's herijkt.
- **Risicorapportage:** In 2021 zijn er diverse verbeteringen doorgevoerd in de risicorapportage van het pensioenfonds. Zo is de risicobereidheid opgenomen in het risicodashboard, zodat de actuele netto risicoscores hiertegen kunnen worden afgezet.

Vooruitblik

Het IRM-jaarplan voor 2022 staat in het teken van de volgende belangrijke onderwerpen:

- **Uitbesteding:** vanuit de risicobeheerfunctie is er verhoogde aandacht voor alle ontwikkelingen bij Blue Sky Group in 2022. Het bestuur zal worden gevraagd aandacht te besteden aan de opvolging van de uitkomsten van de risicoanalyse op uitbesteding die eind 2021 is afgerond.
- **Nieuw pensioenakkoord:** Voor de risicobeheerfunctie zijn de vorderingen van de werkgroep nieuw pensioenstelsel door de eerstelijns een aandachtspunt gedurende 2022. Hierbij wordt gekeken naar het proces van uitwerking, het keuzeproces, de beschikbare expertise en de toekomstige impact op het pensioenfonds (zowel voor deelnemers als voor de uitvoeringsorganisatie). Naast het belang van een goede communicatie speelt tevens de uitvoerbaarheid door de IT-systemen hierbij een belangrijke rol.
- **ESG-risico's:** vanuit zowel wettelijke als maatschappelijke ontwikkelingen neemt de wens en noodzaak toe om ESG stevig te verankeren binnen het pensioenfonds. Hierbij wordt niet alleen gekeken naar de beleggingen, maar zeker ook naar de niet-financiële kant. In 2021 is op dit thema al het nodig gebeurd. In 2022 zal de nadruk meer komen te liggen op de nadere uitwerking van het risicobeleid voor ESG en de werking van de risicobeheersing voor ESG-risico's.
- **Datakwaliteit:** de relevantie van datamanagement en datakwaliteit dient voldoende tot uitdrukking te komen in beleidsstukken van het pensioenfonds voor onder meer IT en informatiebeveiliging. In het afgelopen jaar was datakwaliteit al een van de thema's voor het risk jaarplan, maar lag de focus vooral op datakwaliteit als onderdeel van het aanverwante aandachtsgebied van informatiebeveiliging. Voor 2022 verschuift de focus meer naar de inhoudelijke kwaliteit van de data.
- **Risicobereidheid:** in het eerste kwartaal van 2022 zal het pensioenfonds de risicobereidheid op de niet-financiële risico's opnieuw herijken en vaststellen.
- **IRM-beleid:** Nadat de risicobereidheid op de niet-financiële risico's opnieuw is herijkt zal het vernieuwde IRM-beleid bestuurlijk worden vastgesteld.

8 TOEKOMSTVERWACHTING 2022

Oekraïne-crisis

In 2022 zal de invloed van de oorlog in Oekraïne op de financiële markten merkbaar zijn. Vanwege de oorlog stijgen de energieprijzen en lopen de tekorten bij de voedselvoorziening en industriële grondstoffen op. De verwachting is dat hierdoor de prijsinflatie op een ongekend hoog niveau gaat uitkomen. Het bestuur van het pensioenfonds heeft in maart 2022 besloten om alle beleggingen in Rusland en Wit-Rusland te verkopen. Door de algehele impact op de wereldeconomie en het stijgen van de marktrente zal het pensioenfonds op indirecte wijze de gevolgen wel gaan voelen. Het bestuur volgt de ontwikkelingen nauwlettend.

Vermogensontwikkeling

In 2022 is de marktrente gestegen. Met name als gevolg hiervan is de waardering van de verplichtingen van het pensioenfonds gedaald. Dit heeft een positief effect op de dekkingsgraad van het pensioenfonds. De actuele dekkingsgraad aan het einde van het eerste kwartaal van 2022 is 130,0% met een beleidsdekkingsgraad van 119,1%.

De sterk oplopende prijsinflatie die eind 2021 is ingezet heeft zich in 2022 doorgezet. In samenhang hiermee is de gestegen marktrente om de oplopende inflatie enigszins te beteugelen een belangrijk economisch signaal.

Nieuw pensioenstelsel

Eind maart 2022 is het wetsvoorstel Wet Toekomst Pensioenen ingediend bij de Tweede Kamer. Het kabinet wil het wettelijk kader voor het nieuwe pensioencontract in 2022 gereed hebben. De beoogde ingangsdatum van de wet is 1 januari 2023. Dit is ambitieus maar niet onhaalbaar.

Om zich tijdig voor te bereiden heeft het pensioenfonds in 2021 een projectstructuur ingericht en een projectmanager aangesteld. Ook heeft het pensioenfonds in het kader van het nieuwe pensioenstelsel in 2022 frequent overleg met zowel sociale partners als met de uitvoeringsorganisatie BSG. Eind 2022 hebben de sociale partners van KLM naar verwachting de contouren van de nieuwe regeling in beeld.

Passende bestuursondersteuning

Met de toenemende complexiteit en (externe) druk op het bestuur, in combinatie met de verzakelijking van de verhouding tussen fonds en uitvoerder BSG, heeft het pensioenfonds de behoefte de regievoering en countervailing power richting BSG te versterken. Vanuit deze behoefte wordt de inrichting van de bestuursondersteuning in 2022 heroverwogen.

Continuïteit KLM

De controlerend accountant van KLM heeft aangegeven dat er materiële onzekerheid is inzake het going concern van KLM. Deze onzekerheid raakt het pensioenfonds. In het kader van het uitbreken van de coronapandemie heeft het pensioenfonds reeds stil gestaan bij de mogelijke consequenties hiervan aan de hand van de vraag: "Wat is het effect van de mogelijke verslechtering van de financiële positie van en organisatorische veranderingen bij KLM op de door het pensioenfonds gelopen risico's en het effect op de effectiviteit en doelmatigheid van het risicobeheer?" De analyse en beoordeling heeft plaatsgevonden door middel van een scenario-analyse. Deze scenario's lopen uiteen van een beperkte organisatorische wijziging en daarmee beperkte impact voor het pensioenfonds tot aan een situatie met grote impact waarin geen sprake meer is van toekomstige pensioenopbouw. De belangrijkste conclusie is dat de mogelijke veranderingen bij KLM in de diverse scenario's niet leiden tot acute problemen bij het pensioenfonds.

9 ONTWIKKELINGEN NA BALANSDATUM

Stapsgewijze invoering van de aangepaste UFR

De technische voorzieningen zijn vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur van De Nederlandsche Bank per 31 december 2020 en de factoren zoals genoemd in de grondslagen bij de jaarrekening. De Nederlandsche Bank heeft aangekondigd dat de rentetermijnstructuur de komende jaren in vier stappen wordt gewijzigd; de door de Commissie Parameters in 2019 geadviseerde nieuwe Ultimate Forward Rate (UFR) methode wordt vanaf 1 januari 2021 in vier gelijke jaarlijkse stappen ingevoerd.

In de onderstaande tabel wordt de impact van de wijziging op de financiële positie van het Pensioenfonds getoond als per 31 december 2021 reeds rekening was gehouden met de rentetermijnstructuur op basis van de methodiek vanaf 1 januari 2022 (de tweede stap). Tevens wordt de impact op de financiële positie getoond, indien de nieuwe methodiek op 31 december 2021 reeds in zijn geheel zou zijn geïntroduceerd.

	Rentetermijnstructuur 31 december 2021		
	UFR einde 2021	UFR primo 2022	UFR primo 2024
Financiële positie 31 december 2021			
Vermogen	11.311,7	11.311,7	11.311,7
Technische Voorzieningen	9.191,0	9.255,2	9.390,8
Eigen vermogen	2.120,7	2.056,5	1.920,9
Actuele nominale dekkingsgraad	123,1%	122,2%	120,5%

Geen herstelplan 2022

Het bestuur heeft van DNB in 2022 geen herstelplan in hoeven te dienen. Normaal gesproken zou het pensioenfonds een herstelplan zou moeten indienen omdat ultimo 2021 de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds onder het vereist eigen vermogen ligt. De dekkingsgraad op 31 december 2021 was echter hoger dan het laatst gerapporteerde vereist eigen vermogen. Daardoor zal de beleidsdekkingsgraad 'automatisch' binnen één jaar stijgen tot boven het vereist eigen vermogen, zelfs zonder herstelkracht van het pensioenfonds. In deze situatie heeft het geen toegevoegde waarde dat het pensioenfonds een herstelplan indient waarmee het pensioenfonds aantoonst en onderbouwt dat de benodigde stijging van de beleidsdekkingsgraad binnen 10 jaar zal plaatsvinden.

Kostenanalyse

De uitvoeringsorganisatie werkt met ingang van het jaar 2022 met een nieuwe producten- en dienstencatalogus en een nieuw kostprijsmodel voor het pensioenfonds. Het bestuur van het pensioenfonds ging in het eerste kwartaal van 2022, als voorbereiding op het goedkeuren van de begroting 2022, in gesprek hierover met BSG. Het pensioenfonds heeft inmiddels ingestemd met het nieuwe vergoedingenvoorstel.

Conflict Rusland en Oekraïne

Eind februari 2022 is Rusland binnengevallen in Oekraïne. Deze oorlog heeft ook impact op de financiële markten. Het pensioenfonds heeft alle staatsleningen van Rusland al sinds 2014 op de uitsluitingenlijst staan, vanwege de inval op de Krim. Daarom belegt het pensioenfonds niet in staatsobligaties, die zijn uitgegeven door de Russische overheid. De staatsobligaties van Wit-Rusland zijn eveneens uitgesloten door het pensioenfonds. Naar aanleiding van de inval in Oekraïne heeft het pensioenfonds ook gekeken naar Russische beleggingen in de private sector. Er is een grote verbondenheid tussen Russische staats- en private beleggingen. Het bestuur heeft daarom in maart besloten om zowel staats- als private beleggingen van Rusland en Wit-Rusland uit te sluiten. Bovendien is besloten om de huidige beleggingen te verkopen, wanneer mogelijk. Op het moment van deze besluiten op 7 maart 2022 was de waarde van het belegd vermogen in Rusland en Wit-Rusland circa 0,08% van het totaal belegd vermogen.

10 RAPPORTAGE RAAD VAN TOEZICHT ALGEMEEN PENSIOENFONDS KLM 2021

Samenvatting ten behoeve van het jaarverslag 2021

Het Algemeen Pensioenfonds KLM heeft het intern toezicht ingevuld met een raad van toezicht (hierna: de raad). Gedurende het jaar bespreekt de raad zijn observaties en aanbevelingen met het bestuur. Eenmaal per jaar rapporteert de raad schriftelijk over zijn bevindingen en aanbevelingen. Hiermee beoogt de raad bij te dragen aan het goed functioneren van het bestuur en legt de raad ook verantwoording af over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden aan het verantwoordingsorgaan, de werkgever en in het jaarverslag.

Samenvatting en algemene conclusie

Het afgelopen jaar stond in het teken van de invoering van de nieuwe CDC-regeling en de financieringsafspraken met KLM. Ook werden eerste stappen gezet in de voorbereiding op het nieuwe pensioenstel, is het Missie visie strategie traject afgerond, is het Environmental Social en Governance (ESG) beleid verder ontwikkeld en vroeg het datalek bij Blue Sky Group (BSG) om extra aandacht van het bestuur. Het bestuur heeft - in een jaar waarin de meeste vergaderingen online plaatsvonden en KLM zich in zwaar weer bevond - zich extra ingespannen om alle dossiers op de volle agenda verder te brengen. We kijken met veel waardering voor het bestuur terug op een jaar waarin veel is gebeurd en bereikt.

In algemene zin ziet de raad dat het bestuur goed zijn verantwoordelijkheid neemt in de bedrijfsvoering, het risicomanagement van het fonds en de evenwichtige belangenafweging. Het lukt (nog) goed de bestuursfuncties met gekwalificeerde mensen in te vullen, al wordt onderkend dat dit steeds moeilijker gaat worden. Voor het goed functioneren van het bestuur vindt de raad het belangrijkste punt van aandacht dat de regiovoering en prioriteitsstelling over de operationele activiteiten wordt verbeterd door een versterking van de bestuursondersteuning. De raad heeft op de in het toezichtplan 2021 geselecteerde thema's de volgende aanbevelingen gedaan.

Pensioenakkoord

De raad heeft zich via een kennissessie, informatiesessies en gesprekken met bestuursleden op de hoogte gesteld van de ontwikkelingen en de aanpak van het bestuur. Het bestuur heeft een werkgroep ingesteld onder leiding van een externe projectleider die vanuit de verschillende disciplines de overgang naar een nieuw pensioenstelsel voorbereidt. We vinden de gekozen aanpak en structuur passend bij het belang van het onderwerp. Het bestuur is - mede als gevolg van de invoering van de nieuwe pensioenregeling - laat gestart met deze voorbereiding, maar de planning voorziet in een tijdige afronding. Gedurende het jaar heeft de raad een aantal extra aandachtspunten bij het bestuur benoemd die zijn opgevolgd.

Aanbevelingen:

- We adviseren mijlpalen en acties te benoemen voor het waarborgen van de datakwaliteit (voldoende niveau als randvoorwaarde voor de transitie), het terugbrengen van de complexiteit en het monitoren van de systemen (tijdig gereed).
- We adviseren in verschillende fases aandacht te besteden aan behoeften en communicatie in het nieuwe pensioenstelsel vanuit het deelnemersperspectief via deelnemersonderzoeken of -dialogen.
- We adviseren veel aandacht te blijven besteden aan kennisdeling met het arbeidsvoorwaardenoverleg (AVO), de planning tussen AVO, uitvoerder en fonds en de beslistmomenten per partij.

Missie, visie en strategie (MVS)

Het bestuur heeft de fundamentele herijking van MVS afgerond en vastgesteld. De raad heeft de afronding van dit traject en de totstandkoming van de herijkte MVS getoetst en gemonitord. Ook heeft de raad de inhoud van de MVS kunnen challengen met een delegatie van het bestuur en daarbij een aantal adviezen gegeven. De raad heeft vastgesteld dat over de MVS overleg is geweest met het verantwoordingsorgaan. Het gehele bestuur is betrokken geweest bij de inventarisatie van de belangrijkste ontwikkelingen die de komende jaren op het fonds afkomen en aan de hand hiervan zijn door middel van scenario analyses de mogelijke gevolgen geschetst voor de MVS van het fonds. Dit heeft in bewoordingen geleid tot meer deelnemergerichtheid, tot meer zakelijkheid en tot een aantal acties op de volgende hoofdthema's in het strategisch plan 2021-2023: het nieuwe pensioenstelsel, de communicatie naar deelnemers, de strategische en zakelijke relatie met de uitvoerder, het ESG beleid en het versterken van het verandervermogen en capaciteit. De raad zal de komende jaren de realisatie van de specifieke strategische change agenda met interesse volgen en monitoren.

Aanbeveling:

- De raad adviseert/verzoekt de strategische change agenda SMART te maken en de ontwikkelingen inzake de realisatie van de acties periodiek met de raad te bespreken.

Opdrachtaanvaarding van de nieuwe pensioenregeling

De raad is specifiek voor dit onderwerp in een aantal sessies bijeen geweest en is zorgvuldig nagegaan hoe het bestuur invulling heeft gegeven aan zijn verantwoordelijkheid.

In het kielzog van de afspraken die KLM en vijf werknemersorganisaties met elkaar op 28 augustus 2020 hebben gemaakt over de wijziging van de pensioenregeling van het fonds per 1 januari 2021, heeft het bestuur de benodigde stappen voor aanvaarding en invoering van de nieuwe CDC-regeling gezet. Het bestuur heeft in de uitgevoerde toetsing geconstateerd dat de regeling voldoet aan de doelstellingen en uitgangspunten van het fonds, alsook dat deze binnen de risicohouding past. Tenslotte is het bestuur tot de conclusie gekomen dat de door het AVO gegeven opdracht voor de nieuwe pensioenregeling onder voorwaarden kan worden aanvaard. Het bestuur nam een voorgenomen besluit tot opdrachtaanvaarding van de pensioenregeling 2021, onder voorbehoud van het advies van het verantwoordingsorgaan. Dat orgaan heeft op 19 mei 2021 unaniem positief geadviseerd over de wijziging van de uitvoeringsovereenkomst, de feitelijke premie en de hoogte van de premie componenten.

De raad constateert dat het bestuur zorgvuldig naar de belangen, de financiële soliditeit en de risico's heeft gekeken. Voorbeelden daarvan zijn de afwegingen ten aanzien van het vervallen van de bijstortregeling versus betaling "bruidsschat" en de voorwaarden die het bestuur aan de opdrachtaanvaarding stelde (de claim zelf de prijs van pensioen te moeten kunnen bepalen om te kunnen ingrijpen in de hoogte van de pensioenopbouw als de feitelijke premie ontoereikend blijkt). De raad heeft vastgesteld dat het bestuur voor de premie van 2022 binnen de nieuwe regeling zorgvuldig is nagegaan dat deze toereikend is voor het gehanteerde opbouwpercentage. Over het geheel genomen is de raad van mening dat het bestuur op een goede manier de belangen in kaart heeft gebracht en een goede evenwichtige belangenafweging heeft gemaakt.

Aanbeveling:

- Het traject om te komen tot een nieuwe pensioenregeling heeft lang geduurd, zowel in de aanloopfase als in de ontwikkelfase, waardoor deze pensioenregeling uiteindelijk met terugwerkende kracht is ingevoerd. De raad adviseert het bestuur deze ervaring mee te nemen naar het project nieuw pensioenstelsel onder meer als het gaat om het belang van het intensiveren van de contacten met het AVO in relatie tot de tijdlijnen van het project.

ESG en vermogensbeheer

Het bestuur heeft in 2021 het ESG beleid geactualiseerd en in twee themasessies zich verdiept in ambities, doelen en volgende stappen in het beleid. Het bestuur schonk bijzondere aandacht aan klimaat als thema, stelde een concrete klimaatambitie en -doelen vast en nam besluiten over de implementatie van een EU klimaattransitie benchmark en het inkopen van CO₂ data. De raad heeft met het bestuur de stappen in het ESG beleid besproken en heeft waardering uitgesproken voor de inhaalslag die nu wordt gemaakt met het ESG beleid en de implementatie daarvan. De raad heeft de bestuursleden gechallenged op de ambitie. We observeerden dat verbetering mogelijk is in de consistentie van de geformuleerde strategie, visie en communicatie over het MVB beleid.

In 2021 is de uitbesteding en de dienstverlening op het gebied van het vermogensbeheer op verschillende wijzen geëvalueerd. Het bestuur evalueerde de tevredenheid over de dienstverlening van BSG, een audit met betrekking tot de uitbesteding van het vermogensbeheer vanuit het bestuurlijk perspectief is in 2021 uitgevoerd en besproken en de kosten van het vermogensbeheer zijn in 2021 onderzocht en vergeleken met andere pensioenfondsen. Het bestuur heeft opvolging gegeven aan de onderzoeken met aandachtspunten en verbeterpunten, o.a. de verbetering van adviesvaardigheden en de waarborging van kennis over vermogensbeheer en ESG binnen het bestuur. De raad zal monitoren op welke wijze het bestuur invulling geeft aan het versterken van de vermogensbeheerexpertise in het bestuur.

Aanbevelingen:

- We adviseren in de geformuleerde ESG visie meer aandacht te schenken aan de maatschappelijke rol naast de economische invalshoek, gebaseerd op wat deelnemers belangrijk vinden. Tevens raden we aan de strategie, visie en communicatie over ESG meer met elkaar in overeenstemming te brengen.
- De raad adviseert in de (kwartaal)rapportages meer aandacht te besteden aan MVB.
- De raad beveelt aan om inzichtelijk te maken welke wettelijke vereisten er op ESG gebied aankomen en op welke manier deze worden opgepakt.
- De raad raadt aan te (laten) objectiveren hoe en op welke terreinen BSG best practice met betrekking tot vermogensbeheer kan waarborgen in de toekomst.

IT-beheersing

Het in het 2020 uitgevoerde onderzoek naar de beheersing van cyber- en IT-risico's leverde een drietal belangrijke bevindingen op: IT risicomanagement is onvoldoende geborgd in het bestuur, het bestuur voert onvoldoende regie op de IT uitbesteding en het bestuur heeft onvoldoende zicht op de IT-risico's vanuit fondsperspectief. Inmiddels is de IT portefeuille op bestuurlijk niveau belegd bij een nieuw toetreden bestuurder en is in december 2021 de IT-risicoanalyse afgerond. Daarnaast is op 1 juli 2021 het nieuw IT beleid vastgesteld en is besloten dat het eerstelijns-risicomanagement voortaan wordt belegd in de nieuwe commissie Kosten, Uitbesteding en IT.

Eind juli 2021 werd het fonds opgeschrikt door een datalek bij uitvoerder BSG. De onderzoeken die hebben plaatsgevonden naar de toedracht van dit incident, geven aanleiding tot het toetsen of het recent vastgestelde IT beleid moet worden aangescherpt en tot aanvullende IT-risicoanalyses. De raad heeft kennis genomen van alle acties die nog onder handen zijn. De raad heeft de werking van het eerstelijnsrisicomanagement in de nieuwe commissie Kosten, Uitbesteding en IT nog niet kunnen vaststellen. Op de auditkalender van 2022 staat wederom een onderzoek naar Cyber- en IT-risico's, onder meer gericht op de implementatie van de vele acties.

Aanbeveling:

- De raad zal de verbetering van de beheersing van de IT risico's ook in 2022 blijven volgen en ziet in dat verband graag een stappenplan met SMART acties tegemoet waarin wordt beschreven hoe en wanneer de gewenste verbeteringen worden doorgevoerd.

Communicatie

De raad heeft via gesprekken met bestuurders en deskresearch kennis genomen van het communicatiebeleid. Uit deze gesprekken en waarnemingen is gebleken dat de kwaliteit van de in 2021 gevoerde communicatie heeft voldaan aan wat daarvan mocht worden verwacht. Geen onderwerp kon op de bestuurstafel komen, of de communicatieve kant werd tegen het licht gehouden. Dat neemt niet weg dat de communicatiecommissie de nodige uitdagingen vond en vindt op haar pad:

- Het besef dat bij de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel de begeleidende communicatie een kritische succesfactor is, leeft (terecht) alom. Het bestuur wacht alvorens te plannen op wetgeving en heeft behoefte aan duidelijkheid van keuzes binnen het nieuwe stelsel.
- De keuzes die het fonds maakt in het ESG beleid en de reden waarom vragen om zorgvuldige communicatie.
- De diverse niveaus binnen het personeelsbestand van het fonds (pluriformiteit) maakt dat communiceren inzake pensioenaangelegenheden afgestemd zou moeten worden op die diversiteit. Ook dat vraagt extra inspanning.

In dat verband vraagt de raad zich af hoe effectief die communicatie is en in hoeverre het fonds weet of datgene wat wordt gecommuniceerd ook wel bijdraagt aan de visie en het draagvlak van het fonds. De raad meent dat het fonds minder technisch moet communiceren en veel meer zou kunnen communiceren vanuit de beleving van onze deelnemers.

De raad heeft kennis genomen van het op 16 december 2021 door het bestuur vastgestelde communicatiebeleidskader 2022 – 2024. De raad constateert dat er sprake is van een ambitieus plan waarbij de strategie gericht is op relevante onderwerpen zoals klaar zijn voor het nieuwe pensioenstelsel, communicatie als speerpunt behandelen en ESG naar een volgend niveau tillen. De raad constateert tegelijkertijd dat deze ambitieuze agenda gepaard gaat met een streven naar 10% verlaging van het budget.

Aanbeveling:

- De raad geeft het bestuur in overweging af te wegen of er voldoende budget beschikbaar is om de in het communicatiebeleidskader 2022-2024 opgenomen ambitie te verwezenlijken.

Algemeen beleid en functioneren governance

Het paritair plus bestuursmodel werkt goed. De combinatie van paritaire bestuurders en expert bestuurders zorgt voor een goede dekking over de verschillende kennis- en competentiegebieden. Veel bestuurders hebben een langjarige ervaring. Het is positief dat vanuit de werkgever, werknemersorganisaties en gepensioneerden steeds goede bestuurders worden afgevaardigd. Een aandachtspunt is hoe dat in de toekomst te waarborgen. We zien dat het bestuur zelf ook de opvolging als belangrijk punt heeft benoemd.

In het bestuur zijn relatief veel bestuurders met executive ervaring, waardoor besturen op hoofdlijnen, snel tot de kern komen en besluitvaardigheid in positieve zin opvallen. Het ruim delegeren naar BSG en secretaris past hierin. Aandachtspunt bij het delegeren is wel de regie te houden, met name ook in de operationalisering, prioritering en monitoring van acties. Het explicieter maken van portefeuillehouders op meer gebieden en het versterken van de bestuursondersteuning kunnen naar onze mening bijdragen aan versterking van de regiefunctie en het verder verzakelijken.

We constateerden dat functioneringsgesprekken met bestuursleden gericht op ontwikkeling de afgelopen tijd zijn blijven liggen. We bevelen aan dit weer op te pakken en specifieke aandacht te besteden aan nieuwe bestuursleden.

Aanbeveling:

- De raad adviseert het bestuur de regievoering en prioriteitsstelling over de operationele activiteiten (inclusief de prioritering van de hiermee samenhangende acties) ter hand te nemen door een versterking van de bestuursondersteuning.

Wettelijke en statutaire taken uitgevoerd in 2021

De raad heeft in 2021 een aantal (her)benoemingen behandeld. De voorgenomen (her)benoemingen van mevrouw Orlebeke en de heren Bosscher, Jansen, Leisink, Loven en De Roos werden voorgelegd aan de raad. De raad heeft op basis van het benoemingsdossier aangegeven geen beletsel te zien tegen de voorgenomen (her)benoemingen.

Volgens het aftredingsrooster van de raad trad de heer Nijland af. De heer Nijland stelde zich beschikbaar voor herbenoeming. In december 2021 is hij op bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan door het bestuur herbenoemd voor een tweede termijn.

De raad voerde in 2021 onder externe begeleiding een zelfevaluatie uit, aangevuld met interviews met enkele personen vanuit het verantwoordingsorgaan en het bestuur. Het bestuur voerde de zelfevaluatie onder dezelfde externe begeleiding uit. Het bestuur en de raad voeren in 2022 samen het gesprek over deze evaluaties.

Code pensioenfondsen

De raad heeft geconstateerd dat het bestuur aandacht heeft besteed aan de Code Pensioenfondsen. Op twee normen voldoet het bestuur niet aan de normen van de Code. In het jaarverslag motiveert het bestuur deze afwijkingen. Het bestuur geeft in het verslag tevens inzicht in de invulling van de normen die wel worden nageleefd, conform het advies van de Monitoringscommissie Code Pensioenfondsen.

Goedkeuring jaarverslag

Op 12 mei 2021 heeft een delegatie van de raad de vergadering van de commissie verslaggeving van het fonds als toehoorder bijgewoond. In aanwezigheid van de externe accountant en de externe actuaire zijn in deze vergadering de concept jaarstukken besproken: het concept bestuurs-verslag en de concept jaarrekening van het fonds, het concept accountantsverslag van KPMG en het concept certificeringsrapport van Willis Towers Watson. Met inachtneming van de in dit rapport genoemde aanbevelingen en de bestudeerde stukken heeft de raad van toezicht het besluit van het bestuur tot vaststelling van het jaarverslag 2020 (bestuursverslag en jaarrekening) van het fonds goedgekeurd.

Vooruitblik 2022

De raad is voornemens om in 2022, naast de wettelijke en statutaire toezichttaak, aan de volgende thema's in het bijzonder aandacht te besteden:

1. Nieuw pensioenstelsel
2. Vermogensbeheer (strategische risico's en uitbesteding)
3. Governance en functioneren bestuur vanuit drie perspectieven:
 - Samenstelling, portefeuillevdeling en opvolging (langere termijn perspectief)
 - Bestuursondersteuning en regievoering
 - Board room dynamics

Tot slot

De raad van toezicht dankt het bestuur en het verantwoordingsorgaan voor de constructieve samenwerking het afgelopen jaar.

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft kennisgenomen van de rapportage van de raad. Het bestuur heeft grote waardering voor de wijze waarop de raad in dit jaar het intern toezicht verder heeft vormgegeven. Het bestuur heeft de raad als een waardevolle en kritische gesprekspartner ervaren. De bevindingen van de raad zijn voor het bestuur herkenbaar. De aanbevelingen en opvolging daarvan zullen in komende bestuursvergaderingen aan de orde zijn.

Het bestuur dankt de leden van de raad voor hun inzet en bijdrage aan de governance van het pensioenfonds.

11 OORDEEL VERANTWOORDINGSORGAAN KLM ALGEMEEN 2021

Algemeen

Het verantwoordingsorgaan heeft als taak het bestuur te beoordelen op het door hen gevoerde beleid en keuzes naar de toekomst toe. Het verantwoordingsorgaan komt tot dit oordeel na verwerking van beleidsstukken van het bestuur. Deze zijn doorgesproken en waar nodig toegelicht in de eigen vergaderingen van het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan heeft daarnaast meerdere keren dialoog gevoerd met het bestuur. Tevens zijn er gesprekken geweest met de raad van toezicht. De raad van toezicht heeft zijn rapport van bevindingen over 2021 toegelicht en verantwoord aan het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan weegt de bevindingen van de raad van toezicht mee in zijn eigen oordeel. Het oordeel is ingedeeld aan de hand van de speerpunten die het verantwoordingsorgaan eerder heeft bepaald. De speerpunten voor dit jaar zijn: Governance, Pensioenakkoord, Communicatie, Beleggingsbeleid en Compliance.

Het voorbije jaar had een historisch karakter. Het eerste jaar waarin er sprake is van een vaste premie zonder bijstort verplichting (CDC regeling). Ook bereikte het fonds voor het tweede jaar op rij de grens van 10 miljard aan belegd vermogen waardoor er nieuwe eisen door de DNB aan bestuur en beheer worden gesteld. Het fonds is een financiële instelling geworden en dat vraagt de daarbij behorende noodzakelijke ontwikkeling en professionalisering.

De pensioenen van pensioengerechtigden en gewezen deelnemers zijn per 1 januari 2022 verhoogd met 0,96%. Helaas zijn de pensioenen van de actieve deelnemers per 1 januari 2022 niet geïndexeerd. Het verantwoordingsorgaan kan hier niet in berusten maar is er nog niet in geslaagd hier een passend antwoord op te vinden. De huidige indexatieachterstand voor de premievrije en pensioengerechtigde deelnemers is opgelopen naar 10,8%. Voor het werkzame KLM grondpersoneel is de indexatieachterstand 7,57%. Deze indexatieachterstanden baren het verantwoordingsorgaan grote zorgen met het oog op de recent toegenomen inflatie maar ook omdat de arbeidsvoorwaardelijke tafel heeft aangegeven geen cao-loonronde aan de actieven toe te kennen per 1 januari 2022.

Governance

Het bestuur heeft in het afgelopen jaar diverse wisselingen gekend. Daarnaast vonden er diverse herbenoemingen plaats. Het aantrekken van externe bestuurders heeft gezorgd voor meer specialistische kennis en zorgt daarmee voor een verdere versterking van de professionaliteit van het bestuur als geheel. Het bestuur beraadt zich nog wel over de meest wenselijke vorm van bestuursondersteuning. Het verantwoordingsorgaan adviseert het bestuur deze discussie op korte termijn af te ronden.

Pensioenakkoord

De invoering van het nieuwe pensioenstelsel is een van de belangrijkste projecten in de komende jaren. Gedurende 2021 is de aandacht van het bestuur verschoven van de nieuwe pensioenregeling (CDC) naar de inhoud en het proces van het nieuwe stelsel. Inmiddels is het bestuur zich, ondanks de onzekerheden rondom de invoering van het nieuwe stelsel, goed gaan organiseren. Zo is een projectorganisatie opgezet, inclusief de link naar alle relevante belanghebbenden, en zijn de milestones voor de komende jaren gedefinieerd op basis van de wettelijke tijdslijnen. Het verantwoordingsorgaan heeft de gezette stappen en verschaft informatie tot nu als positief ervaren. De aanbevelingen voor 2022 strekken zich tot het structureel beleggen van het onderwerp binnen het bestuur en het verder vorm geven van de relatie tussen het bestuur en het verantwoordingsorgaan inclusief het borgen van een afdoende informatie uitwisseling.

Communicatie

Ook in 2021 is er veel informatie geweest vanuit het fonds naar de deelnemers. In het eerste kwartaal van vorig jaar is het fonds overgegaan naar een CDC-regeling. Uiteraard is het verantwoordingsorgaan hier vanaf het eerste moment intensief bij betrokken geweest. Het verantwoordingsorgaan heeft een wettelijk adviesrecht hierover, waarbij evenwichtige belangen voor alle belanghebbenden een van de belangrijkste criteria is. Het verantwoordingsorgaan heeft door alle rapporten en overleggen met het bestuur en de werkgroep goed inzicht gekregen wat dit voor het grondfonds betekent en heeft na een zorgvuldig proces positief geadviseerd.

In de zomer werd het fonds opgeschrikt door een datalek, waar zo adequaat mogelijk op is geacteerd door het bestuur. Het bestuur heeft hierop, met behulp van externe partijen, diverse maatregelen genomen om herhaling te voorkomen. Alle deelnemers zijn hiervan op de hoogte gesteld en ook het verantwoordingsorgaan heeft hierover uitgebreid overleg gehad met het bestuur.

Onlangs heeft het verantwoordingsorgaan een adviesaanvraag ontvangen over het communicatiebeleidskader 2022-2024. Na het verkennen van de uitkomsten van het deelnemersonderzoek over het beleidskader van 2018-2021 en de evaluatiestukken hierover, heeft het verantwoordingsorgaan, met enkele aandachtspunten ook hierop positief advies gegeven.

Het verantwoordingsorgaan is verheugd te mogen ervaren dat de communicatie met het bestuur verbeterd is en de inzage in beleidsstukken is uitgebreid.

Beleggingsbeleid

Ten aanzien van het beleggingsbeleid acteert het bestuur zorgvuldig binnen de door haar bepaalde kaders. Het bestuur 'zegt wat ze doet en doet wat ze zegt'. Het jaar 2021 was een erg goed beleggingsjaar met een rendement van 10,7%, waardoor de waarde van de beleggingen uit kwam op EUR 11,3 miljard eind 2021. Door de stijgende marktrenten daalden de verplichtingen stevig naar EUR 9,2 miljard. De beleidsdekkingsgraad steeg van 97,9% naar 115,3%. Het pensioenfonds bevindt zich hiermee nog wel steeds in een reservetekort. Het bestuur heeft vanaf het begin van de COVID-19 crisis de ontwikkeling van de waarde van de beleggingsportefeuille goed in de gaten gehouden, middels extra informatievoorziening (wekelijkse update coronavirus gedurende een groot deel van 2020 en 2021), frequent vergaderen om de alsmaar veranderende situatie te volgen en beoordelen of acties moesten worden ondernomen. Het verantwoordingsorgaan blijft van mening dat ESG de volle aandacht verdient van het bestuur en hoopt in de komende jaren een verdere uitwerking en concretisering van het beleggingsbeleid tegemoet te kunnen zien op dit vlak.

Compliance

Afgelopen jaar zijn grote stappen gezet op het gebied van de professionalisering van Compliance. De externe Compliance Officers, die sinds 2019 betrokken zijn, hebben tijdig hun rapportage opgeleverd waardoor wij als verantwoordingsorgaan voor het eerst ons oordeel konden vormen op basis van een gedegen onderzoek op dit aandachtsgebied. Wij zien de stappen die het bestuur heeft genomen en zijn daar tevreden over. Ook alle Compliance-fondsdocumenten zijn keurig geactualiseerd en beschikbaar voor ons.

Wij hebben ons verdiept in deze documenten en oordelen dat het bestuur in control is qua documentatie en voldoet aan de wet- en regelgeving.

Wij oordelen positief over Compliance over 2021. Wel willen wij meegeven dat er nog meer aandacht gevraagd mag worden voor de Awareness sessies. Wij bevelen een jaarlijkse gezamenlijke sessie met het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de raad van toezicht en de Compliance Officers aan over de gedragsregels en andere compliance onderwerpen.

Oordeel

Alles in overweging nemend is het verantwoordingsorgaan van oordeel dat het bestuur, in de periode waarover verantwoording werd afgelegd, op een zo evenwichtig mogelijke wijze met alle belangen is omgegaan en de hem toebedeelde taken naar behoren heeft uitgevoerd.

Het verantwoordingsorgaan spreekt waardering uit voor het bestuur voor hun inzet tijdens dit tweede coronajaar.

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft kennisgenomen van het verslag en het oordeel van het verantwoordingsorgaan. De door het verantwoordingsorgaan aangereikte thema's zijn herkenbaar en vormen ook onderwerp van gesprek in het bestuur en in overleggen van het bestuur met het verantwoordingsorgaan.

Het bestuur dankt het verantwoordingsorgaan voor zijn oordeel over het door het bestuur gevoerde beleid en spreekt waardering uit voor de grote betrokkenheid van het verantwoordingsorgaan bij het beleid en de bedrijfsvoering van het pensioenfonds.

20

jaarrekening

20

BALANS PER 31 DECEMBER

(na resultaatbestemming, bedragen in miljoenen euro's)

	2021	2020
Activa		
Beleggingen voor risico pensioenfondsen		
• Vastgoed (1)	1.439,6	924,2
• Aandelen (2)	4.742,1	4.103,5
• Vastrentende waarden (3)	5.420,9	4.803,4
• Derivaten (4)	7,8	462,3
Totaal beleggingen voor risico pensioenfondsen	11.610,4	10.293,4
Beleggingen voor risico deelnemers (5)	5,0	4,4
Herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen (6)	0,1	0,1
Deelnemingen (7)	6,1	5,3
Vorderingen en overlopende activa (8)	3,4	35,9
Liquide middelen (9)	1,2	2,4
Totaal activa	11.626,2	10.341,5
Passiva		
Stichtingskapitaal en reserves (10)		
• Bestemmingsreserves	53,5	–
• Overige reserves	2.120,7	418,4
Totaal stichtingskapitaal en reserves	2.174,2	418,4
Technische voorzieningen		
• Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen (11)	9.191,0	9.860,7
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (12)	5,0	4,4
Derivaten (4)	237,2	41,2
Schulden en overlopende passiva (13)	18,7	16,8
Totaal passiva	11.626,2	10.341,5

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 83 tot en met 93.

REKENING VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen in miljoenen euro's)

	2021	2020
Baten en lasten pensioenactiviteiten		
Premies voor risico pensioenfonds (14)	211,3	145,1
Premies voor risico deelnemers (15)	0,5	0,8
Waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds, per saldo (16)	2,3	2,2
Waardeoverdrachten voor risico deelnemers, per saldo (17)	-0,4	-0,1
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
• Pensioenopbouw (18)	-225,8	-224,4
• Indexering (19)	-47,8	1,3
• Rentetoevoeging (20)	53,0	29,0
• Wijziging rekenrente (21)	796,9	-1.154,9
• Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (22)	209,1	193,7
• Pensioenrechten waardeoverdrachten, per saldo (23)	-2,3	-2,4
• Wijziging actuariële grondslagen (24)	-113,8	181,1
• Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen (25)	0,5	6,3
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen risico pensioenfonds	669,8	-970,3
Pensioenuitkeringen (26)	-204,4	-183,7
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (27)	-0,6	-0,8
Herverzekeringen (28)	-	-
Pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfonds (29)	-6,6	-6,3
Pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers (30)	-	-
Totaal baten en lasten pensioenactiviteiten	671,9	-1.013,1
Baten en lasten beleggingsactiviteiten		
Directe beleggingsopbrengsten (31)	0,1	2,3
Indirecte beleggingsopbrengsten (31)	1.091,8	557,6
Kosten van vermogensbeheer (31)	-10,3	-10,2
Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten (32)	1,8	4,8
Totaal beleggingsresultaat voor risico pensioenfonds	1.083,4	554,5
Totaal beleggingsresultaat voor risico deelnemers (33)	0,5	0,1
Totaal baten en lasten beleggingsactiviteiten	1.084,1	554,6
Resultaat	1.755,8	-458,5

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 110 tot en met 119.

KASSTROOMOVERZICHT

(bedragen in miljoenen euro's)

	2021	2020
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies voor risico pensioenfonds	243,8	78,9
Ontvangen premies voor risico deelnemers	0,6	0,8
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	3,3	3,5
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico deelnemers	–	–
Betaalde pensioenuitkeringen voor risico pensioenfonds	–203,0	–182,2
Ontvangen uitkeringen herverzekering	–	–
Betaalde waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	–1,1	–1,3
Betaalde waardeoverdrachten voor risico deelnemers	–0,4	–0,1
Betaalde pensioenuitkeringen voor risico deelnemers	–	–
Betaalde pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfonds	–6,6	–6,2
Betaalde pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers	–	–
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	36,6	–106,6
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen beleggingen voor risico pensioenfonds	1.205,3	2.536,5
Verkopen beleggingen voor risico deelnemers	0,5	1,5
Verkopen en afwikkeling derivaten voor risico pensioenfonds	354,0	–144,9
Directe beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds	0,1	2,4
Aankopen beleggingen voor risico pensioenfonds	–1.592,9	–2.283,7
Aankopen beleggingen voor risico deelnemers	–0,7	–2,0
Mutatie tegoeden en schulden kredietinstellingen	2,7	3,2
Betaalde kosten van vermogensbeheer voor risico pensioenfonds	–10,3	–10,6
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten voor risico pensioenfonds	3,4	4,5
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten voor risico deelnemers	0,1	–0,2
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	–37,8	106,7
Mutatie liquide middelen	–1,2	0,1

TOELICHTING ALGEMEEN

Activiteiten

Het doel van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM, statutair gevestigd in Amstelveen en kantoorhoudend aan de Professor E.M. Meijerslaan 1 in Amstelveen (hierna: het pensioenfonds), is het verstrekken van pensioenuitkeringen aan voornamelijk werknemers en oud-werknemers in een grondfunctie met een onder de KLM-cao vallend dienstverband. Het pensioenfonds is als ondernemingspensioenfonds ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41200089.

Pensioenregeling

Algemeen

De (basis)pensioenregeling van KLM-Grondpersoneel is per 1 januari 2021 gewijzigd in een collectieve 'toegezegde bijdrageregeling' (Collective Defined Contribution-regeling of CDC-regeling). In de CDC-regeling wordt pensioenopbouw nagestreefd met een vaste premie voor de werkgever. De tot 1 januari 2021 geldende overschotten- en tekortenregeling is komen te vervallen. Indien vanaf 1 januari 2021 de premie in een bepaald jaar ontoereikend is, dan wordt de opbouw zodanig verlaagd dat de premie wel toereikend is. De werkgever is nooit gehouden tot betaling van meer dan de vaste premie. De werkgever is evenmin gehouden tot bijstorting wegens de financiële positie van het Fonds. Dit kan als uiterste gevolg hebben dat het fonds de opgebouwde pensioenaanspraken en de pensioenrechten moet korten.

Ouderdomspensioen

De ouderdomspensioenregeling is een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. De pensioenrichtleeftijd is 68 jaar en de standaardpensioenleeftijd is gelijk aan de AOW-gerechtigde leeftijd. De deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij met pensioen gaan, met als vroegst mogelijke pensioenleeftijd 55 jaar. Naar keuze kan het ouderdomspensioen gedeeltelijk ingaan (deeltijdpensioen). Het ouderdomspensioen is gebaseerd op het gemiddelde salaris en het aantal deelnemersjaren. De pensioenopbouw bedraagt met ingang van 1 januari 2021 voor ieder deelnemersjaar 1,875% van de nettopensioengrondslag zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar, met dien verstande dat in geval van een in enig jaar ontoereikende premie een lager opbouwpercentage van toepassing is. Het pensioengevend salaris per 1 januari 2021 is gemaximeerd op EUR 112.189 (2020: EUR 110.111). De hoogte van de franchise is per 1 januari 2021 gelijk aan de in enig jaar geldende fiscaal minimale franchise voor een middelloonregeling.

Nabestaandenpensioen

Nabestaandenpensioen geldt voor de nagelaten partner van een deelnemer en bedraagt 70% van het ouderdomspensioen dat tot het moment van overlijden is opgebouwd. Als gevolg van de omzetting per 1 januari 2020 van de ouderdomspensioenrechten met pensioenleeftijd 62, 63, 65 of 67 jaar in pensioenrechten met pensioenleeftijd 68 jaar kan het nabestaandenpensioen lager uitkomen dan 70% van het opgebouwde respectievelijk bereikbare ouderdomspensioen.

Facultatief nabestaandenpensioen is een extra dekking die ervoor zorgt dat het nabestaandenpensioen bij overlijden 70% van het bereikbare ouderdomspensioen bedraagt. De verzekering voor deelnemers met een samenlevingscontract vangt aan op het moment waarop KLM een samenlevingsverband erkent. De deelnemer en de partner kunnen gezamenlijk van deze verzekering afzien. Daarnaast kunnen deelnemers zich via het pensioenfonds vrijwillig verzekeren voor het Anw-hiaat. Het Anw-hiaatpensioen voorziet in een aanvullende uitkering aan de nagelaten partner van een deelnemer of pensioengerechtigde.

Wezenpensioen

Wezenpensioen wordt uitgekeerd aan kinderen tot de 18-jarige leeftijd of bij het volgen van een studie tot de 27-jarige leeftijd. Het jaarlijkse wezenpensioen bedraagt voor elk gerechtigd kind 20% van het op 31 december 2015 opgebouwde ouderdomspensioen plus 14% van het vanaf 1 januari 2016 opgebouwde ouderdomspensioen.

Arbeidsongeschiktheidspensioen

Arbeidsongeschiktheidspensioen gaat in geval van volledige en duurzame arbeidsongeschiktheid (arbeidsongeschiktheid meer dan 80%) na twee jaar arbeidsongeschiktheid (ziekte) in. Bij gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid (tussen 35% en 80%) gaat het pensioen in wanneer de loongerelateerde WGA-uitkering op grond van de Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) eindigt en de WGA-vervolguitkering ingaat. De deelnemer ontvangt dit pensioen zolang de arbeidsongeschiktheid duurt, maar uiterlijk tot de AOW-gerechtigde leeftijd. De maximering van het pensioengevend salaris per 1 januari 2015 geldt niet voor het arbeidsongeschiktheidspensioen.

De pensioenopbouw bij volledige arbeidsongeschiktheid wordt voor 80% premievrij voortgezet. Bij gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid geldt een premievrije opbouw naar rato van de mate van arbeidsongeschiktheid.

Nettopensioen

De nettopensioenregeling is ingevoerd per 1 januari 2015 naar aanleiding van de fiscale maximering van het pensioengevend salaris in de basispensioenregeling op EUR 100.000 per dezelfde datum. Het maximum pensioengevend salaris is per 1 januari 2021 verhoogd naar EUR 112.189. Deelname aan de nettopensioenregeling (bij een pensioengevend salaris boven de EUR 112.189) is op vrijwillige basis. De ingelede premies zijn fiscaal niet aftrekbaar. Over de pensioenuitkeringen in de toekomst wordt geen loonheffing ingehouden c.q. is geen inkomstenbelasting verschuldigd.

De nettopensioenregeling is gedeeltelijk een beschikbare-premieregeling. De hoogte van de premie is afhankelijk van de hoogte van het pensioengevend salaris en is gelijk aan de fiscaal maximale premie op basis van een leeftijdsafhankelijke staffel. De fiscaal maximale premie is gebaseerd op een rekenrente van 3,0%. De premies (onder aftrek van kosten en risicopremie overlijden) worden belegd in aandelenbeleggingsfondsen en obligatiebeleggingsfondsen volgens het zogenoemde life-cycle-principe. Hierbij wordt bij het naderen van de pensioendatum een steeds groter deel van de premie belegd in obligaties en wordt een deel van de aandelenbeleggingen verruild voor obligatiebeleggingen. Op pensioendatum wordt het opgebouwde pensioenkapitaal aangewend voor de aankoop van ouderdomspensioen (en eventueel nabestaandenpensioen) bij een verzekeraar naar keuze van de deelnemer. Voor het opgebouwde pensioenkapitaal geldt een vrijstelling voor de inkomstenbelasting (box 3). De hoogte van het pensioen dat kan worden ingekocht is voornamelijk afhankelijk van het behaalde rendement op de beleggingen en de marktrente op pensioendatum.

De nettopensioenregeling is gedeeltelijk ook een uitkeringsregeling (middellood) in de vorm van een risicoverzekering, namelijk voor het risico van overlijden van de deelnemer vóór de pensioendatum. Hiervoor wordt een risicopremie betaald, die afhankelijk is van de hoogte van het pensioengevend salaris en de leeftijd van de deelnemer. Bij overlijden worden een nabestaandenpensioen en een wezenpensioen toegekend gelijk aan 1,313% respectievelijk 0,263% van het gemiddeld verdiende salaris boven het maximum pensioengevend salaris van EUR 112.189 (2020: EUR 110.111). De op deze wijze vastgestelde pensioenuitkeringen worden vermenigvuldigd met de wettelijk voorgeschreven zogenaamde nettofactor. Het nabestaandenpensioen en wezenpensioen worden vastgesteld in de veronderstelling dat de deelnemer tot de pensioendatum zou hebben deelgenomen.

Regeling deelnemers KLM Health Services

De pensioenregeling van KLM Health Services is met ingang van 1 januari 2021 overeenkomstig de pensioenregeling van het KLM-Grondpersoneel gewijzigd in een CDC-regeling. De ouderdomspensioenregeling is een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. De pensioenopbouw bedraagt ingaande 1 januari 2021 per jaar van deelneming 1,875% van de pensioengrondslag, met dien verstande dat bij een in enig jaar ontoereikende premie een lager percentage van de pensioengrondslag van toepassing is. Per 1 januari 2021 bedraagt het pensioengevend salaris maximaal EUR 112.189 (2020: EUR 110.111). De pensioenrichtleeftijd is 68 jaar en de standaardpensioenleeftijd is gelijk aan de AOW-gerechtigde leeftijd.

De pensioenregeling kent een facultatief nabestaandenpensioen dat het risico van overlijden van de deelnemer vóór het bereiken van de pensioenleeftijd dekt. Deze vrijwillige verzekering zorgt ervoor dat het nabestaandenpensioen in dat geval 65% van het bereikbare ouderdomspensioen bedraagt. Bij ingang van het ouderdomspensioen en bij uitdiensttreding bestaat de keuze van omzetting van een deel van het ouderdomspensioen in nabestaandenpensioen.

Het jaarlijkse wezenpensioen bedraagt voor elk gerechtigd kind 20% van het op 31 december 2015 opgebouwde ouderdomspensioen plus 14% van het vanaf 1 januari 2016 opgebouwde ouderdomspensioen. Het wezenpensioen wordt uitgekeerd tot het bereiken van de leeftijd van 18 jaar of de leeftijd van 23 jaar indien een studie wordt gevolgd.

Het arbeidsongeschiktheidspensioen gaat in na een periode van twee jaar arbeidsongeschiktheid (ziekte). Het pensioen wordt uitgekeerd zolang de arbeidsongeschiktheid voortduurt, maar uiterlijk tot het bereiken van de pensioenleeftijd. Het maximum pensioengevend salaris geldt niet voor het arbeidsongeschiktheidspensioen.

Reductiebepalingen/CDC-regeling

Indien in enig jaar de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, ontoereikend is om de pensioenopbouw in dat jaar te financieren, wordt de pensioenopbouw verlaagd, tenzij anderszins in het premietekort kan worden voorzien. In dit verband wordt de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, getoetst aan een zogenoemde toetspremie. De toetspremie is de hoogste van de gedempte kostendekkende premie en de premie die hoort bij een premiedekkingsgraad van 69%. Indien in enig jaar de totale premie lager is dan de toetspremie, worden eerst de eventueel aanwezige middelen in de bestemde premiereserve gebruikt om de ambitie op peil te houden. Is dit niet afdoende dan wordt de pensioenopbouw in dat jaar zodanig verlaagd, dat de (verlaagde) toetspremie weer gelijk is aan de totale premie. Het voorgaande betekent dat het verzekeringstechnisch risico en het beleggingsrisico volledig bij het pensioenfonds en daarmee indirect bij de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden ligt. KLM kan hiervoor niet worden aangesproken.

Indexering

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de algemene loonronde volgens de cao voor het grondpersoneel van KLM. Verder streeft het pensioenfonds ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten van gewezen deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de geschoonde prijsindex.

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexering bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexering kan plaatsvinden. Het bestuur besluit jaarlijks over de toekenning van indexering.

Bij de besluitvorming wordt uitgegaan van de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds ultimo november van het voorafgaande jaar. Bij een beleidsdekkingsgraad van 110% of lager wordt geen indexering toegekend. Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan 110% wordt in beginsel indexering toegekend, maar de indexering wordt op een zodanig niveau vastgesteld dat deze naar verwachting in de toekomst kan worden gecontinueerd. Hierbij wordt rekening gehouden met de wettelijk voorgeschreven parameters.

Een achterstand in de indexering kan onder voorwaarden worden ingehaald. Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de met het (strategisch) vereist eigen vermogen overeenkomende nominale dekkingsgraad en de indexering naar verwachting ook in de toekomst kan worden toegekend. In enig jaar kan maximaal een vijfde deel van het bedrag dat beschikbaar is voor inhaalindexering hiervoor worden aangewend.

Financiering en premie

De pensioenregeling is een zogenoemde Collective Defined Contribution-regeling, verkort ook wel CDC-regeling genoemd. Dit houdt in dat de aangesloten werkgever jaarlijks een vaste premie betaalt voor de opbouw van pensioenrechten. Dit betekent dat voor een langere periode een vaste premie is afgesproken. Zoals hiervoor onder Reductiebepalingen als onderdeel van de pensioenregeling is beschreven, heeft KLM geen enkele verplichting tot het betalen van aanvullende bedragen, ook niet als bij het pensioenfonds een vermogenstekort ontstaat. Hier staat tegenover dat KLM (in geval van een overschot bij het pensioenfonds) geen recht heeft op terugstorting van en/of korting op de vaste premie. De financiering in 2021 is gebaseerd op een doorsneepremie (exclusief opslag voor termijnbetaling) van 25,0% (2020: 21,5%) van de premiegrondslag. De premiegrondslag is gelijk aan 12,96 maal het maandsalaris. De doorsneepremie wordt verhoogd met een deelnemersbijdrage van 1,0% (2020: 1,0%) in geval van verzekering van het facultatief nabestaandenpensioen. De premie wordt verder verhoogd met een leeftijdsafhankelijke bijdrage in geval van verzekering van het Anw-hiaat. De deelnemersbijdrage met betrekking tot verplichte onderdelen van de pensioenregeling is begrepen in de doorsneepremie. De totale premie werd in 2020 nog verminderd met de vrijkomende premie als gevolg van de maximering van het pensioengevend salaris op EUR 110.111. Voor 2020 is deze premiereductie vastgesteld op EUR 3,7 miljoen. De totale premie werd in 2020 verminderd met de resterende ruimte die is ontstaan door de fiscale versobering. Deze fiscale versobering werd berekend als het verschil tussen de feitelijke premie en een gedempt kostendekkende premie op basis van actuele sterftegrondslagen, een rekenrente van 3,4% en een bufferopslag van 18,6%. Deze grondslagen zijn nog afkomstig uit de toetspremie die tot 2015 gold. Dit bedrag is in 2020 vastgesteld op EUR 13,3 miljoen.

Deelnemers aan de nettopensioenregeling betalen een premie die afhankelijk is van de hoogte van het pensioengevend salaris en de leeftijd. De premie is gelijk aan de fiscaal maximale premie, die is gebaseerd op een rekenrente van 3,0%, en bedraagt 4,6% (2020: 4,6%) van het pensioengevend salaris boven EUR 112.189 (2020: EUR 110.111) voor een 20-jarige deelnemer en loopt op tot 15,8% (2020: 15,8%) voor een 67-jarige deelnemer. De premie wordt verhoogd met een kostenopslag en bevat een risicopremie overlijden.

De premie over 2021 ten behoeve van de regeling van KLM Health Services bedraagt (exclusief opslag voor termijnbetaling) 20,6% (2020: 16,2%) van de premiegrondslag. Deze doorsneepremie wordt verhoogd met een deelnemersbijdrage van 1,6% (2020: 1,3%) in geval van verzekering van het facultatief nabestaandenpensioen.

Grondslagen voor de financiële verslaggeving

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en in overeenstemming met de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen (RJ 610).

De jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling, dat wil zeggen de veronderstelling dat de continuïteit gewaarborgd is en de activiteiten in de afzienbare toekomst zullen worden voortgezet.

Deze jaarrekening heeft betrekking op het verslagjaar 2021, dat is geëindigd op 31 december 2021.

De bedragen in de jaarrekening luiden in euro's.

Schattingen en veronderstellingen

Bij het opstellen van de jaarrekening is het maken van schattingen en veronderstellingen noodzakelijk. De schattingen en veronderstellingen hebben invloed op de toepassing van grondslagen en de waardering van activa en verplichtingen. De schattingen en daaraan ten grondslag liggende veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. Vooral de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en (in mindere mate) de waardering van de beleggingen zijn gebaseerd op schattingen en veronderstellingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Ten behoeve van de oordeelsvorming en het maken van schattingen wordt gebruikgemaakt van externe deskundigen. De aard van oordelen en schattingen en de onderliggende veronderstellingen is, voor zover noodzakelijk geacht voor het vereiste inzicht in het vermogen, vermeld in de toelichting bij de jaarrekening.

Herzieningen van schattingen worden verwerkt in de periode waarin de schatting wordt herzien. Een herziening van een schatting heeft dikwijls ook gevolgen voor waardering en resultaatbepaling in toekomstige perioden.

Schattingswijzigingen

Op 12 juni 2019 is het Advies van de Commissie Parameters verschenen, waarin onder meer een aangepaste UFR-methode wordt geadviseerd. De belangrijkste wijziging in de UFR-methode is dat de UFR pas van invloed wordt vanaf looptijd 30 in plaats van looptijd 20. Daarnaast is de berekening van de UFR zelf gebaseerd op de 30-jaars forward rate in plaats van de 20-jaars forward rate. Tot slot groeit de rentecurve in de nieuwe methode langzamer naar de UFR toe. DNB heeft besloten om de nieuwe UFR-parameters over een periode van vier jaar stapsgewijs in te voeren. Op deze manier wordt de impact van de nieuwe UFR gespreid over een langere periode. Door middel van deze stapsgewijze invoering zal de nieuwe UFR volledig van kracht zijn begin 2024. In de periode van 2021 tot 2024 is de rentetermijnstructuur gebaseerd op het gewogen gemiddelde van de rentetermijnstructuur op basis van de huidige en de nieuwe UFR methode, waarbij de gewichten jaarlijks op 1 januari met gelijke stappen aangepast worden. In januari 2021 is begonnen met de stapsgewijze transitie van de oude methode naar de nieuwe methode. In 2021 bedraagt deze weging 75% voor de curve onder de oude methode en 25% voor de curve onder de nieuwe methode. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 113,8 miljoen (dotatie).

Verwerking

De belangrijkste activa en verplichtingen van het pensioenfonds zijn respectievelijk de beleggingen en de pensioenverplichtingen. De beleggingen bestaan volledig uit financiële activa en derivaten. Deze worden in de balans opgenomen respectievelijk van de balans verwijderd op transactiedatum (datum van koop of verkoop). Dit is het moment waarop de toekomstige economische voordelen en de risico's verbonden

aan het financiële instrument worden overgedragen. Pensioenverplichtingen worden in de balans opgenomen op het moment van toekenning of overdracht van de pensioenrechten. Zij worden van de balans verwijderd op het moment van uitkering of overdracht van de pensioenrechten.

Saldering

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd en als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Presentatie beleggingen en beleggingsopbrengsten

De beleggingen bestaan nagenoeg geheel uit participaties in beleggingsinstellingen, voor het merendeel Blue Sky beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben de vorm van een besloten fonds voor gemene rekening. De participaties worden in de balans gerubriceerd conform de aard van de onderliggende beleggingen van de beleggingsfondsen. Waardeveranderingen van de participaties worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder indirecte beleggingsopbrengsten. Zij bestaan uit de directe en indirecte opbrengsten van de onderliggende beleggingen en de kosten van vermogensbeheer die ten laste van het beleggingsfonds komen. Door beleggingsfondsen uitgekeerde dividenden worden gepresenteerd onder directe beleggingsopbrengsten.

Waardering beleggingen

Participaties in beleggingsinstellingen worden op het moment van verkrijging gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs, dat wil zeggen inclusief een eventuele toetreedvergoeding. Vervolgens worden de participaties gewaardeerd tegen de berekende intrinsieke waarde of de meest recent beschikbare intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt vastgesteld op basis van de marktwaarde van de onderliggende activa en verplichtingen. De marktwaarde is het bedrag waarvoor een actief of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde, tot een transactie bereid zijnde partijen die onafhankelijk zijn. De marktwaarde is gebaseerd op actuele marktprijzen, tenzij anders vermeld.

Waardeveranderingen beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen, inclusief derivaten. Alle waardeveranderingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als opbrengst beleggingen direct in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de intrinsieke waarde van de participaties in de beleggingsfondsen. Transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum. Valutakoersverschillen bij de omrekening van activa en verplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder de post waarop de activa en verplichtingen betrekking hebben.

De koers op balansdatum van de euro ten opzichte van de belangrijkste valuta's is:

	2021	2020	2019
Amerikaanse dollar	1,1372	1,2236	1,1225
Canadese dollar	1,4365	1,5588	1,4556
Australische dollar	1,5642	1,5856	1,5969
Japanse yen	130,9542	126,3254	121,9877
Britse pond	0,8396	0,8951	0,8474
Zwitserse frank	1,0362	1,0816	1,0870

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Vastgoed

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen van vastgoedfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Onderliggende beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van het onderliggende vastgoed. De marktwaarde van het onderliggende vastgoed is de geschatte waarde bij onderhandse verkoop in verhuurde staat. Directe vastgoedbeleggingen van vastgoedfondsen waarin het pensioenfonds rechtstreeks participeert, worden op dezelfde wijze gewaardeerd. De onderliggende vastgoedobjecten worden periodiek getaxeerd door onafhankelijke taxateurs.

Aandelen

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen en converteerbare obligaties van aandelenfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Indien de koersvorming van beursgenoteerde aandelen niet representatief is, wordt de marktwaarde getaxeerd. De taxatie is gebaseerd op recente marktinformatie. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) wordt getaxeerd door de externe managers op basis van richtlijnen die algemeen worden toegepast in de private equity en venture capital branche.

Vastrentende waarden

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde vastrentende waarden van beleggingsfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum, verhoogd met de lopende rente. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde vastrentende beleggingen wordt bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging. De marktwaarde van directe vastrentende beleggingen wordt eveneens bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging.

Derivaten

Derivaten zijn afgeleide financiële instrumenten, waarvan de waarde afhankelijk is van een of meer onderliggende primaire financiële instrumenten. Derivaten bevatten rechten en verplichtingen waardoor een of meer van de financiële risico's waaraan de onderliggende primaire financiële instrumenten onderhevig zijn tussen partijen worden overgedragen. Derivaten leiden bij het aangaan van de transactie niet of tot een relatief gering vermogensbeslag. Basisvormen van derivaten zijn swaps, forwards, futures en opties. Het onderliggende primaire financiële instrument kan onder meer een valutaproduct, een aandelenproduct of een renteproduct zijn.

Het pensioenfonds maakt gebruik van de volgende derivaten: valutatermijncontracten en interest rate swaps.

Een valutatermijncontract is een contract waarbij de verplichting wordt aangegaan om een bepaalde valuta te verkopen en een andere valuta te kopen op een vooraf vastgestelde datum en tegen een vooraf vastgestelde (termijn)koers.

Een interest rate swap of renteswap is een contract waarbij wordt overeengekomen om gedurende een vooraf vastgestelde periode rentestromen in dezelfde valuta te ruilen. Bij de meeste renteswaps wordt een variabele rente geruild tegen een vaste rente. De variabele rente is gebaseerd op de geldmarktrente, waarbij als referentie EURIBOR wordt gehanteerd. De vaste rente is meestal gebaseerd op de marktrente van staatsobligaties.

Derivaten worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde contracten is dit de beursprijs per balansdatum. Voor niet-beursgenoteerde contracten is de waardering gebaseerd op recente marktinformatie (zoals valutakoersen, rentecurves en indexen), als input voor de gehanteerde gangbare waarderingsmodellen.

Herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen

Herverzekeringscontracten worden opgenomen voor de actuariel bepaalde contante waarde van de verzekerde uitkeringen, volgens de grondslagen van het pensioenfonds, onder aftrek van een eventuele waardevermindering, indien deze naar verwachting duurzaam is.

Deelnemingen

Deelnemingen worden gewaardeerd tegen nettovermogenswaarde.

Vorderingen

Vorderingen worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid. De geamortiseerde kostprijs komt in het algemeen overeen met de nominale waarde.

Liquide middelen

Liquide middelen worden opgenomen voor de nominale waarde.

Stichtingskapitaal en overige reserves

Het stichtingskapitaal en de overige reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle activa en verplichtingen, inclusief voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen zijn verwerkt in de balans.

Binnen het stichtingskapitaal en de overige reserves is een bestemmingsreserve gevormd met een specifieke bestemming. Dit betreft de premiereserve. Een nadere toelichting van deze reserve is opgenomen in paragraaf Stichtingskapitaal en reserves van de algemene toelichting op pagina 91 en 129. De bestemmingsreserve wordt niet meegeteld bij het bepalen van de dekkingsgraad.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen wordt actuariel berekend en wordt vastgesteld op basis van de nominaal verworven pensioenrechten, voor zover zij onvoorwaardelijk zijn. Dit betekent dat de voorwaardelijke toekomstige indexering niet in de voorziening is begrepen, maar de op balansdatum toegezegde indexering wel in de voorziening wordt opgenomen. De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum.

De voorziening met betrekking tot ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen is de contante waarde van de beste inschatting van de toekomstige uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de tot balansdatum opgebouwde onvoorwaardelijke pensioenrechten. Daarin is begrepen de toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers.

De voorziening met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen is de contante waarde van de verwachte uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de verplichtingen aan bij het pensioenfonds aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers, nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers die naar verwachting arbeidsongeschikt zullen worden verklaard. Voor nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers wordt een voorziening opgenomen ter grootte van (maximaal) tweemaal de in de jaarpremie begrepen opslag voor het risico van arbeidsongeschiktheid.

De belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen zijn:

- rekenrente volgens actuele rentetermijnstructuur DNB (ongewijzigd);
- levensverwachting volgens prognosetafels AG 2020 met actuele fondsspecifieke leeftijds- en sekseafhankelijke correctiefactoren gebaseerd op het Willis Towers Watson model 2020 (ongewijzigd);
- partnerfrequentie actieve en gewezen deelnemers 100% (ongewijzigd);
- verschil leeftijd man en vrouw tweeënhalf jaar (ongewijzigd);
- excassokosten 2,4% van de voorziening (ongewijzigd).

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2021 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 0,6% worden afgeleid (2020: 0,2%).

De voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde rentetermijnstructuur DNB betreft voor looptijden tot en met 20 jaar de marktrente op de interbancaire swapmarkt. Voor looptijden langer dan 20 jaar wordt de swapcurve per balansdatum aangepast. Vanaf 1 januari 2021 tot 1 januari 2024 is de aanpassing een weging van de oude UFR-methodiek (advies Commissie UFR 2013) en de nieuwe UFR methodiek (advies Commissie Parameters 2019). De weging van de oude UFR-methodiek wordt stapsgewijs afgebouwd (2021: 75%, 2022: 50%, 2023: 25% en 2024: 0%). In de UFR-methodiek wordt de onderliggende éénjaarsforwardrente geëxtrapoleerd naar een lange termijn verwacht renteniveau, de zogenoemde Ultimate Forward Rate (UFR). De UFR wordt vastgesteld als 120-maands voortschrijdend gemiddelde van de werkelijke 1-jaar 20-jaarsforwardrentes (oude UFR-methodiek) respectievelijk 120-maands voortschrijdend gemiddelde van de werkelijke 1-jaar 30-jaarsforwardrentes (nieuwe UFR-methodiek). In de door DNB gevolgde methodiek beweegt de rente vanaf 21 jaar geleidelijk in de richting van de UFR, doordat de actuele forwardrente wordt gemiddeld met de UFR. De UFR in de oude UFR-methodiek bedraagt ultimo 2021 1,5% (2020: 1,8%) en in de nieuwe UFR-methodiek ultimo 2021 1,3% (2020: 1,6%).

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers heeft betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. De voorziening wordt gewaardeerd op de balanswaarde van de daarmee samenhangende beleggingen.

Schulden

Schulden worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, die in het algemeen overeenkomt met de nominale waarde.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

De grondslagen voor resultaatbepaling vloeien voort uit de voor de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde waarderingsgrondslagen. Voor een aantal posten worden de grondslagen voor resultaatbepaling hierna (nader) uiteengezet.

Directe beleggingsopbrengsten

Rente wordt ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarop deze betrekking heeft. Dividend wordt in de rekening van baten en lasten verwerkt op het moment van beschikbaarstelling.

Premies

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen en extra premies worden verwerkt in de periode waarin aan de voorwaarden volgens de uitvoeringsovereenkomst wordt voldaan. Dit is de periode waarin de premiekorting of extra premie onvoorwaardelijk is geworden.

Waardeoverdrachten

Waardeoverdrachten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds**Pensioenopbouw**

De pensioenopbouw met betrekking tot ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen wordt toegerekend aan de periode waarin de opbouw van de pensioenrechten plaatsvindt. De verplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen worden opgenomen in de periode waarin deze ontstaan. De toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers wordt ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarin de arbeidsongeschiktheid ontstaat.

Indexering

De toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van indexering wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarin het bestuursbesluit wordt genomen.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode. De rentetoevoeging wordt berekend over het gemiddelde van de stand van de voorziening primo periode en de stand van de voorziening ultimo periode, de laatste exclusief het effect van de indexering.

Wijziging rekenrente

Het effect van de verandering van de rekenrente op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

De vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de lasten bij de berekening van de voorziening waren voorzien.

Pensioenrechten waardeoverdrachten

De met waardeoverdrachten samenhangende toevoeging en onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van wijzigingen in de actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie in de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers is gelijk aan het saldo van ingelegde premies, ingehouden kosten, beleggingsresultaat, waardeoverdrachten en omzetting in pensioenrechten.

Herverzekeringen

Herverzekeringsuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Kosten

Kosten worden ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarop zij betrekking hebben.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Kasstromen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum.

Onder liquide middelen worden verstaan banktegoeden die niet het karakter hebben van beleggingen.

TOELICHTING OP DE BALANS

(bedragen in miljoenen euro's)

Activa

1 Vastgoed

	2021	2020
Beursgenoteerd	514,6	268,1
Niet-beursgenoteerd	925,0	656,1
Totaal	1.439,6	924,2

De samenstelling van de (onderliggende) portefeuille vastgoed per sector is als volgt:

	2021	2020
Winkels	213,7	164,4
Kantoren	305,3	251,0
Bedrijfsruimten	420,5	219,9
Woningen	319,1	205,1
Overig	181,0	83,8
Totaal	1.439,6	924,2

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2021	2020
Europa	487,5	493,2
Verenigde Staten	680,9	234,6
Azië	269,4	196,4
Opkomende markten	1,8	–
Totaal	1.439,6	924,2

De volgende (onderliggende) beleggingen maken meer dan 5% uit van de totale vastgoedportefeuille:

	2021	2020
MS Prime Property Fund	80,1	37,0
CBRE Pan European Core Fund	60,6	52,1
Altera	58,8	50,7
CBRE Dutch Office Fund FGR	51,6	47,3
RREEF America REIT II Inc	61,5	46,0
INVESCO RE European Fund	–	45,1

Blue Sky vastgoedfondsen waarin het pensioenfonds participeert, hebben een deel van de portefeuille uitgeleend. Voor dat deel hebben deze vastgoedfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven vastgoedaandelen bedraagt totaal EUR 0,1 miljoen (2020: EUR 6,7 miljoen).

Voor het risico van niet-teruglevering zijn staatsobligaties met ten minste een AA-rating verkregen tot een bedrag van EUR 0,1 miljoen (2020: EUR 7,1 miljoen). Deze zekerheden zijn niet in de balans opgenomen.

2 Aandelen

	2021	2020
Beursgenoteerd	4.104,2	3.672,9
Niet-beursgenoteerd (private equity)	637,9	430,6
Totaal	4.742,1	4.103,5

De aandelenportefeuille kan als volgt worden gespecificeerd per sector:

	2021	2020
Financiële instellingen	563,3	583,3
Informatietechnologie	930,1	1.008,8
Energie	128,5	126,4
Telecommunicatie	350,2	132,8
Consument cyclisch	477,5	569,2
Consument defensief	287,3	320,4
Industrie	438,9	418,4
Basismaterialen	236,9	268,4
Gezondheidszorg	496,2	423,2
Nutsbedrijven	152,3	148,1
Overig	680,9	104,5
Totaal	4.742,1	4.103,5

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2021	2020
Europa	758,4	655,4
Noord Amerika	2.921,5	2.427,0
Midden en Zuid Amerika	45,8	66,5
Azië	903,3	824,9
Overig	113,1	129,7
Totaal	4.742,1	4.103,5

Het pensioenfonds heeft voor EUR 0,1 miljoen via passieve mandaten (2020: EUR 0,1 miljoen) belegd in aandelen Air France-KLM.

Blue Sky aandelenfondsen waarin het pensioenfonds participeert, hebben een deel van de aandelen uitgeleend. Voor dat deel hebben de aandelenfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven aandelen bedraagt totaal EUR 66,8 miljoen (2020: EUR 104,3 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering zijn staatsobligaties met ten minste een AA-rating verkregen tot een bedrag van EUR 70,7 miljoen (2020: EUR 109,4 miljoen). Deze zekerheden zijn niet in de balans opgenomen.

3 Vastrentende waarden

	2021	2020
Staatsobligaties	2.239,9	1.888,6
Ondernemingsobligaties	1.510,9	1.316,6
Totaal beursgenoteerde obligaties	3.750,8	3.205,2
Hypothecaire leningen (woninghypotheken)	1.258,3	1.230,0
Overige onderhandse leningen	409,7	363,3
Banktegoeden in rekening-courant	2,1	4,9
Totaal	5.420,9	4.803,4

De specificatie naar rentetype is als volgt:

	2021	2020
Vaste rente	5.418,8	4.798,5
Variabele rente	2,1	4,9
Totaal	5.420,9	4.803,4

Een deel van de onderliggende hypothecaire leningen (woninghypotheken) heeft een variabele rente. Door middel van rentederivaten wordt deze variabele rente omgezet in een vaste rente.

De resterende looptijd gebaseerd op de contractuele aflossingsdata is als volgt:

	2021	2020
Korter dan 1 jaar	1.314,3	1.274,7
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	641,5	603,3
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	779,9	651,1
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.675,8	1.437,3
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	921,3	785,1
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	76,8	41,6
Langer dan 40 jaar	11,3	10,3
Totaal	5.420,9	4.803,4

De kredietwaardigheid van de portefeuille kan als volgt worden weergegeven:

	2021	2020
AAA-rating	1.477,2	1.248,0
AA-rating	2.135,0	1.965,4
A-rating	230,5	214,8
BBB-rating	403,8	367,2
Lagere rating dan BBB	1.093,1	946,5
Geen rating	81,3	61,5
Totaal	5.420,9	4.803,4

De onderliggende hypothecaire leningen (woninghypotheken) van EUR 1.258,3 miljoen (2020: EUR 1.230,0 miljoen) hebben geen officiële rating. In woninghypotheken wordt belegd door middel van participaties in een viertal beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben evenmin een officiële rating. Op basis van een intern model van de beheerders van de beleggingsfondsen is de indicatieve rating AA.

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2021	2020
Europa	3.986,1	3.586,9
Noord Amerika	635,5	545,2
Midden en Zuid Amerika	272,6	222,0
Azië	395,4	301,4
Overig	131,3	147,9
Totaal	5.420,9	4.803,4

De volgende onderliggende beleggingen van de Blue Sky obligatiefondsen maken meer dan 5% uit van de totale obligatieportefeuille:

	2021	2020
Staatsobligaties Duitsland	1.057,5	930,3
AeAM Dutch Mortgage Fund 2	710,8	448,1
Staatsobligaties Frankrijk	539,8	445,5
Nederlands Hypotheken Fonds	362,83	415,3
AeAM Dutch Mortgage Fund	109,5	277,0
Staatsobligaties Nederland	356,6	275,1

Het pensioenfonds heeft niet belegd in obligaties Air France-KLM.

4 Derivaten

Derivaten met een positieve marktwaarde zijn als een actiefpost in de balans opgenomen en derivaten met een negatieve marktwaarde zijn onder de verplichtingen opgenomen.

	Activa	Passiva	Per saldo
2021			
Valutaderivaten	2,7	-236,7	-234,0
Rentederivaten	5,1	-0,5	4,6
Totaal	7,8	-237,2	-229,4
2020			
Valutaderivaten	394,0	-22,6	371,4
Rentederivaten	68,3	-18,6	49,7
Totaal	462,3	-41,2	421,1

Het volgende overzicht geeft inzicht in de portefeuille derivaten per balansdatum:

	Contract- omvang	2021 Markt- waarde	Contract- omvang	2020 Markt- waarde
Valutatermijncontracten				
Gekocht	86,7	1,9	245,5	-10,5
Verkocht	4.369,0	-235,9	4.496,7	381,9
Interest rate swaps				
Gekocht	299,0	0,1	441,0	68,3
Verkocht	461,0	4,5	289,0	-18,6

Valutatermijncontracten zijn in dit overzicht aangeduid als verkocht indien de positie in euro's long is en de positie in vreemde valuta's short is. Deze contracten zijn afgesloten met het doel om het valutarisico af te dekken.

Als gekocht aangeduide interest rate swaps zijn zogenoemde receiver swaps, waarbij een vaste rente wordt ontvangen en een variabele rente wordt betaald. Als verkocht aangeduide interest rate swaps zijn zogenoemde payer swaps, waarbij een variabele rente wordt ontvangen en een vaste rente wordt betaald. Door middel van de interest rate swaps wordt het rentemismatchrisico verkleind.

De derivatencontracten zijn niet-beursgenoteerd. De valutatermijncontracten hebben een looptijd korter dan een jaar.

De portefeuille gekochte interest rate swaps is als volgt samengesteld naar looptijden:

		2021		2020
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	261,0	-0,2	403,0	60,0
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	28,0	0,2	28,0	5,8
Langer dan 40 jaar	10,0	0,1	10,0	2,5
Totaal	299,0	0,1	441,0	68,3

De portefeuille verkochte interest rate swaps is als volgt samengesteld naar looptijden:

		2021		2020
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Korter dan 10 jaar	135,0	0,5	135,0	-5,0
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	326,0	4,0	154,0	-13,6
Totaal	461,0	4,5	289,0	-18,6

De volgende tegenpartijen maken meer dan 5% uit van de totale (positieve) marktwaarde van de derivatenportefeuille:

	2021	2020
Morgan Stanley	0,1	78,7
BNP Paribas	0,6	34,8
Goldman Sachs	1,1	74,7
Barclays	0,2	45,8
Natwest Markets	1,8	108,8
ABN Amro	3,2	13,9
Société Générale	0,6	69,6
UBS Limited	0,1	22,4

Voor derivatencontracten met een positieve marktwaarde zijn zekerheden verkregen tot een bedrag van totaal EUR 2,8 miljoen (2020: EUR 442,0 miljoen). Voor derivatencontracten met een negatieve marktwaarde zijn zekerheden gegeven tot een bedrag van totaal EUR 245 miljoen (2020: EUR nihil).

5 Beleggingen voor risico deelnemers

	2021	2020
Vastgoed	0,4	0,3
Aandelen	2,0	1,7
Vastrentende waarden	2,5	2,2
Overig	0,1	0,2
Totaal	5,0	4,4

De beleggingen in vastgoed, aandelen en vastrentende waarden bestaan geheel uit participaties in beleggingsinstellingen (Blue Sky beleggingsfondsen). De overige beleggingen betreffen de ingelegde premies van de maand december, die begin volgend jaar zijn belegd en het vrijgemaakte maar nog niet overgemaakte kapitaal van deelnemers die met pensioen zijn gegaan.

6 Herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen

Onder herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen is de gekapitaliseerde waarde van twee herverzekeringscontracten opgenomen.

	2021	2020
Verzekering op risicobasis	0,1	0,1
Garantiecontract	–	–
Totaal	0,1	0,1

De mutaties kunnen als volgt worden weergegeven:

	2021	2020
Balanswaarde begin van het jaar	0,1	0,1
Uitkeringen herverzekering	–	–
Balanswaarde eind van het jaar	0,1	0,1

De verzekering op risicobasis betreft ingegane verzekeringsuitkeringen, die Pensioenfonds KLM Health Services in het verleden in het kader van de collectieve waardeoverdracht aan het pensioenfonds heeft gecedeerd. De betreffende herverzekeringsovereenkomst is beëindigd. Het garantiecontract is een aflopend herverzekeringscontract. De nominale pensioenverplichtingen zijn herverzekerd, zodat de indexering van de pensioenrechten en pensioenen voor rekening van het pensioenfonds komt. Het beleggingsrisico en de verzekeringstechnische risico's zijn volledig overgedragen. Er is geen winstdelingsregeling met de verzekeraar overeengekomen.

Het herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen heeft voor het grootste deel een langlopend karakter.

7 Deelnemingen

Onder deelnemingen is opgenomen het 33,3% belang in Blue Sky Group Holding B.V., statutair gevestigd in Amstelveen.

	2021	2020
Totaal	6,1	5,3

De mutaties zijn als volgt:

	2021	2020
Balanswaarde begin van het jaar	5,3	5,0
Resultaat	0,8	0,3
Balanswaarde eind van het jaar	6,1	5,3

8 Vorderingen en overlopende activa

	2021	2020
Werkgever	–	32,5
Af te wikkelen beleggingstransacties	–	0,6
Dividenden	–	–
Bronbelastingen	2,5	2,5
Overige vorderingen en overlopende activa	0,9	0,3
Totaal	3,4	35,9

De vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

9 Liquide middelen

Liquide middelen worden onderscheiden van banktegoeden die het karakter hebben van beleggingen of direct beschikbaar zijn om te worden belegd. Deze posten zijn begrepen in vastrentende waarden.

	2021	2020
Banktegoeden in rekening-courant	1,2	2,4
Totaal	1,2	2,4

Het pensioenfonds heeft een kredietfaciliteit bij de huisbankier van EUR 120,0 miljoen (2020: EUR 120,0 miljoen).

Passiva

10 Stichtingskapitaal en reserves

	Bestem- mings- reserves	Overige reserves	Totaal
2021			
Stand begin van het jaar	–	418,4	418,4
Resultaat	53,5	1.702,4	1.755,9
Stand eind van het jaar	53,5	2.120,8	2.174,3
2020			
Stand begin van het jaar	–	876,9	876,9
Resultaat	–	–458,5	–458,5
Stand eind van het jaar	–	418,4	418,4

De samenstelling van de wijziging van de bestemmingsreserve is als volgt:

	2021	2020
Eenmalige koopsom werkgever	49,0	–
Inkoop pensioenrechten	–2,9	–
Verschil feitelijke premie en gedempte kostendeckende premie	6,4	–
Beleggingsopbrengsten	1,0	–
Totaal	53,5	–

Het stichtingskapitaal bedraagt (ongewijzigd) EUR 45,38 en is gestort bij oprichting.

De vermogenspositie wordt toegelicht in de risicoparagraaf op pagina 100 tot en met 109.

11 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

	2021		2020	
	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag
Actieve deelnemers	11.738	3.906,6	12.418	4.425,7
Arbeidsongeschikte deelnemers	686	321,9	651	324,5
Gewezen deelnemers	9.598	1.464,3	9.268	1.508,5
Ingegaan ouderdomspensioen	7.939	2.788,3	7.747	2.865,9
Ingegaan nabestaandenpensioen	2.816	489,8	2.798	499,7
Ingegaan wezenpensioen	129	4,7	141	5,3
Totaal pensioenuitkeringen	32.906	8.975,6	33.023	9.629,6
Pensioenuitvoeringskosten (excassokosten)		215,4		231,1
Totaal	32.906	9.191,0	33.023	9.860,7

De voorziening pensioenverplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschikte deelnemers bestaat uit:

	2021	2020
Opgebouwde pensioenrechten	233,8	237,0
Toekomstige premievrije opbouw pensioenrechten	48,3	48,4
Ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen	24,5	24,9
Totaal arbeidsongeschikte deelnemers	306,5	310,3
Zieke deelnemers en nog niet gemelde arbeidsongeschikte deelnemers	15,3	14,2
Totaal	321,9	324,5

De waarde van de voorziening pensioenverplichtingen naar resterende looptijd is als volgt:

	2021	2020
Korter dan 1 jaar	212,4	205,0
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	840,2	814,6
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	1.206,6	1.186,4
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	2.803,4	2.969,7
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	2.325,4	2.639,2
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	1.266,5	1.452,5
Langer dan 40 jaar	536,5	593,3
Totaal	9.191,0	9.860,7

De mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen zijn als volgt:

	2021	2020
Stand begin van het jaar	9.860,7	8.890,4
Pensioenopbouw actieve deelnemers	220,8	219,5
Opslag pensioenuitvoeringskosten	5,0	4,9
Inkomende waardeoverdrachten	3,4	3,6
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,1	-1,2
Rentetoevoeging	-53,0	-29,0
Wijziging rekenrente	-796,8	1.154,9
Indexering	47,8	-1,3
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-204,2	-189,2
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-4,9	-4,5
Wijziging actuariële grondslagen	113,8	-181,1
Actuariële resultaten	-0,5	-6,3
Stand eind van het jaar	9.191,0	9.860,7

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2021 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 0,6% worden afgeleid. Ultimo 2020 was de afgeleide rekenrente 0,2%.

12 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers heeft betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de netto pensioenregeling.

De mutaties kunnen als volgt worden weergegeven:

	2021	2020
Stand begin van het jaar	4,4	3,6
Inleg premies	0,5	0,8
Waardeoverdrachten, per saldo	-0,4	-0,1
Beleggingsresultaat	0,5	0,1
Stand eind van het jaar	5,0	4,4

13 Schulden en overlopende passiva

	2021	2020
Werkgever	0,6	-
Pensioenuitkeringen	13,4	12,1
Belastingen en premies sociale verzekeringen	4,3	4,2
Overige schulden en overlopende passiva	0,4	0,5
Totaal	18,7	16,8

De schulden hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

Overige informatie beleggingen

Beleggingsportefeuille voor risico pensioenfonds

De totale beleggingsportefeuille voor risico pensioenfonds bedraagt EUR 11.376,5 miljoen (2020: EUR 10.255,2 miljoen) en is als volgt samengesteld:

	2021	2020
Vastgoed	1.439,6	924,2
Aandelen	4.742,1	4.103,5
Vastrentende waarden	5.420,9	4.803,4
Derivaten activa	7,8	462,3
Derivaten passiva	-237,2	-41,2
Totaal exclusief vorderingen en schulden	11.373,2	10.252,2
Vorderingen en overlopende activa	3,4	3,1
Schulden en overlopende passiva	-0,1	-0,1
Totaal	11.376,5	10.255,2

Beleggingsportefeuille voor risico deelnemers

De beleggingen voor risico deelnemers bedragen totaal EUR 5,0 miljoen (2020: EUR 4,4 miljoen).

	2021	2020
Vastgoed	0,4	0,3
Aandelen	2,0	1,7
Vastrentende waarden	2,5	2,2
Totaal beleggingsfondsen	4,9	4,2
Overig	0,1	0,2
Totaal	5,0	4,4

De overige beleggingen betreffen de ingelegde premies van de maand december, die begin volgend jaar zijn belegd en het vrijgemaakte maar nog niet overgemaakte kapitaal van deelnemers die met pensioen zijn gegaan.

Marktwaaarde beleggingen voor risico pensioenfondsen

De marktwaaarde van de beleggingen wordt vastgesteld op basis van directe marktnoteringen, wordt afgeleid van directe marktnoteringen of wordt benaderd door middel van waarderingssystemen en waarderingstechnieken.

Van directe marktnotering is sprake indien beleggingen worden verhandeld op één of meer actieve openbare markten. Hiertoe worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools waarvan de beleggingen een directe marktnotering hebben.

Indien de waardering van beleggingen wordt afgeleid van directe marktnoteringen, worden de beleggingen gewaardeerd op basis van een model, waarbij alle inputvariabelen zijn gebaseerd op marktnoteringen. In geval van over-the-counter derivaten, zoals interest rate swaps en valutatermijncontracten, betreffen deze variabelen onder meer interbancaire rentecurves, swaprentes en valutakoersen. Tot deze categorie worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools die beleggen in andere niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen (fund of funds) waarvan niet dagelijks de intrinsieke waarde wordt bepaald.

Indien de marktwaaarde van beleggingen wordt vastgesteld door middel van waarderingssystemen en waarderingstechnieken, worden de inputvariabelen geschat door externe deskundigen in verband met het ontbreken van openbare marktgegevens.

Tot deze categorie worden gerekend alle directe en indirecte beleggingen in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen en private equity fondsen, waarvan de waardering is gebaseerd op taxaties conform voor deze sectoren geldende waarderingrichtlijnen. Hiertoe worden ook woninghypotheken gerekend.

De beleggingsportefeuille is als volgt ingedeeld naar de drie onderscheiden categorieën:

	Directe markt- notering	Afgeleide markt- notering	Waarde- rings- modellen en technieken	Totaal
2021				
Vastgoed	514,6	–	925,0	1.439,6
Aandelen	4.104,2	–	637,9	4.742,1
Vastrentende waarden	4.162,6	–	1.258,3	5.420,9
Derivaten activa	–	7,8	–	7,8
Derivaten passiva	–	–237,2	–	–237,2
Totaal	8.781,4	–229,4	2.821,2	11.373,2
2020				
Vastgoed	268,1	–	656,1	924,2
Aandelen	3.672,9	–	430,6	4.103,5
Vastrentende waarden	3.573,4	–	1.230,0	4.803,4
Derivaten activa	–	462,3	–	462,3
Derivaten passiva	–	–41,2	–	–41,2
Totaal	7.514,4	421,1	2.316,7	10.252,2

Marktwaaarde beleggingen voor risico deelnemers

De beleggingsportefeuille is als volgt ingedeeld naar de drie onderscheiden categorieën:

	Directe markt- notering	Afgeleide markt- notering	Waarde- rings- modellen en technieken	Totaal
2021				
Vastgoed	0,4	–	–	0,4
Aandelen	2,0	–	–	2,0
Vastrentende waarden	2,5	–	–	2,5
Overig	0,1	–	–	0,1
Totaal	5,0	–	–	5,0
2020				
Vastgoed	0,3	–	–	0,3
Aandelen	1,7	–	–	1,7
Vastrentende waarden	2,2	–	–	2,2
Overig	0,2	–	–	0,2
Totaal	4,4	–	–	4,4

Mutaties beleggingen voor risico pensioenfonds

De mutaties in de portefeuilles vastgoed, aandelen en vastrentende waarden zijn als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende waarden	Totaal
2021				
Balanswaarde begin van het jaar	924,2	4.103,5	4.803,4	9.831,1
Aankopen	821,0	167,1	604,8	1.592,9
Verkopen	-541,7	-670,2	7,2	-1.204,7
Waardeveranderingen	236,1	1.141,7	8,2	1.386,0
Mutatie deposito's en liquiditeiten			-2,7	-2,7
Balanswaarde eind van het jaar	1.439,6	4.742,1	5.420,9	11.602,6
2020				
Balanswaarde begin van het jaar	951,2	4.068,9	4.874,2	9.894,3
Aankopen	79,1	173,8	2.030,8	2.283,7
Verkopen	-53,0	-326,0	-2.158,1	-2.537,1
Waardeveranderingen	-53,1	186,8	59,7	193,4
Mutatie deposito's en liquiditeiten			-3,2	-3,2
Balanswaarde eind van het jaar	924,2	4.103,5	4.803,4	9.831,1

De mutaties in de portefeuille valutaderivaten (valutatermijncontracten) zijn als volgt:

	2021	2020
Balanswaarde begin van het jaar	371,4	-74,7
Verkopen en afwikkeling, per saldo	-354,0	144,9
Waardeveranderingen	-251,4	301,2
Balanswaarde eind van het jaar	-234,0	371,4
Derivaten activa	2,7	394,0
Derivaten passiva	-236,7	-22,6
Per saldo	-234,0	371,4

De mutaties in de portefeuille rentederivaten zijn als volgt:

	2021	2020
Balanswaarde begin van het jaar	49,7	-13,3
Verkopen en afwikkeling, per saldo	–	–
Waardeveranderingen	-44,5	63,0
Verandering lopende rente	-0,6	–
Balanswaarde eind van het jaar	4,6	49,7
Derivaten activa	5,1	68,3
Derivaten passiva	-0,5	-18,6
Per saldo	4,6	49,7

Mutaties beleggingen voor risico deelnemers

De mutaties in de portefeuilles vastgoed, aandelen en vastrentende waarden zijn als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende waarden	Totaal
2021				
Balanswaarde begin van het jaar	0,3	1,7	2,2	4,2
Aankopen	0,1	0,1	0,5	0,7
Verkopen	-0,1	-0,2	-0,2	-0,5
Waardeveranderingen	0,1	0,4	–	0,5
Balanswaarde eind van het jaar	0,4	2,0	2,5	4,9
2020				
Balanswaarde begin van het jaar	0,3	1,4	1,9	3,6
Aankopen	–	0,3	1,7	2,0
Verkopen	–	-0,1	-1,4	-1,5
Waardeveranderingen	–	0,1	–	0,1
Balanswaarde eind van het jaar	0,3	1,7	2,2	4,2

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Niet in de balans opgenomen activa

Vanaf 1 januari 2017 dienen BSG Pension Management B.V. en BSG Asset Management B.V. over hun dienstverlening aan het pensioenfonds omzetbelasting te berekenen. De voordruk omzetbelasting op deze kosten kan niet worden teruggevorderd of verrekend. Dit geldt vanaf 1 januari 2017 ook voor de op andere kosten drukkende omzetbelasting. Het bestuur van het pensioenfonds is van mening dat omzetbelasting geen kostenpost mag zijn. Het pensioenfonds voert een pensioenregeling uit van KLM N.V., een onderneming die in beginsel omzetbelasting op bedrijfskosten kan verrekenen. Pensioenuitvoeringskosten zijn de facto bedrijfskosten van de onderneming. Het Europese Hof van Justitie heeft in de zogenoemde PPG-zaak bevestigd dat op kosten van pensioenuitvoering voor ondernemingen zoals KLM N.V. geen omzetbelasting mag drukken.

Het pensioenfonds tracht door middel van een bezwaarprocedure de als voordruk in rekening gebrachte omzetbelasting terug te vorderen. De Belastingdienst is echter van mening dat geen recht op verrekening of teruggaaf van omzetbelasting bestaat. Het pensioenfonds voert de procedure na zorgvuldige voorbereiding en na overleg met de Belastingdienst. De uit de procedure voortvloeiende, niet in de balans opgenomen, vordering omzetbelasting bedraagt EUR 4,3 miljoen (2020: EUR 3,2 miljoen).

Investerings- en stortingsverplichtingen

	2021	2020	Maximale looptijd
Vastgoed	144,6	107,1	2 jaar
Private equity	211,0	302,8	7 jaar
Totaal	355,6	409,9	

Voorwaardelijke verplichtingen

De actuariële waarde van de indexeringsachterstand bedraagt EUR 852,4 miljoen (2020: EUR 781,5 miljoen).

De door actieve deelnemers opgelopen indexeringsachterstand ten opzichte van de loonindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Loonindex	Toegekend	Vershil
1 januari 2020	4,57%	0,00%	4,57%
1 januari 2019	1,50%	0,80%	0,70%
1 januari 2018	1,00%	0,35%	0,65%
1 januari 2012	3,03%	1,50%	1,53%

De door gewezen deelnemers en pensioengerechtigden opgelopen indexeringsachterstand ten opzichte van de prijsindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Afgeleide prijsindex	Toegekend	Verschil
1 januari 2022	3,30%	0,96%	2,34%
1 januari 2021	1,10%	0,00%	1,10%
1 januari 2020	1,70%	0,00%	1,70%
1 januari 2019	1,70%	0,91%	0,79%
1 januari 2018	1,30%	0,45%	0,85%
1 januari 2017	0,40%	0,00%	0,40%
1 januari 2016	0,40%	0,00%	0,40%
1 januari 2015	0,70%	0,40%	0,30%
1 januari 2014	0,90%	0,50%	0,40%
1 januari 2013	2,00%	1,00%	1,00%
1 januari 2012	2,30%	1,20%	1,10%

Jaarlijks neemt het bestuur een besluit over de indexering van de pensioenrechten, inclusief de inhaal van de ontstane indexeringsachterstand.

RISICOBEBEER

In het bestuursverslag worden de belangrijke risico's die het pensioenfonds loopt besproken en wordt ingegaan op het beleid dat wordt gevoerd om deze risico's te beheersen. In deze paragraaf van de jaarrekening worden voornamelijk de financiële risico's beschreven en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico van het pensioenfonds is het solvabiliteitsrisico. Dit is het risico dat het fonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. De solvabiliteit wordt gemeten aan de hand van het verschil tussen het aanwezig eigen vermogen en het vereist eigen vermogen. Daarnaast wordt de dekkingsgraad als solvabiliteitsratio gehanteerd.

Het vereist eigen vermogen wordt in beginsel berekend op basis van een scenarioanalyse zoals gebruikt in de standaardmethode voor de solvabiliteitstoets van DNB. Het standaardmodel is aangevuld met een intern model voor financiële instrumenten die niet goed passen in het standaardmodel.

Het surplus van het aanwezig eigen vermogen ten opzichte van het vereist eigen vermogen volgens de solvabiliteitstoets van DNB bedraagt EUR 79,0 miljoen (2020: tekort EUR 1.681,2 miljoen):

	2021	2020
Vereiste buffers		
• Rentemismatchrisico	187,0	99,9
• Vastgoedrisico en aandelenrisico	1.555,9	1.682,0
• Valutarisico	482,0	246,3
• Commodityrisico	–	–
• Kredietrisico	524,5	552,7
• Verzekeringstechnisch risico	272,6	297,9
• Liquiditeitsrisico	–	–
• Concentratierisico	–	–
• Operationeel risico	–	–
• Actief risico	65,0	77,6
Totaal	3.087,0	2.956,4
Diversificatie van risico's	-1.045,2	-856,8
Totaal vereist eigen vermogen	2.041,8	2.099,6
Aanwezig eigen vermogen	2.120,8	418,4
Overschot/Tekort	79,0	-1.681,2

Het vereist eigen vermogen van EUR 2.041,8 miljoen (2020: EUR 2.099,6 miljoen) is gebaseerd op de strategische beleggingsportefeuille ultimo verslagjaar.

Het aanwezig eigen vermogen ten behoeve van de solvabiliteitstoets is als volgt berekend:

	2021	2020
Totaal stichtingskapitaal en reserves	2.174,3	418,4
Af: bestemmingsreserve premiereserve	-53,5	–
Aanwezig eigen vermogen	2.120,8	418,4

Op grond van het besluit Financieel Toetsingskader (FTK) mogen bestemmingsreserves niet tot de aanwezige solvabiliteit worden gerekend. De bestemmingsreserve blijft ook voor de berekening van de dekkingsgraad buiten beschouwing.

De hiermee overeenkomende nominale dekkingsgraad bedraagt 122,2% (2020: 121,3%). De actuele nominale dekkingsgraad bedraagt 123,1% (2020: 104,2%). De nominale dekkingsgraad is de verhouding tussen de nettoactiva en de totale pensioenverplichtingen (risico pensioenfonds en risico deelnemers).

Het vereist eigen vermogen, berekend op basis van de feitelijke beleggingsportefeuille, bedraagt EUR 2.200,3 miljoen (2020: EUR 2.042,1 miljoen). De hiermee overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 123,9% (2020: 120,7%). Het vermogenstekort op basis van de feitelijke portefeuille bedraagt EUR 79,6 miljoen (2020: tekort EUR 1.623,7 miljoen).

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt EUR 383,2 miljoen (2020: EUR 410,6 miljoen). Dit komt overeen met een nominale dekkingsgraad van 104,2% (2020: 104,2%).

De beleidsdekkingsgraad bedraagt 115,3% (2020: 97,9%). De beleidsdekkingsgraad is de (voortschrijdend) gemiddelde nominale dekkingsgraad van de laatste 12 maanden.

De beleidsdekkingsgraad is bepalend voor:

- de toetsing aan het (strategisch) vereist eigen vermogen;
- het toepassen van eventuele kortingen;
- het indexeringsbeleid.

Op basis van de toetsing van de beleidsdekkingsgraad aan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad wordt vastgesteld of het pensioenfonds in een tekortsituatie verkeert en een herstelplan moet indienen bij DNB. Het herstelplan is in juni 2015 ingediend en wordt jaarlijks geactualiseerd.

De beleidsdekkingsgraad is 6,9 procentpunten (2020: 23,4 procentpunten) lager dan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad.

Het pensioenfonds heeft ingevolge artikel 138 Pensioenwet in 2021 het bestaande herstelplan geactualiseerd en het geactualiseerde herstelplan ingediend bij DNB. Het herstelplan is goedgekeurd door DNB. In het actuele herstelplan is uitgewerkt hoe het pensioenfonds binnen de wettelijke termijn van 10 jaar vanaf 1 januari 2021 weer beschikt over het strategisch vereist vermogen getoetst aan de beleidsdekkingsgraad. Volgens het herstelplan wordt binnen de termijn van 10 jaar de tekortsituatie opgelost. De belangrijkste bron voor herstel van de dekkingsgraad is het verwachte overrendement (verschil tussen het behaalde rendement op de beleggingen en de benodigde rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen). Gedurende de eerste jaren van de looptijd van het herstelplan kan het pensioenfonds naar verwachting niet volledig indexeren. Hierbij volgt het pensioenfonds het reguliere sturingsbeleid overeenkomstig de wettelijke eisen (het zogenoemde toekomstbestendig indexeren).

De ontwikkeling van de dekkingsgraad ten opzichte van de prognose in het herstelplan is als volgt:

	2021		2020	
	Realisatie	Herstelplan	Realisatie	Herstelplan
Nominale dekkingsgraad begin van het jaar	104,2%	104,2%	109,9%	109,9%
Premies	-0,2%	-0,7%	-1,1%	-1,2%
Pensioenuitkeringen	0,2%	0,1%	0,3%	0,2%
Indexering pensioenrechten	-0,4%	0,0%	0,1%	-0,2%
Wijziging rekenrente pensioenverplichtingen	9,3%	0,0%	-12,6%	0,0%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	11,8%	4,2%	6,7%	4,4%
Wijziging actuariële grondslagen	-1,1%	0,0%	2,3%	0,0%
Overige oorzaken	-0,7%	0,0%	-1,4%	-0,2%
Nominale dekkingsgraad eind van het jaar	123,1%	107,8%	104,2%	112,9%

De gemiddelde rekenrente behorend bij de verwachte kasstromen van de pensioenuitkeringen is in 2021 toegenomen van 0,2% tot 0,6%. In het herstelplan wordt uitgegaan van een onveranderde rentetermijnstructuur DNB. Het over 2021 behaalde beleggingsrendement van 10,7% (2020: 5,8%) is mede hierdoor hoger dan het in het herstelplan verwachte beleggingsrendement van 3,5% (2020: 3,7%).

De actuele dekkingsgraad eind 2021 is hoger dan de strategische vereiste dekkingsgraad. Daarom heeft DNB aangegeven dat er in 2022 geen geactualiseerd herstelplan hoeft te worden ingediend.

Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De als basis voor de reële rentecurve gehanteerde nominale rentecurve is daarmee gelijk aan de rentetermijnstructuur DNB. De geschatte inflatiecomponent, de break-even inflatie, wordt bepaald door euro inflation linked staatsobligaties, die gekoppeld zijn aan de Europese Harmonized Inflation Consumer Price (excluding tobacco) inflatie-index, te vergelijken met nominale euro staatsobligaties van vergelijkbare looptijden. Hierbij wordt zoveel mogelijk gewerkt met obligaties van de hoogst beschikbare kredietwaardigheid. De looninflatie wordt gelijk verondersteld aan de prijsinflatie.

De reële dekkingsgraad bedraagt 81,5% (2020: 78,6%) en is gebaseerd op een afgeleide reële rekenrente van negatief 1,4% (2020: negatief 1,1%).

De ontwikkeling van de reële dekkingsgraad kan als volgt worden geanalyseerd:

	2021	2020
Reële dekkingsgraad begin van het jaar	78,6%	84,2%
Premies	-0,5%	-1,3%
Pensioenuitkeringen	-0,3%	-0,3%
Indexering pensioenrechten	0,0%	0,9%
Wijziging rekenrente rentedeel	8,4%	-10,4%
Wijziging rekenrente inflatiedeel	-9,8%	0,1%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	8,8%	5,1%
Wijziging actuariële grondslagen	-1,2%	2,1%
Overige oorzaken	-2,5%	-1,8%
Reële dekkingsgraad eind van het jaar	81,5%	78,6%

De reële dekkingsgraad geeft een indicatie van het vermogen van het pensioenfonds om in de toekomst de pensioenuitkeringen te verhogen (indexeren) ter compensatie van de inflatie.

De wettelijke reële dekkingsgraad van het pensioenfonds bedraagt 93,4% (2020: 80,4%).

De wettelijke reële dekkingsgraad zoals bedoeld in artikel 133b Pensioenwet is gelijk aan de actuele beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die ingevolge artikel 137 lid 2b Pensioenwet is vereist voor voorwaardelijke toeslagverlening (indexering) ter hoogte van de minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer, bedoeld in artikel 23a lid 1a en lid 2 Besluit financieel toetsingskader (FTK) pensioenfondsen. De aldus gedefinieerde wettelijke reële dekkingsgraad komt 11,9 procentpunten (2020: 1,8 procentpunten) hoger uit dan de hiervoor vermelde zuivere reële dekkingsgraad.

Het solvabiliteitsrisico wordt hierna toegelicht aan de hand van de in de solvabiliteitstoets van DNB onderkende risico's. Met uitzondering van het operationele risico, worden deze risico's aangemerkt als financiële risico's.

Rentemismatchrisico

Rentemismatchrisico is het verschil in rentegevoeligheid tussen de portefeuille vastrentende waarden (voornamelijk obligaties) en de pensioenverplichtingen. De rentegevoeligheid van de verplichtingen is als gevolg van de langere looptijden hoger dan die van de portefeuille obligaties. Een daling van de marktrente leidt tot een stijging van de waarde van de pensioenverplichtingen, die slechts voor een deel wordt gecompenseerd door een stijging van de waarde van de portefeuille obligaties.

Door afdekking van het rentemismatchrisico is de vermogenspositie van het pensioenfonds minder gevoelig voor de ontwikkeling van de marktrente. Het rentemismatchrisico wordt voor een deel beperkt door belegging in obligaties met een relatief lange rentevastperiode. Het rentemismatchrisico wordt verder afgedekt door middel van interest rate swaps.

Het volgende overzicht van de looptijden van de portefeuille vastrentende waarden (nagenoeg alleen obligaties), de technische voorziening en de portefeuille interest rate swaps geeft op hoofdlijnen inzicht in het rentemismatchrisico:

	Vast- rentende waarden	Technische voorziening	Positie vóór rente- derivaten	Interest rate swaps	Netto positie
2021					
Korter dan 1 jaar	1.314,3	-212,4	1.101,9	-	1.101,9
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	641,5	-840,2	-198,7	-	-198,7
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	779,9	-1.206,6	-426,7	0,6	-426,1
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.675,8	-2.803,4	-1.127,6	4,0	-1.123,6
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	921,3	-2.325,4	-1.404,1	-0,3	-1.404,4
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	76,8	-1.266,5	-1.189,7	0,2	-1.189,5
Langer dan 40 jaar	11,3	-536,5	-525,2	0,1	-525,1
Totaal	5.420,9	-9.191,0	-3.770,1	4,6	-3.765,5

	Vast- rentende waarden	Technische voorziening	Positie vóór rente- derivaten	Interest rate swaps	Netto positie
2020					
Korter dan 1 jaar	1.274,7	-205,0	1.069,7	-152,0	917,7
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	603,3	-814,6	-211,3	-	-211,3
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	651,1	-1.186,4	-535,3	-140,0	-675,3
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.437,3	-2.969,7	-1.532,4	-167,6	-1.700,0
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	785,1	-2.639,2	-1.854,1	463,0	-1.391,1
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	41,6	-1.452,5	-1.410,9	33,8	-1.377,1
Langer dan 40 jaar	10,3	-593,3	-583,0	12,5	-570,5
Totaal	4.803,4	-9.860,7	-5.057,3	49,7	-5.007,6

De rentegevoeligheid kan worden gemeten aan de hand van de modified duration. Dit is de met de contante waarde van rente en aflossing gewogen gemiddelde looptijd in jaren. De duration mismatch is het verschil tussen de duration van de pensioenverplichtingen en de naar omvang (ten opzichte van de pensioenverplichtingen) gewogen duration van de vastrentende waarden.

De modified duration van de portefeuille vastrentende waarden, de portefeuille interest rate swaps, de pensioenverplichtingen en de duration mismatch zijn als volgt:

	2021	2020
Vastrentende waarden (op basis van marktrente)	12,2	12,8
Interest rate swaps (op basis van marktrente)	-17,1	50,0
Pensioenverplichtingen (op basis van rentetermijnstructuur DNB)	19,5	20,2
Mismatch bij renteschok van 0,01%	14,2	14,4
Mismatch bij renteschok van 1,0%	16,4	16,7

Bij de berekening van de modified duration van de vastrentende waarden worden high yield bonds en emerging market debt buiten beschouwing gelaten.

De effectiviteit van de afdekking door middel van omvang en samenstelling van de portefeuille obligaties en interest rate swaps tezamen bedraagt ultimo 2021 ongeveer 29% (2020: ongeveer 30%). Deze effectiviteit is gebaseerd op de strategische afdekking. Op basis van de feitelijke afdekking bedraagt de effectiviteit ultimo 2021 ongeveer 28% (2020: ongeveer 28%).

Hierbij moet worden opgemerkt dat de toepassing van de UFR-methodiek voor de discontering van de pensioenverplichtingen een positief effect heeft op dit percentage. Bij hantering van de marktrente voor zowel de obligaties, de interest rate swaps als de pensioenverplichtingen bedraagt de effectiviteit van de afdekking ultimo 2021 ongeveer 24% (2020: ongeveer 23%).

Als de marktrente met 1,0 procentpunt stijgt, daalt de waarde van de vastrentende waarden ongeveer met de modified duration als percentage. Een stijging van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een stijging van de gemiddelde rekenrente (rentetermijnstructuur DNB) ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 procentpunt (2020: 0,9 procentpunt). Daardoor daalt de waarde van de pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 maal (2020: 0,9 maal) de modified duration als percentage.

Een daling van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een daling van de gemiddelde rekenrente ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met eveneens ongeveer 0,9 procentpunt (2020: 0,9 procentpunt). Daardoor stijgt de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 maal (2020: 0,9 maal) de modified duration als percentage.

Bij een rentestijging daalt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verbetert. Bij een rentedaling stijgt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verslechtert.

Het effect van een daling van de rekenrente volgens de rentetermijnstructuur van DNB met 1,0 procentpunt op de nominale dekkingsgraad is een verslechtering met ongeveer 16 procentpunten (2020: ongeveer 13 procentpunten). Het effect van een stijging van deze rekenrente met 1,0 procentpunt is een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 18 procentpunten (2020: ongeveer 14 procentpunten).

Een daling van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 18 procentpunten (2020: ongeveer 15 procentpunten). Een stijging van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een stijging van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 20 procentpunten (2020: ongeveer 17 procentpunten).

Hiervoor is ervan uitgegaan dat de marktrente voor alle looptijden in gelijke mate stijgt of daalt. Er kan echter sprake zijn van verschillen in de rentebeweging voor verschillende looptijden. De lange rente kan bijvoorbeeld sterker stijgen of dalen dan de korte rente. Veranderingen in de rentecurve worden niet gemeten aan de hand van de modified duration, maar hebben wel invloed op de rentemismatch.

Vastgoedrisico en aandelenrisico

Vastgoedrisico is het risico dat de waarde van vastgoed en vastgoedaandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastgoed. De portefeuille vastgoed maakt ongeveer 13% (2020: ongeveer 9%) uit van de totale beleggingen.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerd vastgoed van 30% en niet-beursgenoteerd vastgoed gecorrigeerd voor leverage van 20%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale vastgoedbeleggingen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 4 procentpunten (2020: ongeveer 2 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardestijging van deze beleggingen daarentegen resulteert in een verbetering van de dekkingsgraad met ongeveer 4 procentpunten (2020: ongeveer 2 procentpunten).

Aandelenrisico is het risico dat de waarde van aandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost aandelen. De aandelenportefeuille maakt ongeveer 42% (2020: ongeveer 40%) uit van de totale beleggingsportefeuille.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerde aandelen ontwikkelde markten van 30%, beursgenoteerde aandelen opkomende markten van 40% en niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) van eveneens 40%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale portefeuille aandelen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 17 procentpunten (2020: ongeveer 14 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardestijging van de aandelenportefeuille resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 17 procentpunten (2020: ongeveer 14 procentpunten).

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van veranderingen in valutakoersen.

De valutaverdeling van de beleggingen in vastgoed, aandelen en vastrentende waarden (uitgedrukt in euro's) vóór en na afdekking van het valutarisico is als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende waarden	Totaal	Valuta- afdekking	Netto positie
2021						
Euro	377,0	417,7	4.074,3	4.869,0	4.034,0	8.903,0
Amerikaanse dollar	667,9	2.840,2	1.346,5	4.854,6	-3.597,7	1.256,9
Canadese dollar	14,9	126,9	0,1	141,9	-105,8	36,1
Australische dollar	84,7	90,6	-	175,3	-147,3	28,0
Japanse yen	89,3	291,2	-	380,5	-265,2	115,3
Britse pond	44,2	119,9	-	164,1	-113,5	50,6
Zwitserse frank	4,5	94,7	-	99,2	-	99,2
Zweedse kroon	19,7	36,6	-	56,3	-38,5	17,8
Overige valuta's	137,4	724,3	-	861,7	-	861,7
Totaal	1.439,6	4.742,1	5.420,9	11.602,6	-234,0	11.368,6
2020						
Euro	379,1	354,2	3.835,6	4.568,9	4.622,6	9.191,5
Amerikaanse dollar	237,5	2.363,9	990,7	3.592,1	-3.439,8	152,3
Canadese dollar	-	121,3	-7,8	113,5	-119,6	-6,1
Australische dollar	77,2	99,5	-0,7	176,0	-178,8	-2,8
Japanse yen	58,6	270,5	-2,3	326,8	-320,7	6,1
Britse pond	44,6	115,0	-11,4	148,2	-144,7	3,5
Zwitserse frank	8,5	77,8	-0,7	85,6	-	85,6
Zweedse kroon	24,8	24,6	-	49,4	-47,6	1,8
Overige valuta's	93,9	676,7	-	770,6	-	770,6
Totaal	924,2	4.103,5	4.803,4	9.831,1	371,4	10.202,5

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van de na afdekking resterende positie in vreemde valuta's van ontwikkelde markten ten opzichte van de euro van 20%. De positie in vreemde valuta's van opkomende markten wordt geschokt met 35%. Hiermee overeenkomende dalingen van de valutakoersen ten opzichte van de euro resulteren in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 6 procentpunten (2020: ongeveer 3 procentpunten). Hiermee overeenkomende stijgingen van de valutakoersen resulteren in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 6 procentpunten (2020: ongeveer 3 procentpunten).

Commodityrisico

Commodityrisico is het risico dat de waarde van commoditybeleggingen verandert als gevolg van veranderingen in de marktprijzen van desbetreffende (onderliggende) grondstoffen. Het fonds belegt niet in commodities of commodityderivaten, zodat geen sprake is van commodityrisico.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen hun contractuele verplichtingen aan het pensioenfonds of de beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds participeert niet nakomen. Informatie over de kredietwaardigheid van de portefeuille op basis van credit ratings en over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastrentende waarden. Ongeveer 26% (2020: ongeveer 26%) van de totale portefeuille heeft de hoogste rating AAA en ongeveer 40% (2020: ongeveer 41%) van de portefeuille heeft de AA-rating. In de toelichting op de derivatenposities is informatie over de daarvoor verkregen zekerheden vermeld.

Verzekeringstechnisch risico

Het belangrijkste verzekeringstechnisch risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Door toepassing van de AG-prognosetabellen 2020 met correcties voor ervaringssterfte wordt rekening gehouden met een toekomstige verbetering van de levensverwachting. Dit neemt niet weg dat een grote mate van onzekerheid bestaat met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van de levensverwachting.

Een ander verzekeringstechnisch risico is het kortlevensrisico. Dit is het risico dat (gewezen) deelnemers en/of pensioengerechtigden eerder overlijden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Dit is met andere woorden het risico dat de hiervoor ontvangen risicopremie en de hiervoor opgenomen technische voorziening onvoldoende zijn om de toekomstige uitkeringen nabestaandenpensioen en wezenpensioen te dekken. De hiervoor in de premie begrepen risicopremie en de hiervoor gevormde technische voorziening worden vastgesteld op basis van de actuele AG prognosetabellen met correcties voor ervaringssterfte.

Tenslotte wordt het arbeidsongeschiktheidsrisico onderscheiden. Dit is het risico dat meer deelnemers arbeidsongeschikt worden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid, met andere woorden dat de toekomstige premievrije pensioenopbouw en het toekomstige arbeidsongeschiktheidspensioen hoger zijn dan de hiervoor ontvangen risicopremie.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat onvoldoende liquide middelen beschikbaar zijn om op korte termijn aan de verplichtingen (voornamelijk de pensioenuitkeringen) te kunnen voldoen. Dit risico is onder normale omstandigheden nagenoeg afwezig, omdat de pensioenuitkeringen voor een belangrijk deel kunnen worden voldaan uit de ontvangen premies en directe beleggingsopbrengsten en bovendien verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit liquide vermogenstitels. Dit neemt niet weg dat ingenomen derivatenposities kunnen leiden tot de contractuele verplichting tot bijstorting. Feitelijk is het liquiditeitsrisico geen onderdeel van het solvabiliteitsrisico, namelijk het risico dat het pensioenfonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. Wel is het zo dat een gedwongen verkoop op korte termijn van illiquide beleggingen veelal een ongunstige prijs tot gevolg heeft, waardoor op de verkoop verlies wordt geleden.

Het totaal van de illiquide beleggingen maakt ongeveer 25% (2020: ongeveer 23%) uit van de totale portefeuille beleggingen. Het liquiditeitsrisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Concentratierisico

Concentratierisico kan optreden als een goede spreiding van beleggingen of pensioenverplichtingen ontbreekt. In het standaardmodel van DNB voor de bepaling van het vereist eigen vermogen is het concentratierisico gelijkgesteld aan nihil. Het pensioenfonds voldoet aan deze veronderstelling van een voldoende gediversifieerde beleggingsportefeuille en een voldoende evenwichtige demografische opbouw van de populatie. In de toelichting op de balanspost vastrentende waarden zijn de posten die meer dan 5% uitmaken van de totale obligatieportefeuille vermeld. Een Duitse staatsleningen en een

beleggingsfondsen dat belegt in woninghypotheken maken gezamenlijk ongeveer 32% (2020: ongeveer 58%) uit van de totale obligatieportefeuille. De actiefpost derivaten heeft voor 65% (2020: 97%) betrekking op vier (2020: zeven) tegenpartijen. De totale marktwaarde van deze contracten komt overeen met ongeveer 0% (2020: ongeveer 9%) van de marktwaarde van de obligatieportefeuille. Voor de derivatenposities zijn voldoende zekerheden verkregen. Het concentratierisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van de activiteiten als gevolg van niet afdoende of falende processen, menselijk gedrag en systemen bij de uitvoeringsorganisaties of als gevolg van externe gebeurtenissen. Het pensioenfonds besteedt de operationele activiteiten uit aan BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V. zodat het operationele risico voornamelijk bestaat uit het risico dat de met de BSG-organisatie gemaakte afspraken niet worden nagekomen. Over de beheersing van de processen wordt verantwoording afgelegd, waarbij jaarlijks een ISAE 3402 type II-rapportage wordt overgelegd. Op grond van de Pensioenwet mag het operationeel risico in de solvabiliteitstoets van DNB op nihil worden gesteld, mits geen sprake is van een verhoogd risico. In 2021 (en 2020) is aan deze voorwaarde voldaan.

Actief risico

Actief risico is het risico dat het rendement van een beleggingsportefeuille afwijkt van de voor deze beleggingsportefeuille gehanteerde benchmark. Op basis van een ALM-studie wordt een strategische beleggingsmix bepaald. Ter beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten wordt voor de afzonderlijke beleggingscategorieën binnen de totale beleggingsportefeuille een benchmark bepaald, die worden geaggregeerd op portefeuilleniveau. Door middel van zowel actief beheer van de onderscheiden afzonderlijke beleggingsportefeuilles per assetcategorie (selectie van individuele vermogenstitels) als actief beheer van de totale portefeuille (afwijking van de strategische mix) wordt actief risico aangegaan.

Een belangrijke maatstaf voor het actief risico is de tracking error. Door middel van de tracking error wordt de afwijking van het rendement van een beleggingsportefeuille ten opzichte van een benchmarkportefeuille gemeten. De benchmarkportefeuille dient dus als referentiekader voor de beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten. Een hogere tracking error impliceert een hogere mate van actief risico. De tracking error van de totale portefeuille heeft zich gedurende 2021 tussen 0,2% en 0,3% bewogen (2020: tussen 0,2% en 0,3%), waarmee binnen de hiervoor gestelde limiet van 1,3% (2020: 1,3%) is gebleven. Het actief risico wordt op maandbasis gemonitord en bewaakt. In de solvabiliteitstoets van DNB is rekening gehouden met het actieve risico. Het effect hiervan op het vereist eigen vermogen bedraagt slechts 0,0 procentpunt (2020: 0,0 procentpunt).

Naast de in de solvabiliteitstoets onderkende risico's worden nog het indexeringsrisico en het integriteitsrisico onderscheiden.

Indexeringsrisico

De indexing heeft een voorwaardelijk karakter. Het bestuur van het pensioenfonds stelt jaarlijks de indexing vast met inachtneming van de financiële positie van het pensioenfonds. Indexeringsrisico is het risico dat de indexeringsambitie niet wordt gerealiseerd als gevolg van tegenvallend rendement op de beleggingen, tegenvallende inflatie, daling van de marktrente en demografische ontwikkelingen.

Door middel van de reële dekkingsgraad kan inzicht worden gegeven in de mate waarin in de toekomst toeslagen kunnen worden toegekend. Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De aldus berekende reële dekkingsgraad bedraagt 81,5% (2020: 78,6%).

Integriteitsrisico

Bij het integriteitsrisico gaat het om het risico dat het pensioenfonds niet integer handelt. Dit risico kent een serie subrisico's die in het IRM-beleid is uitgewerkt. Een van deze sub-risico's is het frauderisico. Het frauderisico is in 2021 niet specifiek beschouwd door middel van een risicoanalyse, maar wordt in het SIRA-raamwerk en -proces betrokken. De SIRA wordt tweejaarlijks uitgevoerd; de SIRA is in 2020 voor het laatst uitgevoerd en is voor de tweede helft van 2022 gepland. Als onderdeel van het frauderisico heeft het fonds een set aan beheersmaatregelen vastgesteld die wel ten minste jaarlijks wordt getoetst.

TOELICHTING REKENING VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen in miljoenen euro's)

Baten en lasten pensioenactiviteiten

14 Premies voor risico pensioenfonds

	2021	2020
Werkgeversdeel	134,9	113,5
Werknemersdeel	27,3	31,5
Extra koopsom werkgever	49,0	–
Totaal premie basispensioenregeling	211,2	145,0
Premie nettopensioenregeling	0,1	0,1
Totaal	211,3	145,1

De premie van de basispensioenregeling bedraagt EUR 211,2 miljoen (2020: EUR 145,0 miljoen).

Naar aanleiding van de gemaakte afspraken in verband met de CDC-regeling heeft de werkgever een extra koopsom van EUR 49,0 miljoen betaald om een premiereserve te vormen.

De premie nettopensioenregeling heeft betrekking op de risicoverzekering (het risico van overlijden van de deelnemer vóór de pensioendatum) als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige regeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum. De premie over 2021 bedraagt EUR 62 duizend (2020: EUR 64 duizend).

De feitelijke premie, exclusief de premie voor risico deelnemers (inleg beschikbare-premieregeling), bedraagt EUR 211,3 miljoen (2020: EUR 145,1 miljoen). De kostendeekkende premie volgens artikel 128 lid 1 Pensioenwet, exclusief de premie voor risico deelnemers (inleg beschikbare-premieregeling), bedraagt EUR 275,7 miljoen (2020: EUR 276,5 miljoen). De overeenkomende gedempt kostendeekkende premie volgens artikel 128 lid 2 Pensioenwet bedraagt EUR 156,2 miljoen (2020: EUR 131,8 miljoen).

De kostendekkende premie en de gedempt kostendekkende premie, exclusief de premie voor risico deelnemers (inleg beschikbare-premieregeling), zijn als volgt samengesteld:

	Kosten- dekkende premie	Gedempt kosten- dekkende premie
2021		
Pensioenopbouw (inclusief excassokosten)	211,4	79,7
Toegezegde indexering	–	–
Risicopremies overlijden en invaliditeit	14,4	12,0
Pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	1,7	1,7
Solvabiliteitsopslag	48,2	19,6
Voorwaardelijke toekomstige indexering	–	43,2
Totaal basispensioenregeling	275,7	156,2
Nettopensioenregeling	–	–
Totaal	275,7	156,2
2020		
Pensioenopbouw (inclusief excassokosten)	209,8	68,9
Toegezegde indexering	–	–
Risicopremies overlijden en invaliditeit	14,6	11,6
Pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	1,8	1,8
Solvabiliteitsopslag	50,3	18,1
Voorwaardelijke toekomstige indexering	–	31,4
Totaal basispensioenregeling	276,5	131,8
Nettopensioenregeling	–	–
Totaal	276,5	131,8

De kostendekkende premie wordt berekend op basis van de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo vorig verslagjaar. De afgeleide gemiddelde marktrente voor de kostendekkende premie bedraagt 0,3% (2020: 0,9%).

De gedempte kostendekkende premie wordt berekend op basis van het verwachte reële rendement op de strategische beleggingsportefeuille van 1,8% (2020: 3,0%).

De feitelijke premie wordt jaarlijks getoetst aan de gedempte kostendekkende premie. De feitelijke premie is EUR 55,1 miljoen hoger (2020: EUR 13,3 miljoen hoger) dan de gedempt kostendekkende premie. In de feitelijke premie is opgenomen een eenmalig ontvangen bedrag van EUR 49,0 miljoen ter vorming van de premiereserve.

De feitelijke premie, inclusief de premie voor risico deelnemers van EUR 0,5 miljoen (2020: EUR 0,8 miljoen), bedraagt EUR 211,9 miljoen (2020: EUR 145,9 miljoen). De totale feitelijke premie is EUR 55,1 miljoen (2020: EUR 13,3 miljoen) hoger dan de totale gedempte kostendekkende premie van EUR 156,7 miljoen (2020: EUR 132,6 miljoen). In de feitelijke premie is opgenomen een eenmalig ontvangen bedrag van EUR 49,0 miljoen ter vorming van de premiereserve.

15 Premies voor risico deelnemers

De premies voor risico deelnemers hebben betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige pensioenregeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum.

	2021	2020
Totaal	0,5	0,8

16 Waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen.

	2021	2020
Inkomende waardeoverdrachten	3,4	3,5
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,1	-1,3
Saldo	2,3	2,2

17 Waardeoverdrachten voor risico deelnemers

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen.

	2021	2020
Inkomende waardeoverdrachten	-	-
Uitgaande waardeoverdrachten	-0,4	-0,1
Saldo	-0,4	-0,1

De inkomende waardeoverdrachten over 2021 bedragen nihil (2020: nihil) en de uitgaande waardeoverdrachten bedragen EUR 445 duizend (2020: EUR 94 duizend).

18 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende nominale waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. De pensioenopbouw wordt berekend op basis van de rentetermijnstructuur DNB primo verslagjaar.

	2021	2020
Pensioenopbouw actieve deelnemers	-220,8	-219,5
Toekomstige pensioenuitvoeringskosten	-5,0	-4,9
Totaal	-225,8	-224,4

19 Indexering

Onder indexering is de toegekende indexering (toeslagverlening) per 1 januari van het volgende jaar opgenomen.

	2021	2020
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	1,6	1,3
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	-49,4	-
Saldo (bate)	-47,8	1,3

De pensioenrechten van de deelnemers aan de middelloonregeling zijn per 1 januari 2022 niet verhoogd (1 januari 2021: niet verhoogd). De ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten zijn per 1 januari 2022 verhoogd met 0,96% (1 januari 2021: niet verhoogd).

20 Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur DNB per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

	2021	2020
Totaal	53,0	29,0

De in het verslagjaar aan de voorziening pensioenverplichtingen toegevoegde rente is gebaseerd op een rekenrente van negatief 0,53% (2020: negatief 0,32%).

21 Wijziging rekenrente

De waarde van de pensioenverplichtingen verandert onder invloed van veranderingen in de rekenrente.

	2021	2020
Totaal	796,8	-1.154,9

De afgeleide rekenrente is in 2021 toegenomen van 0,2% tot 0,6% en is in 2020 gedaald van 0,7% tot 0,2%.

22 Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De hieronder opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen en kosten van de verslagperiode.

	2021	2020
Onttrekking pensioenuitkeringen	204,2	189,2
Onttrekking pensioenuitvoeringskosten	4,9	4,5
Totaal	209,1	193,7

23 Pensioenrechten waardeoverdrachten

Hieronder zijn opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot inkomende waardeoverdrachten en de onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot uitgaande waardeoverdrachten.

	2021	2020
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-3,4	-3,6
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	1,1	1,2
Saldo	-2,3	-2,4

24 Wijziging actuariële grondslagen

De actuariële grondslagen zijn de uitgangspunten en veronderstellingen waarop de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is gebaseerd. Onder wijziging actuariële grondslagen is het effect van aanpassing van de bestandsgrondslagen, economische grondslagen en kostengrondslagen op de voorziening opgenomen.

	2021	2020
Rekenrente	-113,8	-
Levensverwachting	-	172,9
Overige actuariële grondslagen	-	8,2
Totaal	-113,8	181,1

Op 12 juni 2019 is het Advies van de Commissie Parameters verschenen, waarin onder meer een aangepaste UFR-methode wordt geadviseerd. De belangrijkste wijziging in de UFR-methode is dat de UFR pas van invloed wordt vanaf looptijd 30 in plaats van looptijd 20. Daarnaast is de berekening van de UFR zelf gebaseerd op de 30-jaars forward rate in plaats van de 20-jaars forward rate. Tot slot groeit de rentecurve in de nieuwe methode langzamer naar de UFR toe. DNB heeft besloten om de nieuwe UFR-parameters over een periode van vier jaar stapsgewijs in te voeren. Op deze manier wordt de impact van de nieuwe UFR gespreid over een langere periode. Door middel van deze stapsgewijze invoering zal de nieuwe UFR volledig van kracht zijn begin 2024. In de periode van 2021 tot 2024 is de rentetermijnstructuur gebaseerd op het gewogen gemiddelde van de rentetermijnstructuur op basis van de huidige en de nieuwe UFR methode, waarbij de gewichten jaarlijks op 1 januari met gelijke stappen aangepast worden. In januari 2021 is begonnen met de stapsgewijze transitie van de oude methode naar de nieuwe methode. In 2021 bedraagt deze weging 75% voor de curve onder de oude methode en 25% voor de curve onder de nieuwe methode.

Het effect van de wijziging van de levensverwachting is als volgt samengesteld:

	2021	2020
Overgang op prognosetafels AG 2020	-	180,7
Wijziging correctiefactoren	-	-7,8
Totaal	-	172,9

Ultimo 2020 is overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuarieel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn eveneens opnieuw vastgesteld.

25 Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Onder overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen zijn opgenomen: actuariële resultaten en mutaties in de pensioenverplichtingen die niet onder een ander hoofd zijn opgenomen.

	2021	2020
Actuariële resultaten, per saldo	0,5	6,3
Totaal	0,5	6,3

26 Pensioenuitkeringen

	2021	2020
Ouderdomspensioen	-165,0	-144,8
Nabestaandenpensioen	-35,3	-34,7
Wezenpensioen	-0,6	-0,7
Arbeidsongeschiktheidspensioen	-3,4	-3,2
Totaal periodieke pensioenuitkeringen	-204,3	-183,4
Totaal afkopen pensioenen	-0,1	-0,3
Totaal	-204,4	-183,7

27 Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers heeft betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige pensioenregeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum.

	2021	2020
Inleg premies	-0,5	-0,8
Waardeoverdrachten, per saldo	0,4	0,1
Beleggingsresultaat	-0,5	-0,1
Totaal	-0,6	-0,8

De inkomende waardeoverdrachten bedragen nihil (2020: nihil) en de uitgaande waardeoverdrachten bedragen EUR 446 duizend (2020: EUR 94 duizend).

28 Herverzekeringen

	2021	2020
Uitkeringen herverzekering	–	–
Mutatie herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen	–	–
Totaal	–	–

29 Pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfondsen

Dit betreft de kosten met betrekking tot de uitvoering van de regelingen ouderdomspensioen, nabestaandenpensioen, wezenpensioen, arbeidsongeschiktheidspensioen en de risicoverzekering als onderdeel van de nettopensioenregeling. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen. De kosten van bestuur en financieel beheer worden toegerekend aan pensioenuitvoering en vermogensbeheer.

	2021	2020
Kosten pensioenuitvoering en bestuursondersteuning	–6,5	–6,3
Overige kosten	–1,4	–1,3
Totaal vóór toerekening aan vermogensbeheer	–7,9	–7,6
Toegerekend aan vermogensbeheer	1,3	1,3
Totaal	–6,6	–6,3

Een deel van de kosten van bestuur en financieel beheer kan direct worden toegerekend aan pensioenuitvoering of vermogensbeheer. De kosten die niet direct toerekenbaar zijn, worden in de verhouding 60:40 (2020: 60:40) verdeeld over pensioenuitvoering en vermogensbeheer.

30 Pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers

Dit betreft de kosten met betrekking tot de uitvoering van de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige pensioenregeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen.

	2021	2020
Totaal	–	–

De kosten over het verslagjaar bedragen EUR 35 duizend (2020: EUR 36 duizend).

Baten en lasten beleggingsactiviteiten

31 Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds

De beleggingsopbrengsten kunnen als volgt worden weergegeven:

	Direct	Prijs- verandering	Valuta- verandering	Totaal
2021				
Vastgoed	0,1	188,1	48,0	236,2
Aandelen	–	927,4	214,3	1.141,7
Vastrentende waarden	–	–10,0	18,4	8,4
Rentederivaten	–	–43,3	–	–43,3
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	0,1	1.062,2	280,7	1.343,0
Valutaderivaten			–251,1	–251,1
Totaal vóór kosten	0,1	1.062,2	29,6	1.091,9
Kosten van vermogensbeheer				–10,3
Totaal				1.081,6
2020				
Vastgoed	0,7	–26,7	–26,4	–52,4
Aandelen	–	453,4	–266,6	186,8
Vastrentende waarden	–	202,0	–142,3	59,7
Rentederivaten	1,6	63,0	–	64,6
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	2,3	691,7	–435,3	258,7
Valutaderivaten			301,2	301,2
Totaal vóór kosten	2,3	691,7	–134,1	559,9
Kosten van vermogensbeheer				–10,2
Totaal				549,7

De directe beleggingsopbrengsten betreffen rente en door beleggingsfondsen uitgekeerd dividend.

De indirecte beleggingsopbrengsten betreffen waardeveranderingen inclusief valutakoersverschillen en zijn hiervoor verbijzonderd naar prijsveranderingen en valutaveranderingen.

De hiervoor weergegeven kosten van vermogensbeheer betreffen de rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten. De kosten die ten laste van beleggingsfondsen komen zijn hierin niet begrepen, maar zijn onderdeel van de waardeveranderingen. De ten laste van de beleggingsfondsen komende kosten kunnen worden onderscheiden in kosten van vermogensbeheer (vergoeding beheer beleggingen, bewaarloon en overige kosten) en transactiekosten. In de waardeveranderingen van derivaten (rentederivaten en valutaderivaten) zijn eveneens transactiekosten begrepen.

De kosten van vermogensbeheer die direct ten laste van het pensioenfonds komen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	2021	2020
Beheer beleggingen	-4,5	-4,4
Advies	-4,4	-4,4
Overig	-0,1	-0,1
Totaal vóór toerekening kosten bestuur en financieel beheer	-9,0	-8,9
Toegerekende kosten bestuur en financieel beheer	-1,3	-1,3
Totaal	-10,3	-10,2

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten fondsen	Toe- en uittreed- vergoeding
2021			
Vastgoed	11,6	0,8	0,2
Aandelen	17,7	5,7	0,5
Vastrentende waarden	7,7	6,0	0,7
Totaal beleggingsfondsen	37,0	12,5	1,4
Rentederivaten	-	-	-
Valutaderivaten	-	0,5	0,5
Totaal	37,0	13,0	1,9
2020			
Vastgoed	7,4	1,8	0,3
Aandelen	16,3	5,3	0,6
Vastrentende waarden	10,3	17,0	2,2
Totaal beleggingsfondsen	34,0	24,1	3,1
Rentederivaten	-	-	-
Valutaderivaten	-	0,3	-
Totaal	34,0	24,4	3,1

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen slechts door middel van schattingen worden vastgesteld. Dit geldt vooral voor de onderliggende transactiekosten van beleggingsfondsen. Indien de transactiekosten met betrekking tot beleggingsfondsen worden geïnterpreteerd als de aan deze beleggingsfondsen betaalde toe- en uittreedvergoedingen, kunnen deze zonder gebruikmaking van schattingen worden bepaald.

32 Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten voor risico pensioenfonds

	2021	2020
Resultaat deelnemingen	-1,0	0,3
Opslag termijnbetaling	3,0	4,5
Totaal overige baten	2,0	4,8
Rente banktegoeden in rekening-courant	-	-
Resultaat op vermogensbeheerkosten beleggingen voor risico deelnemers	-	-
Totaal	2,0	4,8

Het resultaat op vermogensbeheerkosten voor risico deelnemers bedraagt nihil (2020: nihil) en betreft het verschil tussen de aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten van EUR 8 duizend (2020: EUR 6 duizend) en de door het pensioenfonds aan de beleggingsfondsen berekende kosten van EUR 8 duizend (2020: EUR 6 duizend).

33 Beleggingsresultaat voor risico deelnemers

Het beleggingsresultaat bedraagt EUR 516 duizend (2020: EUR 140 duizend).

	Direct	Waarde- verandering	Totaal
2021			
Vastgoed	-	97	97
Aandelen	-	429	429
Vastrentende waarden	-	-10	-10
Totaal	-	516	516
2020			
Vastgoed	-	-33	-33
Aandelen	-	104	104
Vastrentende waarden	-	69	69
Totaal	-	140	140

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, onderdeel van de waardeveranderingen, kunnen als volgt worden gespecificeerd (in duizenden euro's):

	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten fondsen	Toe- en uittreed- vergoeding
2021			
Vastgoed	–	1	–
Aandelen	5	2	–
Vastrentende waarden	2	2	1
Totaal	7	5	1
2020			
Vastgoed	1	2	–
Aandelen	7	2	1
Vastrentende waarden	7	10	1
Totaal	15	14	2

Actuariële analyse van het resultaat

Het resultaat kan als volgt worden geanalyseerd naar technische winst- en verliesbronnen:

	2021	2020
Resultaat op beleggingen en verplichtingen	1.933,3	–571,4
Resultaat op premies	–16,6	–81,7
Resultaat op waardeoverdrachten	–	–0,2
Resultaat op pensioenuitkeringen	–0,2	5,5
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	0,4	0,6
Wijziging actuariële grondslagen	–113,8	181,1
Actuariële resultaten	0,5	6,3
Actuariële resultaten nettopensioenregeling	–	–
Resultaat op indexering	–47,8	1,3
Overige resultaten	–	–
Resultaat voor risico pensioenfonds	1.755,8	–458,5
Resultaat voor risico deelnemers	–	–
Totaal	1.755,8	–458,5

Resultaat op beleggingen en verplichtingen

	2021	2020
Resultaat beleggingen voor risico pensioenfondsen		
exclusief vastrentende waarden en interest rate swaps	1.138,0	287,9
Resultaat vastrentende waarden exclusief valutaresultaat	-11,1	202,0
Resultaat interest rate swaps	-43,3	64,6
Totaal resultaat beleggingsactiviteiten	1.083,6	554,5
Resultaat op vermogensbeheerkosten beleggingen voor risico deelnemers	-	-
Totaal resultaat beleggingen voor risico pensioenfondsen	1.083,6	554,5
Benodigde rente voorziening pensioenverplichtingen	53,0	29,0
Wijziging rekenrente voorziening pensioenverplichtingen	796,8	-1.154,9
Totaal	1.933,4	-571,4

Het resultaat op beleggingen en verplichtingen is gelijk aan het resultaat beleggingsactiviteiten verminderd met de technisch benodigde interest. Het rendement op de totale beleggingsportefeuille over 2021 bedraagt 10,7% tegen 5,8% over 2020. De rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen is in 2021 gebaseerd op een rekenrente van negatief 0,53% (2020: negatief 0,32%). Dit is de éénjaarsrente volgens de rentetermijnstructuur primo verslagjaar. De afgeleide rekenrente is in 2021 toegenomen van 0,2% tot 0,6% en is in 2020 gedaald van 0,7% tot 0,2%.

Resultaat op premies

	2021	2020
Premies	211,3	145,1
Beschikbaar voor administratiekosten	-3,8	-4,4
Beschikbaar voor excassokosten	-3,3	-2,9
Beschikbaar voor pensioenopbouw	204,2	137,8
Pensioenopbouw actieve deelnemers	-220,8	-219,5
Totaal	-16,6	-81,7

Resultaat op waardeoverdrachten

	2021	2020
Inkomende waardeoverdrachten	3,4	3,5
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-3,4	-3,6
Resultaat op inkomende waardeoverdrachten	-	-0,1
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,1	-1,3
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	1,1	1,2
Resultaat op uitgaande waardeoverdrachten	-	-0,1
Totaal	-	-0,2

Resultaat op pensioenuitkeringen

	2021	2020
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen	204,2	189,2
Werkelijke pensioenuitkeringen	-204,4	-183,7
Beschikbaar uit herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen	-	-
Werkelijke uitkeringen herverzekering	-	-
Totaal	-0,2	5,5

Resultaat op pensioenuitvoeringskosten

	2021	2020
Kostenopslag in premies jaar (administratiekosten en excassokosten)	7,1	7,3
Toevoeging voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	-5,0	-4,9
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	4,9	4,5
Totaal beschikbaar voor pensioenuitvoeringskosten	7,0	6,9
Werkelijke pensioenuitvoeringskosten	-6,6	-6,3
Totaal	0,4	0,6

Wijziging actuariële grondslagen

	2021	2020
Wijziging rekenrente	-113,8	-
Overgang op prognosetafels AG 2020	-	180,7
Wijziging correctiefactoren	-	-7,8
Totaal levensverwachting	-113,8	172,9
Overige actuariële grondslagen	-	8,2
Totaal	-113,8	181,1

Onder wijziging rekenrente is de impact van de aangepaste UFR methode gebruikt.

Ultimo 2020 is overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuarieel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn eveneens opnieuw vastgesteld.

Actuariële resultaten

	2021	2020
Sterfte	7,5	6,4
Arbeidsongeschiktheid	-8,9	-1,8
Flexibele keuzemogelijkheden	2,5	-1,9
Overig	-0,6	3,6
Totaal	0,5	6,3

Op sterfte is een winst geboekt van EUR 7,5 miljoen (2020: winst EUR 6,4 miljoen), bestaande uit een verlies op het kortlevenrisico van EUR 0,7 miljoen (2020: verlies EUR 0,6 miljoen) en een winst op het langlevenrisico van EUR 8,2 miljoen (2020: winst EUR 7,0 miljoen).

Resultaat op indexering

	2021	2020
Beschikbaar uit premies	-	-
Toegekende indexering	-47,8	1,3
Totaal	-47,8	1,3

De indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers en de indexering van de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten worden gefinancierd uit de reserves. Zij vinden hun oorsprong in het overrendement (resultaat op beleggingen en verplichtingen).

Overig resultaat

	2021	2020
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers	–	–
Resultaat op vermogensbeheerkosten voor risico deelnemers	–	–
Totaal	–	–

Het resultaat op pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers bedraagt nihil en betreft het verschil tussen de kostenopslag in de premies van EUR 35 duizend (2020: EUR 36 duizend) en de werkelijke kosten van EUR 35 duizend (2020: EUR 36 duizend).

Het resultaat op vermogensbeheerkosten voor risico deelnemers bedraagt nihil en betreft het verschil tussen de aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten van EUR 8 duizend (2020: EUR 6 duizend) en de door het pensioenfonds aan de beleggingsfondsen berekende kosten van EUR 8 duizend (2020: EUR 6 duizend).

Resultaat voor risico deelnemers

	2021	2020
Premies	0,5	0,8
Waardeoverdrachten, per saldo	–0,4	–0,1
Pensioenuitvoeringskosten	–	–
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen	–0,6	–0,8
Beleggingsresultaat	0,5	0,1
Totaal	–	–

De inkomende waardeoverdrachten bedragen nihil (2020: nihil) en de uitgaande waardeoverdrachten bedragen EUR 446 duizend (2020: EUR 94 duizend). De kosten van pensioenuitvoering bedragen EUR 35 duizend (2020: EUR 36 duizend). Het resultaat voor risico deelnemers bedraagt voor het pensioenfonds nihil.

Overige informatie

Verbonden partijen

De volgende rechtspersonen en natuurlijke personen worden aangemerkt als verbonden partijen:

- de aangesloten onderneming KLM N.V. (werkgever);
- de bestuursleden van het pensioenfonds en hun nauwe verwanten;
- de leden van de raad van toezicht van het pensioenfonds en hun nauwe verwanten;
- de onafhankelijke, externe voorzitter van het pensioenfonds;
- de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group bestaande uit Blue Sky Group Holding B.V., BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V.;
- de directieleden van de vier Blue Sky Group-vennootschappen en hun nauwe verwanten.

Tussen het pensioenfonds en de werkgever is een uitvoeringsovereenkomst inzake de financiering en de uitvoering van de pensioenregeling gesloten. Een samenvatting van de uitvoeringsovereenkomst is opgenomen in de paragraaf Financiering en premie van de algemene toelichting op pagina 76.

Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan bestuursleden en heeft ook anderszins geen vorderingen op bestuursleden. Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de paragraaf Bezoldiging bestuurders hierna.

Het beheer van het pensioenfonds (pensioenuitvoering, bestuursondersteuning en vermogensbeheer) is ondergebracht bij Blue Sky Group. Het pensioenfonds bezit gezamenlijk met Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM en Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel alle aandelen in Blue Sky Group Holding B.V. (elk eenderde deel). De dienstverlening aan de aandeelhouders maakt ongeveer 73% (2020: ongeveer 83%) uit van de omzet (geconsolideerd) van Blue Sky Group. De overeenkomsten van dienstverlening zijn afgesloten op basis van marktconforme tarieven.

Er zijn geen transacties van betekenis met verbonden partijen die niet onder normale marktvoorwaarden zijn aangegaan.

Medewerkers

Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst.

Bezoldiging bestuurders

De bezoldiging van de leden van het bestuur (inclusief de voorzitter) bedraagt totaal EUR 288 duizend (2020: EUR 249 duizend).

Honorarium accountant

De aan het verslagjaar toegerekende accountantsshonoraria zoals bedoeld in artikel 382a Titel 9, Boek 2 BW bedragen totaal EUR 81 duizend (2020: EUR 74 duizend).

	2021	2020
Controle jaarrekening en jaarstaten DNB	81	74
Fiscaal advieswerk	–	–
Overig advieswerk	–	–
Totaal	81	74

Belastingen

Het pensioenfonds is op grond van de aard van de activiteiten vrijgesteld van belastingheffing voor de vennootschapsbelasting.

Toezi chthouder

Evenals voorgaande jaren is geen sprake van door DNB genomen corrigerende maatregelen ingevolge artikel 96 Pensioenwet.

Gebeurtenissen na balansdatum

Stapsgewijze invoering van de aangepaste UFR

De technische voorzieningen zijn vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur van De Nederlandsche Bank per 31 december 2020 en de factoren zoals genoemd in de grondslagen bij de jaarrekening. De Nederlandsche Bank heeft aangekondigd dat de rentetermijnstructuur de komende jaren in vier stappen wordt gewijzigd; de door de Commissie Parameters in 2019 geadviseerde nieuwe Ultimate Forward Rate (UFR) methode wordt vanaf 1 januari 2021 in vier gelijke jaarlijkse stappen ingevoerd.

In de onderstaande tabel wordt de impact van de wijziging op de financiële positie van het Pensioenfonds getoond als per 31 december 2021 reeds rekening was gehouden met de rentetermijnstructuur op basis van de methodiek vanaf 1 januari 2022 (de tweede stap). Tevens wordt de impact op de financiële positie getoond, indien de nieuwe methodiek op 31 december 2021 reeds in zijn geheel zou zijn geïntroduceerd.

	Rentetermijnstructuur 31 december 2021		
	UFR einde 2021	UFR primo 2022	UFR primo 2024
Financiële positie 31 december 2021			
Vermogen	11.311,8	11.311,8	11.311,8
Technische Voorzieningen	9.191,0	9.255,2	9.390,8
Eigen vermogen	2.120,8	2.056,6	1.921,0
Actuele nominale dekkingsgraad	123,1%	122,2%	120,5%

Oekraïne-crisis

Naar aanleiding van de huidige situatie in Rusland/Oekraïne heeft BSG Asset Management B.V. ons geadviseerd om alle Russische beleggingen te verkopen. Wij hebben het besluit genomen om niet langer te investeren in Rusland en Belarus en op een verstandige en beheerste manier afscheid te nemen van de huidige posities.

De directe impact op de beleggingsportefeuille is relatief beperkt, want wij beleggen op dit moment slechts een paar tiende procent van de totale beleggingsportefeuille in Rusland. De exposure in het belegd vermogen Rusland/Oekraïne bedraagt per 31 december 2021 Euro 57.277.130 (0,51%) en per 1 maart 2022 Euro 19.027.270 (0,18%).

Aanvullend blijven wij voldoen aan de sanctiewetgeving. Dit betekent o.a. dat wij de bestanden met deelnemers van onze pensioenfondsklanten periodiek screenen. Mochten er hits zijn naar aanleiding van deze screening, dan wordt daar conform wet- en regelgeving opvolging aan gegeven.

Amstelveen, 20 mei 2022

Het bestuur van de Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM

OVERIGE GEGEVENS

Bestemming van het resultaat

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de wijze waarop het resultaat moet worden verdeeld. Het resultaat wordt jaarlijks geheel ten gunste dan wel ten laste van de reserves gebracht.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM te Amsterdam is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2021.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op EUR 80 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven EUR 4 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn, als geheel gezien, toereikende technische voorzieningen vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum hoger dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen.

De vermogenspositie is naar mijn mening voldoende.

Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen beperkt zijn.

Voor de volledigheid merk ik op dat, als op balansdatum in de rentetermijnstructuur rekening zou worden gehouden met de UFR-methodiek zoals deze door DNB in 2022 wordt toegepast, mijn oordeel over de vermogenspositie niet zou wijzigen.

In het kader van dit oordeel wijs ik op de ontwikkelingen na balansdatum als gevolg van de Oekraïne crisis, zoals die door het pensioenfonds in het jaarverslag zijn toegelicht.

Amstelveen, 20 mei 2022

drs. H. Zaghdoudi AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2021

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM per 31 december 2021 en van het saldo van baten en lasten over 2021, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2021 van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM ('de Stichting' of 'het fonds') te Amstelveen gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2021;
2. de rekening van baten en lasten over 2021;
3. het kasstroomoverzicht over 2021; en
4. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van continuïteit, fraude en niet naleven van wet- en regelgeving en de kernpunten van onze controle moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Controleaanpak

Samenvatting

MATERIALITEIT

- Materialiteit van EUR 80 miljoen
- 0,8% van het pensioenvermogen

CONTINUÏTEIT, FRAUDE & NOCLAR

- Continuïteit: geen significante continuïteitsrisico's geïdentificeerd
- Fraude en niet naleven van wet- en regelgeving (Noclar): risico op het doorbreken van interne beheersing door het bestuur

KERNPUNTEN

- Waardering van beleggingen voor risico pensioenfonds
- Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

OORDEEL

- Goedkeurend

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 80 miljoen (2020: EUR 75 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen (pensioenverplichting plus stichtingskapitaal en reserves exclusief bestemmingsreserves) per 31 december 2021 (0,8%). Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de (beleids)dekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het bestuur en de raad van toezicht afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven EUR 4,0 miljoen rapporteren aan het bestuur en de raad van toezicht, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

De Stichting heeft het beheer van de beleggingen uitbesteed aan BSG Asset Management B.V en BSG Fund Management B.V. De pensioenadministratie is uitbesteed aan BSG Pension Management B.V. De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door BSG Asset Management B.V en BSG Fund Management B.V. en informatie over de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen, pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door BSG Pension Management B.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de Stichting. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang, zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor de Stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van BSG Asset Management B.V., BSG Fund Management B.V. en BSG Pension Management B.V., zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde (Standaard 3402 type II-) rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen en het bespreken van de beheersomgeving bij de dienstverlener met vertegenwoordigers van het fonds en van de dienstverlener. Op basis daarvan evalueren en bespreken wij met de andere onafhankelijke accountant, de in de Standaard 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, de verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2021 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan BSG Asset Management B.V., BSG Fund Management B.V. en BSG Pension Management B.V.

Wij hebben eigen gegevensgerichte analyses ten aanzien van premiebijdragen en pensioenuitkeringen uitgevoerd waarbij wij de uitkomsten hebben getoetst op basis van verwachtingen die wij zelf hiervoor hebben ontwikkeld. Wij hebben door middel van deelwaarnemingen beleggingen, beleggingsstromen, mutaties in de pensioenadministratie, premiebijdragen en pensioenuitkeringen aan de hand van brondocumentatie bij de dienstverlener onderzocht.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, (mutaties in) deelnemergegevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen verkregen.

Controleaanpak continuïteit – geen significante continuïteitsrisico's geïdentificeerd

Zoals toegelicht op pagina 101 van de jaarrekening, heeft het bestuur in juni 2015 een herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank. In het herstelplan heeft het bestuur uitgewerkt hoe het de beleidsdekkingsgraad van de Stichting binnen de wettelijk gestelde termijnen weer op het vereiste niveau wil brengen. Indien de Stichting alle beschikbare sturingsmiddelen heeft ingezet en de beleidsdekkingsgraad van de Stichting desondanks naar verwachting niet binnen de gestelde termijn voldoet aan het vereiste niveau, zal de Stichting de pensioenaanspraken en pensioenrechten moeten korten. Hierdoor wordt de continuïteit van de Stichting te allen tijde gewaarborgd.

Onze procedures omvatten onder andere:

- overwegen of de continuïteitsrisicoanalyse door het bestuur alle relevante informatie bevat waarvan wij als gevolg van de controle kennis hebben;
- overwegen of actuariële ontwikkelingen (inclusief de voorzienbare trend in overlevingskansen) en de ontwikkelingen op de financiële markten (inclusief ontwikkeling in de rentetermijnstructuur) aanleiding geven tot significante continuïteitsrisico's;
- analyse van de ontwikkeling van de financiële positie van de Stichting gedurende het boekjaar ten opzichte van wettelijke solvabiliteitseisen en ten opzichte van voorgaand boekjaar op indicatoren die kunnen duiden op significante continuïteitsrisico's en het evalueren van de toelichting in de jaarrekening hieromtrent;
- het kennisnemen van het herstelplan dat is ingediend bij De Nederlandsche Bank en evalueren of het herstelplan alle relevante elementen bevat en consistent is met onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole;
- het kennisnemen van de toelichting ten aanzien van de realisatie van het herstelplan zoals opgenomen op pagina 101 van de jaarrekening en vaststellen dat de toelichting adequaat is.

De resultaten van onze procedures hebben geen aanleiding gegeven om additionele controlewerkzaamheden op de continuïteitsbeoordeling uit te voeren.

Controleaanpak ten aanzien van risico's op fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving

In hoofdstuk 7 van het bestuursverslag beschrijft het bestuur de procedures ten aanzien van de risico's op fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving.

In het kader van onze controle hebben wij inzicht verkregen in de Stichting en de bedrijfsomgeving, hebben wij de opzet en de implementatie beoordeeld en, waar van toepassing, de effectieve werking getoetst van het risicomanagement van de Stichting met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving. Dit betreft tevens de interne beheersmaatregelen die aanwezig zijn bij de externe dienstverleners van de Stichting (zie paragraaf 'Reikwijdte van de controle').

Onze werkzaamheden omvatten onder andere het evalueren van de gedragscode, de klokkenluidersregeling, het incidentenregister en de procedures van de Stichting om aanwijzingen van mogelijke fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving te onderzoeken. Bovendien hebben wij inlichtingen ter zake ingewonnen bij het bestuur en de raad van toezicht. Wij hebben onder meer de volgende controlewerkzaamheden uitgevoerd:

- evaluatie van nevenfuncties van bestuursleden, met speciale aandacht voor procedures en governance met betrekking tot mogelijke belangenconflicten.
- evaluatie van correspondentie met regelgevende en toezichthoudende instanties (inclusief DNB en AFM).
- evalueren van onderzoeksrapporten inzake aanwijzingen over mogelijke fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving.

Daarnaast hebben wij werkzaamheden uitgevoerd om inzicht te verkrijgen in de wet- en regelgeving die op de Stichting van toepassing is en hebben de volgende rechtsgebieden geïdentificeerd die de meest waarschijnlijke oorzaak zouden kunnen zijn voor een materieel effect op de jaarrekening:

- Pensioenwet;
- Besluit Financieel toetsingskader pensioenfondsen (Bftp);
- Algemene verordening gegevensbescherming (AVG);
- Sanctiewetgeving.

Wij hebben de risicofactoren voor fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving geëvalueerd om na te gaan of deze factoren duiden op een risico op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening.

Wij beoordelen het veronderstelde frauderisico met betrekking tot de opbrengstverantwoording als niet relevant gezien de aard van de opbrengsten en aangezien de mogelijkheden tot het materieel beïnvloeden van de opbrengstverantwoording beperkt zijn.

In overeenstemming met het bovenstaande en met de controlestandaarden hebben wij het volgende risico geïdentificeerd ten aanzien van fraude dat relevant is voor onze controle, inclusief de relevante veronderstelde risico's vastgelegd in de controlestandaarden, en hebben hierop als volgt ingespeeld:

- *Doorbreken van interne beheersing door het bestuur (een verondersteld risico)*

Risico:

Het bestuur is in een unieke positie om fraude te plegen door de mogelijkheid het proces van financiële verslaggeving en resultaten te manipuleren door middel van het doorbreken van de interne beheersing die anderszins effectief lijken te werken, zoals schattingen gerelateerd aan de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen.

Controleaanpak:

- We hebben de opzet en de implementatie geëvalueerd en, waar passend geacht, de werking getoetst van de interne beheersingsmaatregelen die het frauderisico dienen te mitigeren, inclusief de interne beheersingsmaatregelen die aanwezig zijn bij de dienstverleners waaraan de Stichting bedrijfsprocessen heeft uitbesteed.
- Wij hebben een analyse uitgevoerd om te identificeren of er sprake is van (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico. De uitkomst van deze evaluatie is dat wij geen (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico hebben geïdentificeerd.
- Wij hebben significante schattingen alsook oordeelsvormingen en veronderstellingen van het bestuur met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen geëvalueerd. Voor een omschrijving van onze werkzaamheden hieromtrent verwijzen wij naar de kernpunten met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van beleggingen.
- We hebben elementen van onvoorspelbaarheid in onze controleaanpak opgenomen, zoals het screenen van boekingen van een specifieke gebruikersgroep om eventuele bijzonderheden te identificeren en daar specifiek opvolging aan te geven.

Onze procedures om in te spelen op geïdentificeerde risico's op fraude hebben niet geleid tot een kernpunt van de controle.

Wij hebben onze risico-inschatting en controleaanpak en resultaten gecommuniceerd aan het bestuur en aan de raad van toezicht.

Onze controlewerkzaamheden leidden niet tot aanwijzingen en/of andere redelijke vermoedens van fraude en niet-nakomen van wet- en regelgeving die van materieel belang zijn voor onze controle.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het belangrijkst waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij aan het bestuur en de raad van toezicht gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken. In onze controle en bij de bepaling en evaluatie van onze kernpunten hebben wij rekening gehouden met de potentiële effecten van COVID-19 op de Stichting en de jaarrekening. Dit heeft niet geleid tot een aanpassing of uitbreiding van onze kernpunten.

Waardering van beleggingen voor risico pensioenfonds**Omschrijving**

De beleggingen voor risico pensioenfonds (hierna: 'de beleggingen') vormen een significante post op de balans van de Stichting. De beleggingen van de Stichting bedragen circa 99,9% van het balanstotaal. Alle beleggingen dienen conform de Pensioenwet te worden gewaardeerd op reële waarde (marktwaaarde). Uit de paragraaf 'Overige informatie beleggingen' bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 8,8 miljard (77%) van de beleggingen van de Stichting de waardering is gebaseerd op marktnoteringen, dat voor negatief EUR 0.2 miljard (-/- 2%) van de beleggingen van de Stichting de waardering is gebaseerd op afgeleide marktnoteringen, en dat voor EUR 2,8 miljard (25%) van de beleggingen van de Stichting de waardering is gebaseerd op waarderingsmodellen en technieken. Het bepalen van de marktwaaarde voor deze laatste beleggingscategorie is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het stichtingskapitaal en reserves en de (beleids)dekkingsgraad vormde de waardering van de beleggingen een kernpunt van onze controle.

In de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva' geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In de paragraaf 'Overige informatie beleggingen' zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor de waardering van deze beleggingscategorie uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Wij maken gebruik van de beheersmaatregelen die zijn ingericht bij de vermogensbeheerder en die onderdeel zijn van de Standaard 3402 type II-rapportage (waarbij een goedkeurend assurancerapport van de accountant is afgegeven). Deze relevante beheersmaatregelen zijn gericht op de aanstelling van fonds-managers enerzijds en de betrouwbare aanlevering en toereikende evaluatie van periodieke performance-cijfers anderzijds. Daarnaast hebben wij de aansluiting vastgesteld tussen de financiële administratie en actuele financiële rapportages van fondsmanagers, indien nodig gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum. Vervolgens hebben wij de waardering van beleggingen gebaseerd op afgeleide marktnoteringen, netto contante waardeberekeningen en andere geschikte waarderingsmodellen onderzocht.

De waardering van participaties in Blue Sky beleggingspools, waarvan de onderliggende beleggingen deels een directe marktnotering hebben en deels worden gewaardeerd op basis van taxaties, hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant, gecontroleerde jaarrekeningen van de Blue Sky beleggingspools. Wij hebben hierbij onder meer aandacht besteed aan consistentie met de waarderingsgrondslagen van de Stichting ten opzichte van die van de beleggingspools alsmede de strekking van de verklaring van de andere onafhankelijke accountant. Bovendien hebben wij ook de monitoring van de Stichting op recente financiële informatie van de beleggingen na balansdatum in onze werkzaamheden betrokken.

Ten aanzien van participaties in Blue Sky beleggingspools waarvoor geen door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekeningen beschikbaar zijn, hebben wij de onderliggende beleggingen van de Blue Sky beleggingspools getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant, gecontroleerde jaarrekeningen van de door de pool aangehouden beleggingen in de beleggingspools. Dit betreffen beleggingen waarvan de waardering is gebaseerd op waarderingsmodellen en -technieken.

Tot aan de datum van onze controleverklaring hebben wij voor EUR 402,6 miljoen (3,4%) van de niet-beursgenoteerde beleggingscategorieën de waardering niet kunnen toetsen aan door een accountant gecontroleerde jaarrekeningen voorzien van een goedkeurende controleverklaring. Wanneer niet tijdig een jaarrekening met een goedkeurende controleverklaring beschikbaar is, hebben wij de betrouwbaarheid van de waarderingen zoals door de fondsmanagers afgegeven, vastgesteld door de inschattingen van deze fondsmanagers uit voorgaande jaren te toetsen aan de hand van de later in het jaar beschikbaar gekomen, gecontroleerde jaarrekeningen. In aanvulling hierop hebben we diverse gesprekken gevoerd met betrokken frontoffice-medewerkers van de vermogensbeheerder, waarbij wij gebeurtenissen na balansdatum, mogelijke risico's en andere relevante aspecten die van invloed zijn op de waardering van deze fondsen hebben besproken en getoetst aan brondocumentatie.

De waardering van derivaten gebaseerd op afgeleide marktnoteringen hebben wij onderzocht met gebruik-making van een eigen waarderingsspecialist. Wij hebben ook de monitoring van de uitvoeringsorganisatie op recente financiële informatie verkregen na balansdatum over de waarde van beleggingen op balansdatum betrokken. Onze waarderingsspecialist heeft de gehanteerde waarderingen vergeleken met zelfstandig bepaalde waarderingen op basis van zelfstandig verkregen in de markt waarneembare prijzen.

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen.

Wij vinden dat de waardering van de beleggingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de beleggingen is toereikend.

Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

Omschrijving

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (hierna: 'de voorziening pensioenverplichtingen') is een significante post op de balans van de Stichting, die wordt gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). De waardering van de voorziening pensioenverplichtingen komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt met gebruikmaking van de rentetermijnstructuur ultimo boekjaar, zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming door het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariel deskundigen. Gezien de complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de voorziening pensioenverplichtingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad, vormt de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen een kernpunt van onze controle.

Het bestuur heeft in de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva' de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de voorziening pensioenverplichtingen opgenomen. Uit deze toelichting blijkt dat schattingswijzigingen hebben plaatsgevonden. In de paragraaf 'Risicobeheer' is de gevoeligheid van de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor schattingen uiteengezet.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerend actuaris die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerend actuaris over de te volgen aanpak, de attentiepunten en de uitkomsten.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerend actuaris. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de overige gegevens en de werkzaamheden van de certificerend actuaris geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het saldo van baten en lasten in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van een eigen actuaris. Tevens hebben wij de waarderingsgrondslagen en de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen in de jaarrekening geëvalueerd.

Onze observatie

Wij vinden dat de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de voorziening pensioenverplichtingen is toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben een mindere diepgang dan onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder de informatie die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Benoeming

De Stichting is gedurende 2021 een Organisatie van Openbaar Belang geworden. Wij zijn door het Bestuur vóór 2021 voor het eerst benoemd als accountant van de Stichting en zijn sindsdien de externe accountant.

Geen verboden diensten

Wij hebben geen verboden diensten als bedoeld in artikel 5, lid 1 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van Organisaties van Openbaar Belang geleverd.

Verleende diensten

Wij hebben in de periode waarover onze wettelijke controle van de jaarrekening betrekking heeft, naast deze controle, de volgende diensten geleverd aan de Stichting en haar dochtermaatschappijen:

- andere controle- en assuranceopdrachten.

Deze werkzaamheden omvatten tevens de werkzaamheden uitgevoerd door de onafhankelijke accountant van Blue Sky Group Holding B.V.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude. Daarbij is het bestuur, onder toezicht van de raad van toezicht, verantwoordelijk voor het voorkomen en ontdekken van fraude

en de niet naleving van wet- en regelgeving en het nemen van maatregelen om de gevolgen, voor zover mogelijk, ongedaan te maken en herhaling te voorkomen.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van de genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen, of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de Stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze doelstelling is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een verdere beschrijving van onze verantwoordelijkheden ten aanzien van een jaarrekening-controle is te vinden op de website van de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) op: http://www.nba.nl/NL_oob_01. Deze beschrijving is onderdeel van onze controleverklaring.

Utrecht, 30 mei 2022

KPMG Accountants N.V.

A.J.H. Reijns RA

20

bijlagen

20

PERSONALIA

(stand per 20 mei 2022)

Bestuur

Onafhankelijk voorzitter

P.A.M. (Paul) Loven

Benoemd door de werknemers

H. (Henk) Bosscher,

drs. L.C.M. (Leon) Leisink,

drs. E. (Erik) Zwart

Benoemd door de KLM

mr. P.J.M. (Paul) Jansen (vicevoorzitter),

K. (Kirsten) Pronk BEc,

drs. M.P.A. (Maarten) Stienen

C. (Charlotte) Orlebeke

Benoemd door de pensioengerechtigden

mr. M. (Marianne) Meijer-Zaalberg,

mr. drs. H.W. (Hans) de Roos (vicevoorzitter)

Niet-paritaire bestuursleden

drs. L.J. (Jeroen) van der Put,

drs. C. (Carola) Steenmeijer

Secretaris

mr. J.M. (Jacqueline) Quik (tot 1 maart 2022)

C.M. (Kitty) Vriend (ad interim)

Compliance officer

mr. B. (Bianca) van Tilburg en

mr. T. (Tamara) Vlamings (tot 1 maart 2022),

HVG Law LLP

Privacy officer

mr. G. (Grace) Somaroo

Adviserend actuaaris

A. (Angelique) Plekker AAG

Sleutelfunctiehouders

Actuariële sleutelfunctiehouder

drs. H. (Hamadi) Zaghdoudi AAG

Sleutelfunctiehouder audit

K. (Kirsten) Pronk BEc

Sleutelfunctiehouder risicobeheer

drs. C. (Carola) Steenmeijer

Verantwoordingsorgaan

Benoemd door de werknemers

N. (Nico) van der Plas,

drs. A.N. (Asha) Mees,

N. (Nicole) van Unen,

W. (Walter) van der Vlies,

B. (Bob) van der Wal,

P-H (Piet-Hein) van Walderveen

Benoemd door KLM

M.J. (Mark) Besseling RA,

drs. E.P.R. (Eric) Wittgen

Benoemd door de pensioengerechtigden

drs. ing. J. (Jan) Schaatsbergen (voorzitter),

H. (Herman) Nota,

F.H. (Frans) Reder,

W.J.T. (Wim) Stijnman

Raad van toezicht

mr. R.S. (Robert) Croll,

drs. J.F.M. (Anneke) van der Meer (voorzitter),

drs. J.J.M. (Jan) Nijland RA

Accountant

KPMG Accountants N.V.

Actuaris

Willis Towers Watson Netherlands B.V.

Uitvoeringsorganisatie

Blue Sky Group, Amstelveen (Blue Sky Group Holding B.V.,

Blue Sky Group Asset Management B.V.,

Blue Sky Group Fund Management B.V.,

Blue Sky Group Pension Management B.V.)

FUNCTIES EN NEVENFUNCTIES BESTUUR EN RAAD VAN TOEZICHT

Bestuur per mei 2022

P.A.M. (Paul) Loven (1956)

Functie in het bestuur:	Onafhankelijk voorzitter (vanaf 2018)
Nevenfuncties:	Onafhankelijk voorzitter en niet-uitvoerend bestuurslid Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, onafhankelijk voorzitter Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, eigenaar Paul Loven Coaching en Bestuursadvies B.V., onafhankelijk voorzitter Pensioenfonds ABN AMRO, affiliate advisor Aberkyn McKinsey & Company

H. (Henk) Bosscher (1954)

Functie in het bestuur:	Lid (vanaf 2017)
Voordragende organisatie:	Vereniging KLM Professionals (VKP)
Functie:	Pensioengerechtigd
Nevenfuncties:	Bestuurslid Dutch Dakota Association, bestuurslid Vereniging vrienden van de Vakbondhistorie, lid Werkgroep Pensioenen VCP,

J. (John) de Hollander (1966)

Functie in het bestuur:	Toehoorder (vanaf januari 2022)
Voordragende organisatie:	KLM
Functie bij KLM:	Vice President Finance & Control Ground Service
Nevenfuncties:	Geen

mr. P.J.M. (Paul) Jansen (1967)

Functie in het bestuur:	Lid (vanaf 2012), vice voorzitter (vanaf 2022)
Voordragende organisatie:	KLM
Functie bij KLM:	Director Industrial Relations en Compensation & Benefits voor Vliegend Personeel.
Nevenfuncties:	Niet-uitvoerend bestuurslid Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, bestuurslid Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, lid raad van toezicht Stichting Loss of License

L.C.M. (Leon) Leisink (1960)

Functie in het bestuur:	Lid (vanaf december 2021)
Voordragende organisatie:	FNV
Functie bij FNV:	Pensioenbestuurder
Nevenfuncties:	(Niet uitvoerend) bestuurslid BPF Meubel

C. (Charlotte) Orlebeke (1970)

Functie in het bestuur:	Lid (vanaf oktober 2021)
Voordragende organisatie:	KLM
Functie bij KLM:	Director HR & Business Partner Air France KLM Cargo
Nevenfuncties:	Geen

mr. M. (Marianne) Meijer-Zaalberg (1950)

Functie in het bestuur:	Lid (vanaf 2017)
Voordragende organisatie:	Vereniging Gepensioneerden KLM
Functie:	Zelfstandig bestuurder en toezichthouder
Nevenfuncties:	Voorzitter raad van toezicht DHL, voorzitter raad van toezicht Pensioenfondsen voor de Nederlandse Groothandel, lid raad van toezicht van Pensioenfondsen Vopak, lid visitatiecommissie van Pensioenfondsen Ecolab, voorzitter visitatiecommissie Pensioenfondsen van Stichting Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium, managing director en eigenaar TriPolis, lid monitoringcommissie VITP

K. (Kirsten) Pronk BEc (1969)

Functie in het bestuur:	Lid (vanaf 2016), sleutelfunctiehouder audit (vanaf 1 september 2019)
Voordragende organisatie:	KLM
Functie bij KLM:	Vice President Controlling Commercial & Revenue
Nevenfuncties:	Penningmeester Stichting Groenfondsen fase 6 Nieuw Koningsduin

drs. L.J. (Jeroen) van der Put (1967)

Functie in het bestuur:	Lid (vanaf 2018)
Functie:	Bestuurder en toezichthouder
Nevenfuncties:	Bestuurslid Pensioenfondsen PostNL, bestuurslid APF Centraal Beheer, adviseur beleidsadviescommissie Beleggingen en balansmanagement Stichting Pensioenfondsen Huisartsen, voorzitter Commissie Risicomanagement Pensioenfederatie

mr. drs. H.W. (Hans) de Roos (1950)

Functie in het bestuur:	Lid (vanaf 2014), vicevoorzitter (vanaf 2017)
Voordragende organisatie:	Vereniging Gepensioneerden KLM
Functie:	Pensioengerechtigd
Laatste functie bij KLM:	Senior Vice President Strategy & Corporate Development (AFKL)
Nevenfuncties:	Bestuursvoorzitter Agrarische Stichting Blaricum, lid raad van toezicht Stichting Ondersteuning Omgevingsraad Schiphol, secretaris Stichting Tennis Squash Blaricum

drs. C. Steenmeijer RA (1969)

Functie in bestuur:	Lid, sleutelfunctiehouder risicobeheer (vanaf 1 september 2019)
Functie:	Zelfstandig adviseur, bestuurder en toezichthouder
Nevenfuncties:	Bestuurslid BPF Bouw

drs. M.P.A. (Maarten) Stienen (1974)

Functie in het bestuur:	Lid (vanaf 2012), vice voorzitter aandeelhoudersrol (vanaf 2022)
Voordragende organisatie:	KLM
Functie bij KLM:	Vicepresident Hub Operations
Nevenfuncties:	Voorzitter Luchtvaart Community Schiphol

drs. E. (Erik) Zwart (1978)

Functie in het bestuur:	Lid (vanaf 2020)
Voordragende organisatie:	Werknemers
Functie bij KLM:	Senior Finance Business Analyst
Nevenfuncties:	Lid financieel economische commissie ondernemingsraad KLM N.V.

In 2021 hebben de volgende bestuursleden het bestuur verlaten:

drs. A.R. (Arend) de Jong RC (1958)

Functie in het bestuur:	Vicevoorzitter (tot december 2021)
Voordragende organisatie:	KLM
Functie bij KLM:	Senior Vice President Corporate Finance & Treasury
Nevenfuncties:	Geen

drs. P.V.H. (Paula) Verhoef CPE (1982)

Functie in het bestuur:	Lid (tot juni 2021)
Voordragende organisatie:	FNV
Functie bij FNV:	Hoofd Pensioenafdeling
Nevenfuncties:	Niet-uitvoerend bestuurslid Pensioenfonds Rail & OV, bestuurslid (penningmeester) Stichting Vitaliteitsfonds Openbaar Vervoer, bestuurslid Pensioenfederatie

mr. M.I. (Miriam) Kartman (1965)

Functie in het bestuur:	Lid (tot mei 2021)
Voordragende organisatie:	KLM
Functie bij FNV:	Executive Vice President Inflight Services
Nevenfuncties:	Lid raad van commissarissen GTP, lid raad van toezicht Stichting Wings of Support

Raad van toezicht

drs. J.F.M. (Anneke) van der Meer (1964)

Functie in de raad van toezicht: Voorzitter (vanaf 2019)

Functie: Consultant, bestuurder en toezichthouder

Nevenfuncties: Eigenaar en consultant van Itch Consultancy, lid auditcommissie bij BPF Banden en Wielen, bestuurslid Stichting Natuur en Milieuwacht Berkel en Rodenrijs, bestuurslid Stichting Denksportcentrum Rotterdam, bestuursvoorzitter Bridgeclub de Lombard

mr. R.S. (Robert) Croll (1954)

Functie in de raad van toezicht: Lid (vanaf 2019)

Functie: Senior vicepresident rechtbank Gelderland

Nevenfuncties: Voorzitter Vereniging Particuliere Historische Buitenplaatsen, Bestuurslid Stichting Federatie Particuliere monumenteneigenaren, Bestuurslid Stichting Van der Borch van en tot Verwolde, superintendent F.A.R.A. Baron van Ittersum Stichting

drs. J.J.M. (Jan) Nijland RA (1960)

Functie in de raad van toezicht: Lid (vanaf 2019)

Functie: Directeur Group Risk & Compliance, APG

Nevenfuncties: Lid raad van toezicht Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM

DEELNEMERSBESTAND

Personen met aanspraak op nog niet ingegaan pensioen

	Deelnemers	Gewezen deelnemers
Aantallen per einde vorig verslagjaar	12.418	9.268
Bij wegens		
• Indiensttreding	286	–
• Herindiensttreding	28	–
• Uitdiensttreding	–	692
• Toekenning pensioen	–	–
• Revalidatie	7	2
• Overige oorzaken	–	7
Af wegens		
• Invaliditeit	110	3
• Overlijden	22	30
• Toekenning ouderdomspensioen	177	207
• Uitdiensttreding	692	–
• Beëindiging wezenpensioen	–	–
• Revalidatie	–	–
• Herindiensttreding	–	28
• Emigratie/afkoop/overdracht	–	102
• Overige oorzaken	–	1
Aantal per einde verslagjaar	11.738	9.598

Pensioengerechtigden

	Ouderdoms- pensioen	Nabestaan- den- pensioen	Wezen- pensioen	Arbeids- ongeschikt- heids- pensioen	Totaal pensioen- gerechtig- den
Aantallen per einde vorig verslagjaar	7.747	2.798	141	651	11.337
Bij wegens					
• Indiensttreding	–	–	–	–	–
• Herindiensttreding	–	–	–	–	–
• Uitdiensttreding	–	–	–	–	–
• Toekenning pensioen	435	198	20	113	766
• Revalidatie	–	–	–	–	–
• Overige oorzaken	–	–	–	–	–
Af wegens					
• Invaliditeit	–	–	–	–	–
• Overlijden	241	171	–	18	430
• Toekenning ouderdomspensioen	–	–	–	51	51
• Uitdiensttreding	–	–	–	–	–
• Beëindiging wezenpensioen	–	–	32	–	32
• Revalidatie	–	–	–	9	9
• Herindiensttreding	–	–	–	–	–
• Emigratie/afkoop/overdracht	2	9	–	–	11
• Overige oorzaken	–	–	–	–	–
Aantal per einde verslagjaar	7.939	2.816	129	686	11.570

ONTWIKKELINGEN 2012-2021

	2021	2020	2019	2018	2017
Aantal deelnemers	11.738	12.418	14.230	13.799	13.719
• Mannen	8.606	9.087	10.477	10.185	10.162
• Vrouwen	3.132	3.331	3.753	3.614	3.557
Aantal gewezen deelnemers	9.598	9.268	8.257	8.274	8.257
• Mannen	5.528	5.391	4.741	4.774	4.776
• Vrouwen	4.070	3.877	3.516	3.500	3.481
Aantal gepensioneerden	11.570	11.337	10.695	10.455	10.301
Ouderdomspensioen	7.939	7.747	7.110	6.885	6.676
• Mannen	6.050	5.899	5.370	5.209	5.061
• Vrouwen	1.889	1.848	1.740	1.676	1.615
Nabestaandenpensioen	2.816	2.798	2.774	2.761	2.795
Wezenpensioen	129	141	153	156	162
Arbeidsongeschiktheidspensioen	686	651	658	653	668
• Mannen	439	422	430	421	435
• Vrouwen	247	229	228	232	233

(bedragen in EUR miljoenen)

Premies

Premie voor risico pensioenfondsen	211	145	140	134	145
Premie voor risico deelnemers	1	1	1	1	1
Kostendeekkende premie	276	277	226	214	241
Gedempt kostendeekkende premie	157	133	132	126	136

Pensioenuitkeringen

	204	184	172	164	156
--	-----	-----	-----	-----	-----

Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)

	281	262	250	250	231
--	-----	-----	-----	-----	-----

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen

	9.191	9.861	8.890	7.695	7.397
--	-------	-------	-------	-------	-------

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

	5	4	4	3	2
--	---	---	---	---	---

Beleggingen voor risico pensioenfondsen

Vastgoed	1.439	924	951	885	839
Aandelen	4.742	4.104	4.069	3.256	3.434
Vastrentende waarden	5.421	4.803	4.874	4.486	4.087
Overig	-229	421	-86	-124	325

Totaal	11.373	10.252	9.808	8.503	8.685
---------------	---------------	---------------	--------------	--------------	--------------

	2021	2020	2019	2018	2017
Beleggingen voor risico deelnemers	5	4	4	3	2
Rendement beleggingen voor risico pensioenfondsen					
Vastgoed	18,0%	-3,5%	11,7%	5,4%	8,7%
Aandelen	25,2%	9,6%	22,6%	-6,7%	16,1%
Vastrentende waarden	-1,4%	4,4%	10,8%	0,2%	2,0%
Totaalrendement	10,7%	5,8%	15,5%	-1,8%	7,8%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	7,4%	7,2%	6,2%	5,9%	6,7%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	7,8%	7,2%	7,6%	7,8%	5,5%
Rendement beleggingen voor risico deelnemers					
Vastgoed	30,3%	-14,6%	25,9%	-2,0%	1,9%
Aandelen	26,7%	5,1%	27,3%	-8,6%	12,4%
Vastrentende waarden	2,5%	3,5%	13,0%	0,4%	-0,6%
Totaalrendement	11,7%	3,0%	19,8%	-3,4%	5,0%
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	123,1%	104,2%	109,9%	110,4%	117,5%
Beleidsdekkingsgraad	115,3%	97,9%	108,1%	116,7%	115,3%
Vereiste dekkingsgraad volgens FTK	122,2%	121,3%	122,4%	123,9%	125,0%
Reële dekkingsgraad	81,5%	78,6%	84,2%	82,8%	83,6%
Wettelijke reële dekkingsgraad	93,4%	80,4%	87,4%	95,3%	93,7%
Maatstaf toeslagverlening*					
Loonindex	0,00%	0,00%	4,57%	1,50%	1,00%
Prijsindex	3,30%	1,10%	1,70%	1,70%	1,30%
Toekeningspercentage maatstaf	29,10%	0,0%	0,0%	54,0%	35,0%

* Toeslagen per 1 januari volgend op het verslagjaar.

	2016	2015	2014	2013	2012
Aantal deelnemers	13.799	14.308	14.654	14.629	14.833
• Mannen	10.250	10.590	10.876	10.853	11.009
• Vrouwen	3.549	3.718	3.778	3.776	3.824
Aantal gewezen deelnemers	8.223	8.103	8.161	8.302	8.368
• Mannen	4.784	4.757	4.789	4.890	4.943
• Vrouwen	3.439	3.346	3.372	3.412	3.425
Aantal gepensioneerden	10.109	9.912	9.782	9.777	9.804
Ouderdomspensioen	6.449	6.262	6.063	6.051	6.017
• Mannen	4.892	4.775	4.649	4.692	4.702
• Vrouwen	1.557	1.487	1.414	1.359	1.315
Nabestaandenpensioen	2.827	2.816	2.828	2.878	2.934
Wezenpensioen	162	161	155	161	172
Arbeidsongeschiktheidspensioen	671	673	736	687	681
• Mannen	435	436	478	447	438
• Vrouwen	236	237	258	240	243
(bedragen in EUR miljoenen)					
Premies					
Premie voor risico pensioenfonds	147	151	151	170	198
Premie voor risico deelnemers	1	1	0	0	0
Kostendeekkende premie	219	214	172	191	205
Gedempt kostendeekkende premie	140	151	158	162	
Pensioenuitkeringen	150	143	144	146	146
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	190	184	189	196	186
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	7.442	6.771	6.362	5.234	5.359
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	1	1	0	0	0
Beleggingen voor risico pensioenfonds					
Vastgoed	798	770	789	494	503
Aandelen	3.396	2.613	2.911	2.630	2.462
Vastrentende waarden	3.925	3.905	3.668	2.993	2.860
Overig	-46	87	-61	267	398
Totaal	8.073	7.375	7.307	6.384	6.223

	2016	2015	2014	2013	2012
Beleggingen voor risico deelnemers	1	1	0	0	0
Rendement beleggingen voor risico pensioenfondsen					
Vastgoed	6,0%	9,6%	15,5%	6,9%	14,6%
Aandelen	8,7%	3,0%	10,6%	18,2%	16,5%
Vastrentende waarden	7,9%	-0,9%	12,6%	-7,5%	13,9%
Totaalrendement	9,5%	0,9%	14,0%	2,0%	14,8%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	8,1%	7,2%	9,0%	9,7%	4,3%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	5,1%	5,2%	6,6%	6,4%	7,7%
Rendement beleggingen voor risico deelnemers					
Vastgoed	5,8%	-2,9%			
Aandelen	9,5%	-4,9%			
Vastrentende waarden	9,4%	-2,5%			
Totaalrendement	9,2%	-3,6%			
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	108,6%	109,2%	115,3%	122,3%	116,5%
Beleidsdekkingsgraad	103,4%	111,1%			
Vereiste dekkingsgraad volgens FTK	124,4%	124,3%	119,2%	118,8%	116,5%
Reële dekkingsgraad	77,0%	81,1%	85,8%	83,3%	74,8%
Wettelijke reële dekkingsgraad	84,7%	90,4%			
Maatstaf toeslagverlening*					
Loonindex	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Prijsindex	0,40%	0,40%	0,70%	0,90%	2,00%
Toekenningpercentage maatstaf	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	50,0%

* Toeslagen per 1 januari volgend op het verslagjaar.

2019

De uitvoering van de KLM-pensioenregelingen
is ondergebracht bij Blue Sky Group

Colofon jaarverslag 2021

Uitgave Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM

Coördinatie & tekst Blue Sky Group B.V., Amstelveen

Ontwerp Frissewind, Amsterdam

Realisatie Domani B.V., Den Haag